

Martyria

Revistă de teologie și spiritualitate ortodoxă

*Martyria. Revistă de teologie
și spiritualitate ortodoxă*
editată de Arhiepiscopia Râmnicului

Redacția str. Arhiepiscopiei nr. 1
240178 Râmnicu-Vâlcea
telefon 0722 691 506
e-mail editurapraxis@gmail.com

Colegiul Director

ÎPS Dr. Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului
— Președinte fondator,
Pr. Dr. Ștefan Zară, Pr. Constantin Olariu, Consilieri
ai Sectorului Cultural al Arhiepiscopiei Râmnicului — Directori

Colegiul de redacție (în ordine alfabetică)

Prof. Univ. Dr. Constantin Bălăceanu-Stolnici,
Academia Română
Prof. Univ. Dr. Dan Berindei, Academia Română
Dr. Bogdan Tătaru-Cazaban, Cercetător la
Institutul de istorie a religiilor, Academia Română
Dan Ciachir, scriitor — București
Conf. Univ. Dr. Ion Marian Croitoru, Facultatea de Teologie
Ortodoxă, Universitatea Valahia din Târgoviște
Prof. Univ. Dr. Nae Georgescu, București
Lector Univ. Dr. Octavian Gordon, Universitatea București
Prof. Univ. Dr. Marina Kolovopulu, Facultatea de Teologie,
Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena
Prof. Univ. Dr. Mihaela Palade, Universitatea din București
Prof. Univ. Dr. Ioan-Aurel Pop, Președintele Academiei Române
Conf. Univ. Dr. Svetoslav Ribolov, Facultatea de
Teologie Ortodoxă, Universitatea din Sofia, Bulgaria
Prof. Univ. Dr. Ioan Scurtu, membru AOSR — București
Prof. Univ. Dr. Răzvan Theodorescu, Vicepreședinte
al Academiei Române
Conf. Univ. Dr. Nicolae Xionis, Facultatea de Teologie,
Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena
An v, Nr. 1 (x) ianuarie — decembrie 2020

Corectură

Pr. Constantin Olariu

Concept grafic, tehnoredactare

Atelierul de grafică

Litera

Calluna, Alegreya Sans

Tipar

Dinasty Books

Sumar

STUDIA THEOLOGICA

Mulțumirea, starea firească **5**
a omului pătruns de Duhul Sfânt
ÎPS Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului

Sfânta și Dumnezeiasca Euharistie **13**
– Taina împreunării cu Hristos în Biserică
Pr. Dr. Ioniță Apostolache

Chipul milei și al dreptății **24**
Bogdan Tătaru-Cazaban

Despre mulțumirea față de Dumnezeu, **29**
în tratatul *Despre rugăciune* al lui Origen
Pr. Dr. Ștefan Zară

STUDIA HUMANITATIS

Biserica și unitatea politică a românilor **37**
Acad. Ioan-Aurel Pop

Sfântul Constantin Brâncoveanu, **45**
un model princiar
Acad. Răzvan Theodorescu

Episcopul Vartolomeu Stănescu – un ierarh **49**
providențial. Realizări pastoral-misionare
Pr. Dr. Laurențiu Rădoi

Din activitatea pastorală **66**
a episcopului Filaret al Râmnicului (1780–1792)
Dr. Oana-Mădălina Popescu

VERBA PATRUM

Despre mulțumire. Învățătură despre **89**
închinarea la icoana lui Hristos și despre
mărturisirea fratelui nostru Tadeu
Sf. Teodor Studitul (759–826)

SPIRITALITAS

Exteriorizarea imaginii ideale **93**
Arhim. Simeon Kraiopoulos

COLLOQUIUM

Interviu cu Părintele Efreim Vatopedinul, **99**
starețul Mănăstirii Vatopedu
din Muntele Athos

† VARSANUFIE
Arhiepiscopul Râmnicului

Mulțumirea, starea firească a omului pătruns de Duhul Sfânt

Mulțumirea este starea sufletească a omului care recunoaște bogăția darurilor împărtășite de Dumnezeu, nesfârșita Sa purtare de grijă¹ dar, mai cu seamă, posibilitatea ca omul să se împărtășească cu Dumnezeu, adică să poată participa, prin îndumnezeire la viața divină: „Pe cel care era întors de la Dumnezeu – spune Sfântul Chiril al Alexandriei – și-L supărase din pricina neascultării și a mulțimii de păcate, l-a așezat Hristos iarăși în fața Tatălui așa cum este în Sine, și cum era în cel dintâi (ὡς ἐν εαυτω και πρωτω). Căci a intrat Înaintemergător pentru noi în cer, ca să Se înfățișeze acum feței lui Dumnezeu pentru noi, cum scrie înțeleptul Pavel (Evrei IX, 24). Cel Ce este pururi cu Tatăl Său, se spune că Se înfățișează acum, prezentând firea omenească așa cum este în Sine, și cum era ca în cel dintâi, în fața Tatălui, cele ale noastre și schimbând vechea întoarcere”².

Astfel, Mântuitorul a cuprins omenirea în viața Sa³ și i-a oferit posibilitatea sigură de a se îndumnezei, „căci Dumnezeu așa a iubit lumea, încât pe Fiul Său Cel Unul-Născut L-a dat, ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică” (Ioan III, 16), lucrând cu fiecare persoană în parte, ca viața Lui să fie permanentă în noi⁴, așa cum a făgăduit: „am venit ca viață

¹ „Dumnezeu nu putea iubi starea de păcat a oamenilor, care e o stare de dușmănie a acestora față de El. Hristos ca om, îndreptând prin jertfă starea de dușmănie a firii omenești față de Dumnezeu, câștigă chiar prin aceasta iubirea lui Dumnezeu față de această natură. Sau viceversa: manifestând prin jertfă voința de a se dăru cu totul lui Dumnezeu, natura omenească se reface chiar prin aceasta din starea sa bolnavă. Sunt două aspecte nedespărțite ale jertfei. Un părinte se bucură de copilul care se reîntoarce la respectul față de el, nu pentru că își vede prin aceasta onoarea restabilită, ci pentru că prin acest respect ce i-l acordă copilul din nou, vede restabilite resorturile morale și chiar ontologice în ființa copilului”, cf. Pr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1997, p. 131.

² Sfântul Chiril al Alexandriei, *De adoratione et cultu* ..., PG 68, 620C-621A, în PSB 38, p. 337.

³ „Deci Hristos Și-a dat pentru viața tuturor propriul Său trup, iar prin El face să se sălășluiască în noi viața. Și prin El a sălășluit din nou în noi viața, dar în ce fel a făcut aceasta, voi spune după puterile mele. Deoarece Cuvântul de viață făcător al lui Dumnezeu S-a sălășluit în trup, l-a prefăcut pe acesta în propriul Său bun, adică în viață și l-a arătat, prin adaos, după rațiunea cea negrăită a unirii Sale cu trupul, de viață făcător, precum este El Însuși prin fire. De aceea trupul lui Hristos face vie pe cei ce se împărtășesc de El. Căci, când vine în cei muritori, alungă moartea și scoate stricăciunea, având în Sine puterea care desființează stricăciunea în mod desăvârșit”, cf. Sfântul Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Evangelia Sfântului Ioan*, trad., introd., note de Pr. Dumitru Stăniloae, col. PSB 41, București, 2000, pp. 400-401.

⁴ Părintele Dumitru Stăniloae spune că „Hristos este Capul real sau ipostasul fundamental al Bisericii, pe care o constituie și o susține imprimând continuu viața Lui în ea sau în mădularele ei, ținute și unite între ele

să aibă și din belșug să aibă” (Ioan X, 10) și „Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului” (Matei XXVIII, 20). Viața veșnică însă nu este dată „ca o datorie a lui Dumnezeu pentru fapte (ale dreptilor n.n.), ci oferită ca un har de Dumnezeu, Marele Dăruitor, celor ce au nădăjduit în El”⁵. Harul, pe care îl primim în mod gratuit de la Dumnezeu, fiind cel mai mare dar pe care îl putem primi ca făpturi raționale de la Dumnezeu, ne ajută să descoperim calitatea de daruri adresate nouă tuturor, prin care Dumnezeu ne arată iubirea și purtarea Sa de grijă. Se cuvine, așadar, să aducem „lui Dumnezeu, mulțumire pentru darul Său cel negrăit” (II Corinteni IX, 15), spune Sfântul Apostol Pavel.

De aceea, Sfânta Taină prin care noi intrăm în unire cu firea dumnezeiască în Persoana Mântuitorului nu a fost numită altcumva decât euharistia, ευχαριστία, adică mulțumire, recunoștință, „pentru că este o aducere aminte de multele binefaceri ale lui Dumnezeu față de noi, pentru că ne arată capul purtării de grijă a lui Dumnezeu și pentru că prin toate ne pregătesc să-I mulțumim lui Dumnezeu”⁶. În Taina Sfintei Euharistii „Mântuitorul Se aduce continuu pe Sine pentru noi ofrandă Tatălui, iar împreună cu Sine aduce și darurile noastre sau, mai bine spus, pe noi înșine ne aduce cu Sine jertfe vii, urcându-ne la înălțimea și bucuria Sfintei Treimi, acolo unde a urcat El ca om prin Înviere”⁷, spune Părintele Dumitru Stăniloae.

Fiul lui Dumnezeu S-a întrupat pentru ca noi, împărtășindu-ne de Trupul și Sângele Său să intrăm în relație personală cu El. S-a făcut Părtaș al firii omenești pentru ca noi să devenim „părtași ai firii dumnezeiești” (II Petru 1, 4). „A fi părtaș de firea dumnezeiască nu înseamnă a avea firea dumnezeiască. Căci a avea firea dumnezeiască înseamnă a o avea prin sine, prin naștere sau purcedere din Tatăl. A se împărtăși de ea înseamnă a avea numai puteri din ea. În acest sens rodește în Duhul, adică înseamnă că Duhul produce roadele Lui în om, sau puterile Duhului, unindu-se cu puterile omului, le fac pe acestea să rodească nu roade pur create, ci roade care au în ele și calități dumnezeiești. Prin aceasta omul se aseamănă în mod real cu Dumnezeu, așa cum a fost la început, arătând frumusețea dumnezeiască în sine, sau calitatea de fiu prin har al lui Dumnezeu. El a fost făcut astfel într-o asemănare cu Fiul lui Dumnezeu, printr-o unire cu El. Această calitate i-a readus-o Fiul, întrupându-Se, prin aceea că a înti-

și cu El” (Pr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1997, p. 11).

⁵ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilii la Hexaemeron, Omilii la Psalmi, Omilii și Cuvântări*, trad., introd., note și indici de Pr. D. Fecioru, col. PSB, vol. 17, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1986, p. 343.

⁶ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Scrieri*, partea a III-a, *Omilii la Matei*, „Omilia XXV, III”, în PSB 23, trad., introd., indici și note de Pr. Dumitru Fecioru, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1994, p. 324.

⁷ Pr. Dumitru Stăniloae, „Jertfa lui Hristos și spiritualizarea noastră prin împărtășirea de ea în Sfânta Liturghie”, în *Ortodoxia*, I, (1983), p. 108.

părit în primul rând în Sine ca om calitate de Fiu al lui Dumnezeu, ca s-o transmită și celor ce se unesc prin credință cu El”⁸.

Sfânta Euharistie ne unește în mod deplin cu Hristos. Ea este punctul culminant și capătul vieții sacramentale. Nichifor Crainic spune despre acest moment că: „hrana euharistică, obținută prin prefacerea misterioasă a elementelor din natura creată, are ca scop nu de a asimila pe Hristos naturii noastre, ci de a asimila natura noastră lui Hristos. Prin Cuminecătură nu-L facem pe Hristos asemenea nouă, ci El ne face asemenea Lui, ceea ce înseamnă transfigurarea sau îndumnezeirea noastră”⁹. Sfântul Grigorie Palama, fidel învățăturii sale despre lumina necreată, privește unirea credinciosului cu Hristos în Sfânta Împărtășanie prin lumină: „Prin Împărtășanie, Hristos devine un trup cu noi și luminează sufletele acelor care se împărtășesc de strălucirea Trupului Lui, așa cum au strălucit și trupurile ucenicilor pe Tabor. Atunci însă Trupul a strălucit fără să se unească cu trupurile lor, iar acum, de vreme ce s-a amestecat cu noi și se află în noi, ne luminează sufletul cu lumina Lui dinlăuntrul nostru”¹⁰.

De aceea suntem datori „să dăm mulțumire lui Dumnezeu, Care ne-a dat biruința prin Domnul nostru Iisus Hristos!” (I Corinteni XV, 57), nu doar printr-o simplă înșiruire a cuvintelor¹¹, căci prin participarea noastră la Sfânta Liturghie suntem chemați să arvinim viața cea veșnică întrucât „Hristos este sălășluit în noi și noi simțim taina prezenței Lui și cu El ne întâlnim de acum în interiorul nostru. A trebuit să Se scufunde Fiul lui Dumnezeu în natura omenească și să moară și să învieze pentru ca noi scufundându-ne în apa Botezului să putem să Îl primim pe Sine cu totul în noi sau mai bine zis să ne scufundăm cu totul în viața Lui dumnezeiască, să ne împărtășim de toate darurile de care natura Lui omenească s-a umplut prin Patima și Învierea Sa”¹².

Mulțumirea se transformă astfel în capacitatea persoanei de a se deschide spre comuniunea liberă cu Mântuitorul Hristos, prin Duhul Sfânt, după modelul comuniunii Persoanelor Sfintei Treimi. Însuși Mântuitorul a mulțumit Tatălui: „Părinte, Îți mulțumesc că M-ai ascultat. Eu știam că întotdeauna Mă ascuți, dar pentru mulțimea care stă împrejur am zis, ca

⁸ Pr. Dumitru Stăniloae, nota 291 la Sfântul Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, trad., introd., note de Pr. Dumitru Stăniloae, col. PSB 41, București, 2000, p. 170.

⁹ Nichifor Crainic, *Sfințenia – împlinirea umanului. Curs de Teologie Mistică*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1993, p. 112.

¹⁰ Sfântul Grigorie Palama, *Triade I*, 3, 38; traducere în J. Meyendorff, *Défense des saints hésychastes*, pp. 192-193.

¹¹ „Vorbiți între voi în psalmi și în laude și în cântări duhovnicești, lăudând și cântând Domnului, în inimile voastre. Mulțumind totdeauna pentru toate întru numele Domnului nostru Iisus Hristos, lui Dumnezeu Tatăl” (*Efesenii V*, 19-20). „Orice ați face, cu cuvântul sau cu lucrul, toate să le faceți în numele Domnului Iisus și prin El să mulțumiți lui Dumnezeu-Tatăl” (*I Tesaloniceni V*, 18).

¹² Pr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 2003, pp. 43-44.

să creadă că Tu M-ai trimis” (Ioan XI, 1-42). Fiecare Persoană a Sfintei Treimi, revelându-Se în lume și lucrând în oameni și între oameni, manifestă unitatea desăvârșită față de celelalte două Persoane prin ființa și prin iubirea desăvârșită față de Ele. Dar, în același timp, aduce și oamenilor iubirea Sa, din iubirea ce o are față de celelalte Persoane. Iubirea noastră între noi nu e desăvârșită pentru că nici unitatea de ființă între noi nu e desăvârșită. Noi suntem chemați să creștem în iubirea desăvârșită între noi și față de Dumnezeu, care se manifestă și se dezvoltă prin starea de mulțumire, ce izvorăște din starea de comuniune. Sfântul Grigorie Palama socotește că rugăciunea continuă este, în mod egal, o acțiune de mulțumire, este o comuniune conștientă a omului cu Dumnezeu. Sfântul Grigorie de Nyssa, punând rugăciunea neîntreruptă la vârful virtuților sau pe treapta în care se află concentrate în mod desăvârșit toate, arată cum virtuțile sunt trepte spre unirea cu Dumnezeu, stare care îl așază pe om într-o deplină liniște și mulțumire. Căci, în rugăciune, omul «duhovnicesc e unit cu Dumnezeu. Scara virtuților duce spre unirea cu Dumnezeu, care se trăiește veșnic în starea de rugăciune. Muntele virtuților e rugăciunea, sau Dumnezeu cunoscut în starea de rugăciune plină de iubire»¹³.

Dumnezeu vrea ca omul să crească duhovnicește, iar „această creștere nu se înfăptuiește fără efortul lui de a menține harul și de a dobândi o deprindere tot mai fermă într-un bine tot mai mare”¹⁴. Tămăduind boala celor zece leproși, Mântuitorul Hristos îi cheamă nu doar la reluarea vieții cotidiene în sănătatea trupească pe care le-o îngăduise Dumnezeu înainte de a se îmbolnăvi de lepră, ci la o stare nouă, după un timp ce putea deveni cu totul folositor spre a spori în comuniune, însă doar „unul dintre ei, văzând că s-a vindecat, s-a întors, cu glas mare slăvind pe Dumnezeu. Și a căzut cu fața la picioarele lui Iisus, mulțumindu-l. Și acela era samarinean. Și răspunzând, Iisus a zis: «Au nu zece s-au curățit? Dar cei nouă unde sunt?»” (Luca XVII, 15-17). Tâlcuind această pericopă evanghelică, Sfântul Grigorie Palama înțelege lepra ca însăși starea de cădere a firii omenești din care „fiind curățiti de Hristos din blestemul acela dintâi, care era pentru noi ca o lepră și încă mai de necinste și mai spurcată decât orice lepră, patima a depărtat-o din suflet și dincolo de trup. Așadar, curățiti de lepră prin Hristos și primind prin El de îndată curăția, așa cum o avea de la început firea noastră,

Noi suntem chemați să creștem în iubirea desăvârșită între noi și față de Dumnezeu, care se manifestă și se dezvoltă prin starea de mulțumire, ce izvorăște din starea de comuniune. ❧

¹³ Sfântul Grigorie de Nyssa, „Despre rânduiala cea după Dumnezeu a vieții și despre nevoia cea adevărată”, în *Scrieri*, Partea I, col. PSB, vol. 29, p. 477.

¹⁴ Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, trad. introd. și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Ed. I.B.M.B.O.R., col. PSB 80, București, 1983, Introducerea traducătorului, nota 373, p. 298.

Recunoștința o ceruse Dumnezeu și celor care mai înainte fuseseră leproși, nu pentru că avea nevoie de mulțumirea oamenilor, ci pentru ca omul să rămână cât mai mult în starea de comuniune, să se curățească interior și să se elibereze de patimi încât harul să se poate sălășlui tot mai adânc în el, transformându-l din interior sau luminând conștiința lui în aceeași măsură cu mintea, care va putea să străvadă pe Hristos prin toate cele create. ❀

nu ne lipim de El printr-o petrecere virtuoașă, ci iarăși prin fapte lăaturalnice și fărădelege ne depărtăm de El, precum zice David că „nu vor sta călcătorii de lege înaintea ochilor Tăi” (Psalmul V, 5). Pentru aceea iarăși Mântuitorul miluindu-i pe aceștia cu atâtea, pe aceia dar și pe cei de după dâșii, pe noi adică, cei ce suntem asemenea cu aceia ca și când S-ar întrista pentru noi, așa și către Adam a zis când a căzut din acea dumnezeiască slavă: „Adame, unde ești?” (Facerea III, 9), la fel și către aceștia de mai târziu: «dar ceilalți nouă, unde sunt?»¹⁵. Strigătul, chemarea lui Dumnezeu, nu urmărește o satisfacție morală în urma vindecării, ci

descoperă marea iubire a lui Dumnezeu față de oameni, pe care dorea să-i așeze în comuniune cu Sine.

Sfântul Ioan Gură de Aur spune că „nimic altceva nu cere de la om Dumnezeu universului, după nenumăratele și nespusele Lui binefaceri, decât sufletul recunoscător, care să știe să-l mulțumească pentru binefacerile primite”¹⁶. Recunoștința o ceruse Dumnezeu și celor care mai înainte fuseseră leproși, nu pentru că avea nevoie de mulțumirea oamenilor, ci pentru ca omul să rămână cât mai mult în starea de comuniune, să se curățească interior și să se elibereze de patimi încât harul să se poate sălășlui tot mai adânc în el, transformându-l din interior sau luminând conștiința lui în aceeași măsură cu mintea, care va putea să străvadă pe Hristos prin toate cele create. Însă „se aseamănă acești zece leproși cu tot neamul omenesc – subliniază Sfântul Grigorie Palama. Căci toți suntem leproși, fiindcă toți suntem căzuți prin păcat, precum spune dumnezeiescul Pavel, căci „toți au păcătuit și sunt lipsiți de slava lui Dumnezeu, îndreptându-se în dar cu harul Lui” (Romani III, 24). Așadar, toți dintre noi suntem leproși. Dar pogorându-Se Domnul din ceruri și însușindu-Și firea noastră, a slobozit-o din osânda păcatului. Dar cei care făceau parte din neamul Său s-au arătat nerecunoscători pentru o astfel de binefacere, iar aceia dintre neamuri care s-au întors din calea lor cea deșartă și din vechile lor năravuri, mărturiseau nu numai mântuirea, propovăduind marea milă a Celui Care pentru noi S-a deșertat pe Sine revărsând până la noi noianul negrăitei Sale iubiri de oameni, ci și fiind credincioși poruncilor Lui. Petrecând po-

¹⁵ Sfântul Grigorie Palama, *Omilii*, vol. 3, „La cea de-a douăsprezecea duminică a lui Luca, având ca subiect vindecarea minunată a celor 10 leproși”, trad. din limba greacă de Parascheva Grigoriu, Editura Anastasia, București, 2012, p. 336.

¹⁶ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Scrieri*, partea I, *Omilii la Facere* (I), *Omilia XXXII, III*, în PSB 21, trad., introd., indici și note de Pr. Dumitru Fecioru, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1987, p. 413.

trivit lor, prin această petrecere ajungem la pace, adică făcând pace cu noi înșine și cu Dumnezeu, făcând cele bineplăcute Lui, înțelepțindu-ne, adevărind, și săvârșind toată dreptatea”¹⁷. Păstrând indisolubilă comuniunea sa cu Dumnezeu, omul rămâne străin păcatului. Sfântul Apostol Pavel ne arată, de altfel, că mulțumirea devine răspunsul creștinului față de harul lui Dumnezeu revărsat asupra lui: „Mulțumesc totdeauna Dumnezeului meu pentru voi, pentru harul lui Dumnezeu dat vouă în Hristos Iisus” – le spune el creștinilor din Corint (I Corinteni I, 4).

Și filipenilor, Apostolul neamurilor le adresa îndemnul ca „întru toate, prin închinăciune și prin rugă cu mulțumire, cererile voastre să fie arătate lui Dumnezeu. Și pacea lui Dumnezeu, care covârșește orice minte, să păzească inimile voastre și cugetele voastre întru Hristos Iisus” (Filipeni IV, 6-7). Rugăciunea de mulțumire este astfel întărirea și luminarea sufletului: „Mulțumesc totdeauna Dumnezeului meu pentru voi, pentru harul lui Dumnezeu, dat vouă în Hristos Iisus. Căci întru El v-ați îmbogățit deplin întru toate, în tot cuvântul și în toată cunoștința. Astfel, mărturia lui Hristos s-a întărit în voi, încât voi nu sunteți lipsiți de nici un dar, așteptând arătarea Domnului nostru Iisus Hristos” (I Corinteni IV, 4-7). Rugăciunea de mulțumire trebuie să se facă neîncetat¹⁸ nu pentru a-L îndupleca pe Dumnezeu spre împlinirea vreunei anume cereri, ci pentru a adevăra că omul se întoarce la Dumnezeu și vrea să rămână neîncetat lângă El, spre a fi al Lui și părtaș darurilor Lui¹⁹ și „odată ce s-au dedicat lui Dumnezeu prin această împreună-petrecere leapădă ușor povara patimilor rele și-și adună comoară iubirii”²⁰. Sfântul Grigorie Sinaitul arată de asemenea că „rugăciunea aprinde sufletul spre dragostea nemărginită a lui Dumnezeu și a oamenilor”²¹, întrucât comuniunea personală implica relația dintre persoane, iar aceasta trebuie să fie, în mod cert, una permanentă, care nu poate exclude continua mulțumire a omului față de toate binefacerile împărtășite de Dumnezeu.

Rugăciunea de mulțumire trebuie să se facă neîncetat nu pentru a-L îndupleca pe Dumnezeu spre împlinirea vreunei anume cereri, ci pentru a adevăra că omul se întoarce la Dumnezeu și vrea să rămână neîncetat lângă El, spre a fi al Lui și părtaș darurilor Lui... ❧

¹⁷ Sfântul Grigorie Palama, *Omilii*, vol. 3, „La cea de-a douăsprezecea duminică a lui Luca, având ca subiect vindecarea minunată a celor 10 leproși”, trad. din limba greacă de Parascheva Grigoriu, Editura Anastasia, București, 2012, p. 337.

¹⁸ „Mulțumesc, întâi Dumnezeului meu, prin Iisus Hristos, pentru voi toți, fiindcă credința voastră se vestește în toată lumea” (*Romani* I, 8); „M-am deprins să fiu îndestulat (mulțumit) cu ceea ce am. Știu să fiu și smerit, știu să am și de prisos; în orice și în toate m-am învățat să fiu și sătul și flămând, și în belșug și în lipsă. Toate le pot întru Hristos, Cel care mă întărește” (*Filipeni* IV, 11-13); „evlavia este mare câștig, dar atunci când ea se îndestulează (se mulțumește) cu ce are” (*I Timotei* VI, 6).

¹⁹ Sfântul Grigorie Palama, *Triade*, II, 1, 30; traducere în J. Meyendorff, *Défense des saints hésychastes*, pp. 284-285.

²⁰ Sfântul Grigorie Palama, *Cuvânt pentru cei ce se liniștesc cu evlavie. Despre rugăciune*, 20, în *FR*, vol. VII, p. 233.

²¹ *Filocalia* VII, p. 151.

Dumnezeiescul Pavel ne învață care este modul în care trebuie să îi mulțumim, cu adevărat, lui Dumnezeu: „Și pacea lui Hristos, întru care ați fost chemați, ca să fiți un singur trup, să stăpânească în inimile voastre; și fiți mulțumitori. Cuvântul lui Hristos să locuiască întru voi cu bogăție. Învățați-vă și povățuiți-vă între voi, cu toată înțelepciunea. Cântați în inimile voastre lui Dumnezeu, mulțumindu-I, în psalmi, în laude și în cântări duhovnicești. Orice ați face, cu cuvântul sau cu lucrul, toate să le faceți în numele Domnului Iisus și prin El să mulțumiți lui Dumnezeu-Tatăl”

Ruptă de perspectiva stării de comuniune cu Dumnezeu și cu semenii, mulțumirea se reduce la autoîndreptățire, autosuficiență, într-o mulțumire de sine ce îl conduce pe om spre o înstrăinare de Dumnezeu și de aproapele. ❧

(Coloseni III, 15-17). Cu cât îi mulțumim mai mult lui Dumnezeu, prin rugăciune, prin participarea la Taina Sfintei Euharistii, cu atât ne împărtășim mai mult de darurile lui Dumnezeu, în acest sens Sfântul Isaac Sirul ne spune că: „mulțumirea celui care primește îl obligă pe cel care dă, să ofere daruri mai mari decât cele de dinainte”²². Pe de altă parte, cei care s-au arătat a fi nemulțumitori s-au îndepărtat de

darurile lui Dumnezeu, atrăgând asupra lor nesfârșită suferință.

Când omul nu mulțumește pentru binefacerile primite, el se dezumanizează și se înstrăinează de Dumnezeu și de semenii: „acela care nu răspunde unei binefaceri, fie și numai prin cuvinte, dacă altfel nu este posibil, se arată un om fără de minte, un nesimțit și un uituc. Acela care nu ține minte binele făcut lui și nu arată recunoștință săvârșește o greșală de neiertat, fie că este acesta un om cu vază, fie că este unul neînsemnat. Dacă este un om cu vază și instruit, greșește pentru că nu arată recunoștință pentru binefacerile primite; dacă este un om simplu și de condiție modestă, greșește pentru că nu laudă cu toată puterea lui pe binefăcătorul, nu numai al celor mari, ci și al celor mici. Pentru că stă în firea lucrurilor ca oamenii superiori, care au adunat în cuget o adevărată comoară, să răsplătească pe binefăcătorii lor pe măsura puterii și a binefacerilor primite. Nu mai puțin obligați sunt și cei care au adunat puțin; aceștia nu trebuie să fie neglijenți și să nu se lenevească în a răsplăti pe binefăcători, la gândul că nu pot realiza ceva demn de intenția lor. Pentru că binefăcătorul nu va lua aminte la cuvântul lor stângaci, ci la sinceritatea cu care este spus. Pentru aceasta, ei nu vor fi considerați mai prejos decât cei mari și puternici la cuvânt”²³.

Ruptă de perspectiva stării de comuniune cu Dumnezeu și cu semenii, mulțumirea se reduce la autoîndreptățire, autosuficiență, într-o mulțu-

²² Avva Isaac Sirul, „Asceticele păstrate”, Omilia 24, Editura Sfântului Nicodim, p.126.

²³ Sfântul Grigorie Taumaturgul, *Discursul adresat lui Origen, în Cezareea Palestinei, la sfârșitul studiilor sale, în preajma acestuia, înainte de a pleca acasă*, în PSB, vol. 10, Editura I.B.M.B.O.R., București, 1984, trad. Pr. Prof. Constantin Cornițescu, p.16.

mire de sine ce îl conduce pe om spre o înstrăinare de Dumnezeu și de aproapele.

Este necesară „adunarea cugetului împreună cu evlavie, cu străpungerea inimii”²⁴, întrucât îngrijorările, căutările, apăsările, tensiunile la care suntem supuși zilnic par a-l alunga pe Dumnezeu din viața noastră și din întreaga societate în cele din urmă. De aici sesizăm și nevoia tot mai stringentă de a ne „veni în fire” și a ne depărta de duhul secularist, tot mai încărcat de lucrările celui rău, „îndrăznind” la Dumnezeu, după cum Însuși ne-a făgăduit: „și toate câte veți cere, rugându-vă cu credință, veți primi” (Matei XXI, 22). „Omul lăuntric primește prin rugăciune cuvinte negrăite pe care nu este cu putință omului a le spune” (II Corinteni XII, 4), iar pentru aceasta mulțumirea devine nelipsită de pe buzele sale.

²⁴ Evagrie Ponticul, *Cuvânt despre rugăciune*, în *Filocalia I*, trad. de Pr. Dr. D. Stăniloae, Editura Humanitas, 2017, p. 75

Pr. Dr. Ioniță
Apostolache

Sfânta și Dumnezeiasca Euharistie – Taina împreunării cu Hristos în Biserică

Element fundamental al existenței noastre ca ființe lucrătoare și responsabile în dimensiunea comunitară a Bisericii, Sfânta și Dumnezeiasca Euharistie este „Taina care încoronează Botezul și Mirungerea nu numai ca plenitudine a puterii și a vieții celei noi, începută virtual prin Botez și având în ea puterea virtuală, dezvoltată prin Mirungere. Euharistia implică puterea morții depline față de existența separată de Dumnezeu, începută prin Botez și dezvoltată prin Mirungere”¹.

Început și legătură deopotrivă, adunare și mulțumire, aducere aminte și totodată pregustare a veșnicilor bunătăți, jertfă, mijloc sau medicament al nemuririi, Sfânta Euharistie constituie realitatea „vivificatoare” a Bisericii care îl face prezent pe Mântuitorul Hristos în noi până la sfârșitul veacurilor. Este mijlocul prin care Dumnezeu, în nespusa Lui bunătate, „hrănește, edifică și dă forță spre cele din urmă. Astfel, organismul bisericesc devine ceva viu, totdeauna unificator și deschis spre viitor. Hrana și vivificarea Tainei transfigurează și înnoiește imaginea trupului bisericesc, o fac lucrătoare și mișcătoare spre bunătate”².

Prin Taina Sfintei Euharistii, Mântuitorul Hristos intră în ungherele cele mai ascunse ale ființei noastre, dezrădăcinând de acolo toată patima și toată neputința. Ea implică, prin urmare, prezența reală și personală a Domnului în interiorul celui care dorește să-L primească. Este, așadar, „Taina în care, sub chipul pâinii și a vinului se împărtășesc credincioșilor Însuși Trupul și Sângele lui Iisus Hristos, spre iertarea păcatelor și spre viața de veci”³. Și cine oare se mai poate îndoi de acest lucru, dat fiind faptul că Însuși Domnul, stând în mijlocul Ucenicilor Săi, a spus la Cina cea de Taină: „acesta este Trupul Meu..., acesta este Sângele Meu”⁴. „Pentru

¹ Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, ediția a III-a, Editura IBMBOR, București, 2003, p. 84.

² Nikos Matsoukas, *Teologie Dogmatică și Simbolică. Expunerea credinței ortodoxe în conformitate cu creștinismul occidental*, traducere de Nicușor Deciu, Editura Bizantină, București, 2006, pp. 360-361.

³ Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Iisus Hristos Pantocrator*, Editura IBMBOR, București, 2005, p. 324.

⁴ Cf. *I Corinteni* XI, 23-25: „Că Domnul nostru Iisus Hristos, în noaptea în care a fost vândut, luând pâine și mulțumind, a frânt-o și a dat-o ucenicilor Săi zicând: Luați, mâncați, acesta este trupul Meu. Și luând paharul și mulțumind, a zis: Luați, beți, acesta este sângele Meu”.

aceasta suntem deplin încredințați că ne împărtășim cu Trupul și cu Sângele lui Hristos”, spune Sfântul Chiril al Ierusalimului. „În chipul pâinii ți se dă Trupul, iar în chipul vinului ți se dă Sângele ca să ajungi prin împărtășirea cu Trupul și cu Sângele lui Hristos unit într-un singur trup și sânge cu El. Astfel, ajungem și purtători de Hristos, pentru că Trupul și Sângele Lui se împărtășesc mădularelor noastre. După cuvintele fericitului Petru, ajungem părtași firii dumnezeiești”⁵.

Iată de ce, a descrie cu puținele și săracele noastre cuvinte această Sfântă Taină este o lucrare profundă și complexă, încărcată de greutatea prezenței reale a Mântuitorului Hristos cu Trupul și Sângele Său, în trupul și sângele nostru. Dacă în celelalte Sfinte Taine ale Bisericii prezența se face în chip tainic și nevăzut, în Sfânta Euharistie El este împreună cu noi în chip văzut. Domnul străbate jertfa noastră de mulțumire (gr. *eucharistia* – mulțumirea cea mare) și Se oferă ca răspuns și binecuvântare, medicament și totodată hrană, până la sfârșitul veacurilor. Această frumoasă împreunare începe bineînțelese printr-o invitație la cină. Prima chemare o face Domnul „oilor celor pierdute ale casei lui Israel”⁶. Întăriți odinioară prin numeroase semne și minuni, aceștia n-au ascultat chemarea, scandalizându-se la auzul cuvintelor Domnului: „Dacă nu veți mânca Trupul Meu și nu veți bea Sângele Meu, nu veți avea viață întru voi” (II Petru I, 4). Au rămas deoparte, așteptând încă la ușa. Întrucât „n-au înțeles duhovnicește cele spuse, s-au depărtat

de El, socotind că-i îndeamnă să mănânce trupul Lui”⁷.

În această Sfântă Taină, cel botezat este chemat la o permanentă reînnoire, la lepădarea obiceiurilor vechi, la împlinirea dreptății celei noi. Din ceasul împreunării euharistice cu Hristos, credinciosul este slobozit de orice robie, fiind ridicat și așezat în demnitatea de fiu al Părintelui Ceresc. În felul acesta, „murind lumii și trăind lui Dumnezeu, vom răspândi o mireasmă bineplăcută și vom afla intrare la Tatăl prin Fiul”, căci „Hristos este Arhiereul nostru veșnic, Care ne comunică starea Sa de jertfă, prin Taine și prin Euharistie în particular, ca să ne înfățișeze și pe noi ca jertfe duhovnicești înaintea Tatălui”⁸.

Fiind Însuși Trupul și Sângele Domnului, Sfânta Euharistie intră în constituția firească a omului botezat și depășind bariera morții, aduce cu sine perspectiva împreunării cu Hristos Cel răstignit și înviat. Socotirea ei în planul mântuirii se face din perspectiva unei integrări complementare, poziționându-se în centrul celorlalte Sfinte Taine. Această așezare mistico-centrică se explică în principal

⁵ Sfântul Chiril al Ierusalimului, *Catehezele Baptismale*, IV, 3, traducere din limba greacă și note de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Editura IBMBOR, București, 2005.

⁶ Prima trimitere a celor doisprezece Apostoli este făcută de către Domnul după o traiectorie bine definită. Pe aceștia Hristos îi îndeamnă, zicând: „în calea păgânilor să nu mergeți și în vreo cetate de samarineni să nu intrați, ci mai degrabă mergeți către oile cele pierdute ale casei lui Israel” (*Matei X*, 5-6).

⁷ Sfântul Chiril, IV, 4.

⁸ Pr. Prof. Dumitru Popescu, *Isus Hristos Pantocrator...*, p. 332.

prin caracterul ei inepuizabil și veșnic. „Hristos este Ungerea și Botezul și Hrana noastră”, spune Sfântul Nicolae Cabasila. El este „de față și în cei care iau parte la săvârșirea Sfintelor Taine, împărțindu-le din darurile Sale, dar în fiecare din Taine El este de față în alt chip. Pe cei botezați îi curățește de întinăciunea păcatului și întipărește în ei din nou chipul Său. În cei miruiți face lucrătoare puterile Duhului Sfânt, căci comoară s-a făcut Trupul Său prin ungere. Când îl duce însă pe credincios la Sfânta Masă și-i dă să mănânce din Însuși Trupul Lui, Mântuitorul schimbă într-unu totul lăuntru primitorului, împrumutându-i Însăși personalitatea Sa, iar noroiul care primește vrednicie de împărat nu mai este noroi, ci se preface în Însuși Trupul Împăratului; ceva mai fericit decât această soartă nu s-a putut închipui. De aceea Sfânta Împărtășanie este Taina cea mai mare, pentru că dincolo de ea nu se mai poate merge, nici nu se mai poate adăuga ceva. De regulă, după o treaptă vine a doua; după aceasta, a treia și apoi tot așa până la cea din urmă. După Sfânta Împărtășanie nu mai este loc unde să pășești, de aceea trebuie să te oprești aici și să te gândești cum să faci ca să poți păstra până la sfârșit comoara pe care ai dobândit-o”⁹.

1. „Taina Adunării” noastre în Hristos și în Biserică

În primele veacuri creștine, înțelegerea Tainei Euharistice era în strânsă legătură cu termenul liturgic de „Adunare”. Din cuvintele Sfântului Apostol Pavel către Corinteni, „când voi vă adunați în Biserică...” (I Corinteni XI, 18), aflăm că scopul acestei adunări se definea prin capacitatea credincioșilor de „a descoperi, a realiza Biserică”. Părintele Alexander Schmemmann vorbește în acest sens despre legătura primordială dintre „Adunare, Euharistie și Biserică”. Cu toate că din perspectiva teologiei scolastice această legătură a fost neglijată și, în cele din urmă, aproape uitată, înțelesul euharistic al *Adunării* în Biserică reprezintă o realitate veche și genuină în practica liturgică, pe care nu trebuie să o trecem cu vederea. Pentru a înțelege fenomenul în sine, trebuie avută în vedere depărtarea argumentării dogmatice de aspectul liturgic al Tainei și implicita scoatere sau izolare a acestei practici din/de „evlavia colectivă”. Părintele Alexander Schmemmann arată astfel că „defectul de bază al teologiei școlare este că, în tratarea sa despre taine, nu pornește din trăirea vie a Bisericii, din tradiția concretă liturgică, așa cum este păstrată în Biserică, ci din categorii și definiții proprii apriorice și abstracte care sunt în concordanță totdeauna cu realitatea vieții bisericești. De la început, Biserica mărturisea cu tărie că «legea credinței» (*lex credenti*) și «legea rugăciunii» (*lex orandi*) sunt nedespărțite și una servește de temelie celeilalte, după cuvântul Sfântului

⁹ Sfântul Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos*, traducere din limba greacă și note de Pr. Prof. Teodor Bodogae, Editura IBMBOR, București, 2009, pp. 113-114.

Irineu de Lyon: «Învățătura noastră este în concordanță cu Euharistia, iar Euharistia confirmă învățătura» (*Adversus Haereses*). Dar teologia clădită după chipul apusean nu se interesează deloc de felul în care se săvârșește slujba divină de către Biserică, de logica acesteia și de *orânduirea* ei. Pornind de la propriile premise abstracte, teologia hrănește apriori ce este *principal* și ce este *secundar* și *secundarul* – care nu reprezintă interes pentru teologie – apare, în cele din urmă, însăși slujba divină în toată complexitatea și varietatea ei, adică devine secundară tocmai slujirea divină cu care trăiește de fapt Biserica”¹⁰.

În actul creator, Preasfânta Treime „a hotărât să îi facă părtași pe oameni de împărtășirea vieții divine prin Mântuitorul Hristos în Duhul Sfânt. Atunci când oamenii au căzut, prin Adam, Dumnezeu nu i-a părăsit, ci le-a dăruit în multe rânduri și în diferite chipuri ajutoare spre mântuire. În zilele cele de pe urmă, Tatăl a trimis în lume pe Fiul Său, «Care este chipul lui Dumnezeu cel nevăzut, mai întâi născut decât toată făptura» (Coloseni I, 15), să devină Răscumpărătorul nostru din robia diavolului și a morții”¹¹.

În pregătirea credincioșilor botezați pentru veșnicie, Taina Euharistică a Bisericii se identifică unui „cadru sacru, ceresc” care actualizează permanent „modelul Mântuitorului”. De aici, înțelegem participarea plenară a Bisericii și identificarea ei cu evenimentele mântuitoare împlinite de Fiul lui Dumnezeu în lume. Începuturile ei se socotesc însă de la întemeierea veacurilor. „Biserica este o urmare a Înomenirii Fiului lui Dumnezeu, dar temeiul ei este veșnic, avându-și începutul în planul lui Dumnezeu dincolo de timp. Aceasta înseamnă că, dacă nașterea Bisericii este odată cu Zămislirea și Nașterea Mântuitorului și apoi reactualizarea ei pe Golgota, iar botezul în ziua Cincizecimii, rădăcinile ei, desigur, se întind în timp, chiar în veșnicie. Fără îndoială, în virtutea acestui fapt, Biserica poate fi urmărită după actul creator al Preasfintei Treimi în toată perioada istorică până la sfârșitul veacurilor, ca rămânând pentru veșnicie Trupul Tainic al Domnului”¹².

Pe de altă parte, învățătura de credință ortodoxă arată lămurit că, prin esența ei Euharistică, „Biserica este simultan deasupra istoriei, dar și în istorie”. În virtutea acestui fapt, afirmăm deopotrivă o întrepătrundere a timpului cu veșnicia din această viață și totodată o transpunere a sa prin sfințire pentru ceea ce este dincolo de timp. Timpul și istoria au, prin urmare, o valoare hristologică și deopotrivă eshatologică. Legătura

¹⁰ Alexander Schmemmann, *Euharistia. Taina împărtășiei*, traducere din limba rusă de Pr. Boris Rădulescu, Editura Bonifaciu, București, pp. 21-22.

¹¹ †Dr. Irineu, *Biserica în actualitate sau actualitatea Bisericii*, Editura Academiei Române, București, 2018, p. 92.

¹² IPS Prof. Univ. Dr. Irineu Ion Popa, *Așteptând pe Cel ce este și Cel ce vine Atotțiitorul*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2017, pp. 104-106.

dintre temporalitate și atemporalitate, dintre istoricitate și veșnicie „se simplifică și are ca bază armonia dintre unitate și diversitate sau dintre unitate și multiplicitate. Prin urmare, Biserica este faptul primordial și permanent al comuniunii omului cu Preasfânta Treime, ca fiind un organism divino-uman”¹³. Din acest punct de vedere, Biserica este afirmată de autor drept „o realitate obiectivă, ea fiind o existență divino-umană”. „Din acest motiv, afirmă Înaltpreasfințitul Părinte Irineu Popa, ea intră ca și Cuvântul lui Dumnezeu în categoriile gândirii umane și nu trebuie oprită la categoriile subiective de percepție a ei prin experiența personală, ci trebuie mers permanent mai sus spre Cel Care este Mirele ei nevăzut”¹⁴. Se atrage atenția că realitatea existențială a Bisericii nu trebuie cântărită numai dinspre latura ei nevăzută, întrucât există riscul de excludere a realității obiective, dar nici dinspre latura ei văzută, pentru a evita tendințele de instituționalizare. Pentru o înțelegere corectă a dinamicii eclesiale și a integrării noastre existențiale într-însa, Înaltpreasfințitul Dr. Irineu explică ontologia Bisericii și dimensiunea ei funcțional-soteriologică în Persoana Mântuitorului Hristos, ea fiind într-adevăr o „instituție divino-umană”. „Biserica este, așadar, inima universului, centrul în care se modelează și se pregătesc pentru viața veșnică toți cei care cred și mărturisesc pe Mântuitorul Hristos ca Domn și Dumnezeu. Astfel, toți oamenii din lume sunt chemați să intre în ea, pentru că numai în ea se află existența desăvârșită a oamenilor după chipul Preasfintei Treimi”¹⁵.

¹³ IPS Prof. Univ. Dr. Irineu Ion POPA, *Așteptând pe Cel ce este și Cel ce vine Atotțiitorul*, p. 110.

¹⁴ IPS Prof. Univ. Dr. Irineu Ion POPA, *Așteptând pe Cel ce este și Cel ce vine Atotțiitorul*, pp. 112-113.

¹⁵ IPS Prof. Univ. Dr. Irineu Ion POPA, *Așteptând pe Cel ce este și Cel ce vine Atotțiitorul*, p. 114.

Caracterul esențial al „adunării” are la bază conceptul de *unitate vădită în iubire*, după porunca dumnezeiască: „să vă iubiți unul pe altul. Precum Eu v-am iubit pe voi, așa și voi să vă iubiți unul pe altul. Întru aceasta vor cunoaște toți că sunteți ucenicii Mei, dacă veți avea dragoste unii față de alții” (Ioan XIII, 34-35). Cu toate că *iubirea desăvârșită*, despre care vorbește Mântuitorul Hristos, se împărtășește plenar în Împărăția cea cerească¹⁶, „ea există în lume și în istorie și are menirea să prefacă lumea în Biserică și să o conducă spre starea eshatologică. Deci, pentru că Tatăl a zidit Biserica, Fiul a întărit-o și Duhul Sfânt a sfințit-o, Biserica nu poate fi biruită nici de porțile iadului (Cf. Matei XVI, 18). Tocmai pentru aceasta unitatea Bisericii vizibile în care Dumnezeu este prezent și evident este atât de importantă, iar o misiune a ei pentru toate timpurile este absolut necesară”¹⁷. În baza testamentului iubirii hristice, jertfa pe care o aducem la Sfântul Altar în chip liturgic se face mai întâi o descoperire „a adevărului ce-l purtăm în adâncul ființei noastre”. Este, de asemenea, *conștiință* și „cunoașterea precisă a unui țel superior căruia mă devoterez”, fiind „luminată permanent de un adevăr, de un sens și de o persoană sau colectivitate în care aflăm o rațiune de a trăi și de a sluji”. Nu în cele din urmă, ea poate fi înțeleasă în virtutea spiritului de „libertate și decizie voluntară în vederea realizării unui scop, ca opțiune”¹⁸.

¹⁶ „O, Paștile cele mari și preasfințite, o, Înțelepciunea și Cuvântul lui Dumnezeu și Puterea, dă-ne nouă să ne împărtășim cu Tine, mai adevărat, în ziua cea neînserată a Împărăției Tale!” (Canonul Învierii).

¹⁷ Înaltpreasfințitul Părinte Irineu Popa demontează aici teoria teologului german Rudolf Bultman care susținea că „unitatea Bisericii este invizibilă”. Faptul că în Persoana Mântuitorului Hristos „locuiește trupește toată plinătatea dumnezeirii”, teologia ortodoxă afirmă o dinamică continuă a unității eclesiale. De aceea omul se face părtaș, în virtutea îndumnezeirii sale, prin „conlucrarea cu darurile divine ce vin la noi de la Tatăl, prin Fiul, în Duhul Sfânt” (*Așteptând pe Cel ce este și Cel ce vine Atotțiitorul*, pp. 166, 171).

¹⁸ Pr. Constantin Galeriu, *Jertfă și răscumpărare*, Editura Harisma, p. 19.

II. Dimensiunea cosmologică a Tainei Euharistice

Taina Euharistică a Bisericii stabilește, de asemenea, o *dimensiune cosmologică*. Acest aspect este evidențiat în mod magistral de Sfântul Maxim Mărturisitorul care vede Biserica Mântuitorului Hristos ca pe „icoană a întregului cosmos, constător din ființe văzute și nevăzute, având aceeași unitate și distincție ca și el”¹⁹. Analogia se referă implicit la *atributul unitar al vieții eclesiale* care dă locașului de închinare capacitatea de a încorpora în chip tainic întreaga adunare cosmologică a celor sensibile și inteligibile deopotrivă. În această legătură, Sfântul Maxim vede Sfântul Altar ca o prefigurare a realităților inteligibile, lipsite de apăsarea materiei. Pe de altă parte, în contrapondere cu Altarul, naosul bisericii este prefigurarea completă a realităților palpabile și sensibile pe care le găsim în lumea materială²⁰. Inconfundabile în esență, Biserica, omul și cosmosul lucrează împreună, fiind „unite obiectiv cu Dumnezeu”, astfel încât putem spune: „creațiunea este o Biserică de alt chip și nedevelopată, nedeplin actualizată, având Biserica în ea ca un ferment care o poate ajuta să se dezvolte până la starea de Biserică actualizată, dar într-un sens propriu al ei”²¹. Pornind de la această idee, părintele profesor Dumitru Stăniloae vine și realizează „transferul analogic” al realității liturgice în

care se desfășoară „Taina Adunării”. El arată astfel că „în locașul bisericesc al comunității liturgice, Dumnezeu Se află la locul cel mai înalt, care e Sfânta Masă din altar, în Trupul și Sângele lui Hristos; în vârful creațiunii cosmice, El Se află ca Cel din Care sunt toate, Care le susține pe toate, iar în ființa umană, ca fundament și ca orizont nesfârșit, posibil de simțit în legătură cu inima”²².

În simfonia Biserică-om-cosmos, Mântuitorul Hristos este Cel Care adună și unește. El oferă centralitate în jurul căreia gravitează „cerul, pământul și întreaga creație, constituind o unitate binecuvântată, indestructibilă și sfântă”. Sfinții Părinți arată astfel la unison cum și în ce fel „Biserica Euharistică, cerească și pământească, într-o adunare binecuvântată aduce Jertfa mulțumirii și rugăciunii Domnului Celui Unul și veșnic și Stăpânul tuturor”. În această „Taină a Adunării”, creștinul reiterează întreaga istorie a mântuirii. El se regăsește în chip tainic alături de Maica Domnului, de sfinți și de îngeri, laudându-L pe Hristos Euharistic. Comuniunea Tainei este întregită de amintirea celor care „s-au săvârșit pentru dreapta credință, părinți și frați ai noștri”, care „completează cu noi adunarea euharistică și împreuna slujire”²³. De aceea și Sfântul Ioan Gură de Aur spune că „Euharistia cea dumnezeiască este comuniunea omului cu Dumnezeu Cel Treimic, care se concretizează în comuniunea cu sfinții”²⁴.

Cel care oferă o perspectivă completă asupra dimensiunii cosmologice a Sfintei Liturghii este, bineînțeles, Sfântul Maxim

¹⁹ Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia. Cosmosul și sufletul, chipuri ale Bisericii*, traducere de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura IBMBOR, București, 2000, Cap. II, p. 16.

²⁰ „Tot așa și totalitatea lucrurilor aduse de Dumnezeu la existență prin creație se împarte în cosmosul inteligibil, alcătuit din ființe spirituale și netrupești și în cosmosul acesta sensibil și corporal, ținut grandios în multe forme și natuiri. Prin aceasta e ca un fel de altă biserică a lui Dumnezeu, nefăcută de mână, arătată cu înțelepciune de aceasta, care e făcută de mână. Această totalitate are ierarchia (altar) cosmosul de sus, destinat puterilor de sus, iar ca naos, pe cel de jos, la îndemâna celor sortiți să trăiască o viață legată de simțuri” (Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia*, Cap. II, p. 16).

²¹ Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune în Liturgia Ortodoxă*, Editura IBMBOR, București, 2004, p. 23.

²² Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune în Liturgia Ortodoxă*, p. 25.

²³ Arhim. Hristofor Stavropulos, *Dumnezeiasca Euharistie – Taina tainelor*, traducere din limba greacă de Pr. Dr. Constantin Băjău, Editura Apostoliki Diakonia, Atena, pp. 39-40.

²⁴ Sfântul Ioan Gură de Aur, PG 50, 436.

Mărturisorul²⁵. În *Mistagogia*, Sfântul Maxim oferă patru interpretări sau etapizări liturgice în legătură cu rânduiala Sinaxei sau Adunării din Sfânta Liturghie. Pe prima treaptă a interpretării mistagogice maximiene (cap. 8–22), credincioșii se găsesc în legătură cu „principalele momente ale mântuirii din dubla perspectivă a actelor lui Hristos și a efectelor lor. Intrarea în biserică a episcopului semnifică prima venire a lui Hristos în lume ca Mântuitor de la Întrupare până la Înălțare; întoarcerea poporului e întoarcerea lui la credință și virtute”. Tot aici, Sfântul Maxim oferă explicații cu privire la: lecturile biblice, cântările de la strună, ieșirea catehumenilor (echivalentă cu Judecata de Apoi), cântarea „întreit sfântă, rugăciunea „Tatăl nostru”, cântarea „Unul Sfânt” și cuminecarea de la final²⁶. Pe cea de a doua treaptă (cap. 23), Sfântul Maxim arată în principal cum sufletul este transpus „prin riturile Liturghiei Euharistice, cu ieșirea din cele materiale și intrarea în cunoașterea tainică a rațiunilor Economiei mântuirii, cu inițiere în theologhisirea Treimii și culminarea unirii cu Dumnezeu printr-o cunoaștere tainică pasivă devenită experiență îndumnezeitoare”²⁷. Cea de a treia interpretare (cap. 24) cuprinde îndemnul participării la Sinaxă, unde se împlinește lucrarea Duhului, „care începe cu alungarea necredinței, neștiinței și păcătoșeniei”, chiar de la intrarea în biserică. Rolul Sfântului Duh este capital în această rânduială, El fiind Acela care împărtășește „harul credinței în simboluri sensibile” și face ca acestea să fie primite în Împărăția cerească „prin harul vederii în înseși arhetipurile misterelor lor”²⁸. Cea de a patra interpretare (finele cap. 24) are un caracter rezumativ, cu trimitere la sensurile edificiului bisericesc și la riturile Sinaxei. De fiecare dată, Sfântul Maxim exprimă un înțeles general (*genikos*) al acestor înțelegeri, concentrat pe etapele mân-

²⁵ Diac. Ioan I. Ică jr., *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului - integrala comentariilor liturgice, Studii și texte*, Editura Deisis, Sibiu, 2011, pp. 197-198.

²⁶ „Mărturisirea pe care o face întregul popor la sfârșitul sfinte slujbe tainice, rostind: «Unul Sfânt» și cele ce urmează, arată adunarea și unirea mai presus de rațiune și de minte a celor inițiați tainic și înțelept în unitatea cea ascunsă a simplității dumnezeiești, în veacul nestricăcios al celor inteligibile, când, privind la lumina slavei nevăzute și mai presus de grai, vor ajunge și ei în stare să primească, împreună cu puterile de sus, fericita puritate. După aceasta, la sfârșitul tuturor, se face împărtășirea tainei care-i preface, pe cei care se împărtășesc cu vrednicie, în chipul ei și asemenea, după har și participare, Binelui prin esență, nefiind lipsiți întru nimic de el, pe cât este îngăduit și cu puțință oamenilor, așa încât și ei pot fi și se pot numi, prin lucrarea voinței și prin har, dumnezei (thesei), în urma faptului că Dumnezeu întreg îi umple deplin și nu lasă nimic din ei gol de prezența Lui” (Sfântul Maxim Mărturisorul, *Mistagogia*, Cap. XXI, p. 35).

²⁷ Intrând în Taina Euharistică, „sufletul devine chip și asemănare a lumii ascunse, oglindă curată, atotstrăvezie, neștirbită, nepătată, neprihănită, ce prinde, dacă se poate spune, întreaga frumusețe a arhetipului binelui, care stălucește în el în chip dumnezeiesc și nemiscat, precum este, cu bunătatea negrăită a celor nepătrunse” (Sfântul Maxim Mărturisorul, *Mistagogia*, Cap. XXIII, p. 39).

²⁸ „Căci darurile Duhului Sfânt, de care credem că ne împărtășim în această viață prin har întru credință, credem că le vom primi în veacul viitor cu adevărat în ipostasul lor, potrivit cu nădejdea neclintită a credinței noastre și cu făgăduința singură și nemincinoasă a Celui ce le-a făgăduit, dacă vom păzi cu toată puterea noastră poruncile. Astfel, vom trece de la harul întru credință la harul după vedere, Însuși Dumnezeu și Mântuitorul nostru Iisus Hristos prefăcându-Se întru Sine, înlăturând atributele noastre stricătore și dăruindu-ne tainele arhetipice, indicate prin simboalele sensibile de aici” (Sfântul Maxim Mărturisorul, *Mistagogia*, Cap. XXIV, p. 40).

tuirii obiective, dar și un înțeles particular (*idikos*), al mântuirii subiective, exprimat în procesul personal al fiecărui suflet pe axa devenirii sale euharistice. Sfântul Maxim Mărturisitorul arată aici că Sfânta Biserică este pe de o parte „tip și icoană a lui Dumnezeu”, dar și „tip al cosmosului, al celui inteligibil și al celui sensibil, având ca simbol al cosmosului inteligibil ierariul, iar al celui sensibil, naosul”. Aceste două elemente (ierariul și naosul) se întrepătrund iarăși simbolic în legătura dintre suflet și trup. De aici, Sfântul Maxim își acordează mistagogia cu principalele momente din Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie: prima ieșire cu Sfânta Evanghelie reprezintă „în general prima venire a Domnului nostru, iar în special, întoarcerea celor ce sunt conduși de El, de la necredință la credință și de la păcătoșenie la virtute”; citirile biblice – „anunță în general voile și sfaturile dumnezeiești... iar în special învățătura și intrarea în credință a celor ce au crezut”; Sfânta Evanghelie „este, în general, simbolul sfârșitului lumii acesteia, iar în special indică desființarea totală a vechii rătăcirii în care au crezut”; „coborârea arhiereului de pe tron și scoaterea catehumenilor afară înseamnă a doua venire din cer a marelui Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Hristos... iar în special îndeamnă desăvârșita certitudine în credință a celor păcătoși”; „închiderea ușilor, ieșirea cu sfințele daruri, dumnezeiasca sărutare și rostirea Crezului indică în general trecerea celor sensibile și arătarea celor spirituale... și în special mutarea contemplativilor de la contemplația naturală la înțelegerea simplă a celor inteligibile (care nu mai urmăresc deloc prin simțuri sau prin vreun lucru văzut rațiunea dumnezeiască și negrăită) și unirea puterilor sufletești cu sufletul, precum și simplitatea care cuprinde unitar cu mintea rațiunea Providenței”; „rostirea cuvintelor «Unul Sfânt» și cele următoare și împărtășirea cu Sfintele și de viață făcătoarele Taine indică viitoarea înfiere și unire, legătură, asemănare dumnezeiască și îndumnezeire, de care vom avea parte toți, după toate celelalte, datorită bunătății lui Dumnezeu”²⁹.

Mistagogia Sfântului Maxim Mărturisitorul se găsește puternic influențată de simbolismul Sfântului Dionisie Areopagitul, de la care împrumută un vădit caracter simbolistico-mistic. Sfântul Maxim vorbește însă despre o *methamorphosis* a omului în Hristos Euharistic. De aici, el arată că harul dumnezeiesc se împărtășește credincioșilor în chip integral, „cu atât mai mult cu cât Cuvântul întrupat este prezent în Euharistie”. Cu toate acestea, ca și în cazul Tainei Sfântului Botez, „harul acesta nu-și arată roadele în cel ce l-a primit decât în măsura în care este vrednic de el, dacă

²⁹ „Cine va fi, așadar, atât de zăbavnic și de anevoie de mișcat la virtute, ca să nu-și dorească îndumnezeirea, căci dobândirea ei este atât de ușoară și cumpărarea ei atât de lesnicioasă? Iar paznică sigură și inviolabilă a acestora și cale ușoară spre mântuire – fără de care cred că niciun bine nu-l poate păstra neștirbit cel ce-l are – este grija de sine, prin care, învățând să privim și să cugetăm numai cele ce ne privesc pe noi, ocolim paguba ce nu poate veni de la alții” (Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia*, Cap. XXIV, pp. 41-43, 46).

are, adică, o credință puternică, dacă a dobândit curăția în ce privește păcatele și patimile, dacă viețuiește statornic conform virtuților și s-a înălțat la contemplație și cunoaștere”³⁰.

III. „Corabia” mântuirii în drum spre Eshaton

Părintele Alexander Schmemmann arată că, în conformitate cu înțelesul său autentic, locașul de închinare sau spațiul liturgic al Bisericii definește „locul adunării credincioșilor și al frângerii pâinii euharistice” (*domus ecclesiae*). Aceasta este, în fapt, elementul de conținut și de dinamică a locașului creștin. „Oricât de complexă ar fi dezvoltarea acestuia, spune părintele Al. Schmemmann, factorul care unește și îndrumă este tocmai ideea adunării în Euharistie”³¹. Această realitate mistagogică este vorbitoare prin forma și compoziția sa. „Aici avem Prestolul (Sfânta Masă) și altarul pe de o parte și corabia Bisericii, adică locul adunării pe de altă parte. Corabia este îndreptată spre Prestol (Sfânta Masă), în el își are scopul și împlinirea sa. Însă și Prestolul e legat de corabie, el există raportat la ea. Dar în evlavia liturgică actuală, altarul se prezintă ca o sfințenie de sine stătătoare, accesibilă numai celor consacrați, ca un spațiu cu totul sfânt, care prin sacralizarea sa, parcă subliniază că mireni sunt dincolo, sunt profani”³². Această supoziție contrazice însă realitatea și necesitatea cosmologică a Bisericii. Mistagogia ortodoxă arată astfel că viața și menirea Bisericii stau în strânsă legătură cu Împărăția cerurilor. Acest aspect este foarte important în înțelegerea caracterului unitar al Tainei Euharistice. Astfel, în forma ei de corabie sau navă, „Biserica–locaș reprezintă realitatea văzută a Bisericii universale”. În felul acesta, spunem că „Biserica luptătoare (a celor vii) este corabia care, avându-L la cârmă pe Iisus Hristos, ne conduce prin istorie spre Împărăția ce va să vină, adică spre cea definitivă, desăvârșită și veșnică, biserica-locaș are forma văzută a unei corăbii sau, cu un alt termen, al unei nave maritime care plutește spre răsărit, adică spre eshaton, spre «limanul cel neînvinforat» al devenirii noastre în Hristos”³³.

Arhitectura sfântului locaș în Tradiția Ortodoxă se definește de cele mai multe ori ca „un dreptunghi prelungit și îndreptat spre Răsărit”. Nava sau corabia despre care vorbeam mai sus „plutește în dimensiunea eshatologică și se îndreaptă spre Răsărit”. Această orientare, în interpretarea ei

³⁰ Jean-Claude Larchet, *Sfântul Maxim Mărturisitorul. O introducere*, traducere din limba franceză de Marinela Bojin, Editura Doxologia, Iași, 2013, p. 228.

³¹ Alexander Schmemmann, *Euharistia – Taina Împărăției*, p. 28.

³² Alexander Schmemmann, *Euharistia – Taina Împărăției*, p. 29.

³³ Valeriu Anania, *Cartea deschisă a Împărăției. O însoțire liturgică pentru preoți și mireni. De la Betleemul Nașterii la Ierusalimul Învierii*, Scrisori pastorale, studii introductive de Jean Nicolae și Vasile Gordon, cronologie de Ștefan Iloae, Editura Polirom, București, 2011, p. 55.

simbolistico-mistică, se ancorează într-o dinamică liturgică permanentă, fiecare element al întregului cuprinzând în sine o realitate mântuitoare personificată euharistic. Așa se face că, după împărțirea ei tripartită (pronaos, naos și altar), biserica se face cuptor euharistic, cuprins de focul Sfintei Liturghii. Cu privire la acest aspect, Sfântul Nicolae Cabasila spune că înlăuntrul sfântului locaș „întreaga slujbă este ca o icoană care înfățișează un singur trup al lucrării Mântuitorului în lume, făcând să se perinde pe dinaintea privirilor noastre toate părțile ei, de la început până la sfârșit, după rânduiala lor firească”³⁴.

Dinamica liturgică în care și prin care este antrenat omul are evident o centralitate euharistică. Inima care pulsează în Biserică, cuprinsă în Sfânta Liturghie, nu este altceva decât Sfânta Euharistie, „Taină a prefației pâinii și vinului în Trupul și Sângele Domnului”. Sub acest argument, învățătura Ortodoxă de credință afirmă caracterul sfânt al adunării credincioșilor în Biserică, în cadrul Slujbei Euharistice³⁵. De aici, pe tot parcursul existenței sale, *omul hristoformizat* se împărtășește permanent „de biruința Mântuitorului Hristos asupra morții și dobândește nemurirea în Împărăția lui Dumnezeu”. Starea eshatologică a ființării sale duhovnicești este confirmată deplin numai după Judecata Universală. Această finalitate se confirmă însă după Judecata Universală, când „toți cei din morminte vor auzi glasul Lui, și vor ieși cei ce au făcut cele bune spre învierea vieții și

cei ce au făcut cele rele spre învierea osândirii” (Cf. Ioan V, 29). Luând ca exemplu slujba înmormântării, vedem foarte clar „plângerea ca fiind amestecată cu bucuria nădejdi în învierea cea de obște. Deci, slujba înmormântării încearcă să ne prezinte, prin imnele dialogice și rugăciunile sale, istoria mântuirii în diverse forme, precum și viziunea Împărăției cerurilor ca o «casă» și un loc de odihnă”³⁶.

Pe de altă parte, în cadrul Sfintei Liturghii, sunt reiterate simbolistico-mistic evenimentele mântuitoare ale Învierii și Înălțării la Ceruri a Domnului. Imnografiile au reușit să argumenteze acest aspect, ținând cont de faptul că, în cele patruzeci de zile dintre cele două Praznice Împărătești ale Sale, Mântuitorul a oferit Apostolilor Săi „multe semne doveditoare” despre Împărăția cerurilor, acestea fiind consemnate evident în Sfânta Scriptură. Aceste mărturii, „certifică faptul că Mântuitorul Hristos este Cel Care Se întâlnește real cu Sfinții Săi Apostoli, fără ca aceștia să fi provocat sau determinat aceste întâlniri”³⁷. Prin aceste întâlniri, Domnul deschide porți spre Împărăția Sa cea fără de sfârșit. El primește totodată încredințarea definitivă a Sfinților Apostoli cu privire la „dumnezeirea Lui, Învierea Lui din morți și viața cea nouă în care ei sunt incluși prin credința în El și prin închinarea pe care ei sunt datori să i-o aducă”³⁸.

În realitatea prezentă a bisericii, locaș de închinare, cea mai potrivită oglindă a Împărăției este Sfântul Altar. Îndreptat întotdeauna spre răsărit, el așteaptă venirea lui

³⁴ Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea dumnezeieștii liturghii*, traducere din limba greacă de Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, Editura IBMBOR, București, 1997, p. 9.

³⁵ „În mod special întâlnirea aceasta ajunge până la punctul culminant în măncarea Trupului Fiului lui Dumnezeu cel răstignit și înviat și în Sângele Său cel vărsat pentru noi dintr-o iubire nețărmurită, pentru ca și noi să ne umplem de o iubire asemănătoare, cu care să-l răspundem Lui și să ne întâmpinăm unii pe alții” (Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune* ..., p. 46).

³⁶ IPS Prof. Dr. Irineu Ion Popa, *Așteptând pe Cel ce este și Cel ce vine Atotțiitorul*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2017, Cap. III, A.3, pp. 983-984.

³⁷ IPS Prof. Dr. Irineu Ion Popa, *Așteptând pe Cel ce este și Cel ce vine Atotțiitorul*, Cap.V, p. 1559.

³⁸ IPS Prof. Dr. Irineu Ion Popa, *Așteptând pe Cel ce este și Cel ce vine Atotțiitorul*, Cap.V, A.5, p. 1562.

Hristos în slavă. Pe de altă parte, în latura opusă, spre apus, se găsesc ușile de intrare și de ieșire din biserică. Tot aici, pe perete, se găsește pictată scena Înfricoșătoarei Judecăți, care „simbolizează pământul neevangelizat și chiar iadul, locul din care Dumnezeu este exclus, un anumit aspect al lumii moderne”. Teologul rus Paul Evdokimov surprinde foarte bine acest aspect, arătând că, la „Utrenia din noaptea Paștilor, în liniștea sâmbetei care sfârșește, preotul și poporul părăsesc biserica. Procesiunea se oprește în exterior, înaintea ușii dinspre Apus a bisericii în care luminile sunt stinse. Pentru un scurt moment, această ușă simbolizează mormântul Domnului, moartea și iadul. Preotul face asupra ei semnul crucii și, sub această putere, ușa se deschide larg și toți intră în biserica inundată de lumină și cântă «Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte călcând și celor din morminte viață dăruindu-le!». Ușa iadului a redevenit ușa bisericii. Adunarea înaintea și cântă cu bucurie înaintea ușii împărătești care rămâne deschisă tot timpul slujbei. Ea se deschide către marea speranță care se maturizează în tăcerea rugătoare, către misterul ultim și indicibil al filantropului divin. Simbolismul Utreniei Paștilor vrea să sugereze, se pare, că este totodată iad și Împărăție a lui Dumnezeu, căci Hristos a coborât în iad pentru a sfărâma toate ușile și de a nu lăsa din ele decât una singură: ușa care dă, ea însăși, spre așteptarea Tatălui, El Însuși dându-i-o”³⁹.

Revenind la dimensiunea comunitară a Sfintei Euharistii, trebuie știut că, în calitatea ei de Taină a Adunării, se regăsește indispensabil în legătură cu realitatea liturgică din corabia bisericii. Părintele Dumitru Stăniloae explică în acest sens că „adunarea ființelor umane în locașul bisericesc propriu-zis are scopul să ajute, prin liturghia săvârșită în acest locaș, în sensul direct și explicit al cuvântului, la împlinirea acestei liturghii a lor în sensul larg, în naosul cosmic”⁴⁰.

³⁹ Paul Evdokimov, *Rugul aprins*, traducere de diac. prof. Teodor V. Damșa, Editura Mitropolia Banatului, Timișoara, 1994, pp. 83-84.

⁴⁰ Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia Ortodoxă*, p. 34.

Bogdan
Tătaru-Cazaban

Chipul milei și al dreptății

Una dintre cele mai vechi și mai faimoase icoane a lui Hristos din colecția Mănăstirii Sfânta Ecaterina din Sinai a devenit accesibilă pe scară largă abia în secolul al XX-lea, după cercetările conduse de G. Soteriou¹ și K. Weitzmann². Dincolo de valoarea sa documentară pentru arta creștină anterioară crizei iconoclaste³, această icoană – printre rarele supraviețuitoare din epoca sa – are o irezistibilă forță de atracție. Istoricii de artă i-au analizat în detaliu compoziția și elementele mai puțin vizibile la prima vedere (exedra din fundal, stelele cu opt raze, literele care însoțesc nimbul) au încercat să o definească stilistic și să-i descifreze semnificația în programul iconografic din vremea împăratului Iustinian, ctitor al mănăstirii sinaite. André Grabar remarca subtilitatea prin care ea „izbutește să ilustreze dogma celor două firi ale lui Hristos”⁴. Integrând această dimensiune, Hans Belting o consideră „o sinteză între un portret divin și un portret uman ideal, care pare a fi cel al unui filosof care își transmite învățătura cu autoritate, dar și cu bunăvoință”⁵. Într-o carte despre „privirea lui Hristos” în artă, François Boespflug susține că icoana e „menită în întregime să instaureze o întâlnire între Persoana reprezentată și cea care o privește” și că „această imagine hristică a lui Dumnezeu” va primi „legitimarea definitivă” la Niceea II, în anul 787⁶.

Interpretată ca „manifest” al formulei de credință calcedoniene despre relația dintre firea umană și cea divină în Persoana unică a Logosului

1 * Eseul de față dezvoltă un articol apărut în *Dilema veche*, nr. 837, 5 - 11 martie 2020.

G. Soteriou, *Eikones tes Mones Sinai*, Institut français d'Athènes, Atena, 1958, pp. 125-126.

2 K. Weitzmann, *The Monastery of Saint-Catherine at Mount Sinai. The Icons, I, From the Sixth to the Tenth Century*, Princeton, 1976. A se vedea complementar Th. F. Mathews (with N. E. Muller), *The Dawn of Christian Art in panel Paintings and Icons, The I*. Paul Getty Museum, Los Angeles, 2016 (mai ales pentru originile egiptene ale iconografiei și integrarea relației icoană–Euharistie în perspectiva istorică asupra dezvoltării cultului icoanelor).

3 Pentru o sinteză în limba română asupra iconoclasmlui trimitem la excelenta lucrare a lui Sebastian Nazăru, *Sinoadele bizantine din epoca iconoclastă*, Editura Istros, Brăila, 2018.

4 A. Grabar, *Le premier art chrétien (200-395)*, Gallimard, Paris, 1966 (*Early Christian Art: From the Rise of Christianity to the Death of Theodosius*, transl. Stuart Gilbert, James Emmons, Odyssey Press, 1969, p. 15).

5 H. Belting, *Image et culte. Une histoire de l'art avant l'époque de l'art*, trad. de l'allemand par F. Muller, Cerf, Paris, 1998, p. 180.

6 F. Boespflug, *Le regard du Christ dans l'art. Temps et lieux d'un échange*, MamE – Desclée, Paris, 2014, pp. 42-45.

întrupat, icoana sinaită se situează într-un orizont de sens plauzibil, dar care nu pare a surprinde unicitatea puterii sale expresive. Nu e nevoie să fii specialist în iconografie ca să sesizezi caracterul singular și misterios al acestei reprezentări a Mântuitorului. Cel mai mult frappează asimetria chipului: jumătatea care corespunde mâinii ce binecuvântează are o seninătate luminoasă și privește direct spre cel care contemplă icoana, în vreme ce jumătatea stângă a feței, corespunzătoare mâinii ce ține Evanghelia, este cuprinsă de o umbră severă, obținându-se astfel acel „efect de distanță și de atemporalitate” pe care îl nota A. Grabar. Diferența de expresie a celor două părți este atât de marcată și totodată îngemănarea lor atât de subtilă, încât ar părea cu totul neverosimil să nu fi existat o intenție precisă a celui care a zugrăvit un astfel de portret iconic. Într-un amplu studiu dedicat icoanei sinaite, părintele Maximos Conostas⁷ observă cu acuitate că „ochiul drept (...) radiază liniște, dar energia introdusă de ochiul stâng contorsionat, precum o furtună iminentă, amenință echilibrul și întrerupe efectiv simetria perfectă, dând chipului altminteri bine proporționat un sens de tensiune și îngrijorare”⁸. Mai mult, făcând experimentul dublării în oglindă a fiecărei părți a chipului lui Hristos – ceea ce le potențează expresia –, autorul conchide că figura zugrăvită în icoană este „asemănătoare unui Ianus, maiestuoasă și umilă în același timp, fragilă și intimidantă, oscilând între extremele vulnerabilității și puterii”⁹.

Interpretarea părintelui Maximos Conostas conduce spre ceea ce ar putea fi sensul autentic al polarității din icoana sinaită: relația dintre milă și judecată la cea de-a Doua Venire a lui Hristos. Răsturnând complet teoria prezentă în lucrările de istorie a artei, care menționează dimensiunea „calcedoniană” a reprezentării lui Hristos referindu-se la polaritatea naturilor, el susține că, pe fondul preocupărilor eshatologice legate de controversele din perioada împăratului Iustinian, pictorul a dorit să redea, de fapt, privirea pe care Mântuitorul o va avea ca Judecător, deopotrivă milostiv și drept, așa cum apare în pilda din Evanghelia după Matei (XXV, 31-46). A „ilustra dubla natură” ar fi fost o contradicție în termeni, pentru că „cele două firi ale lui Hristos cel Unul pot fi «cunoscute» doar prin experiența contemplației spirituale, iar nu prin vederea fizică” – principiu al Sfântului Chiril al Alexandriei urmat îndeaproape de împăratul Iustinian. Astfel, o polaritate vizibilă, iconică, a celor două firi ar fi subminat hristologia chiriliană, iar, pe de altă parte, pentru monofiziții moderați icoana ar fi

7 M. Conostas, *The Art of Seeing. Paradox and Perception in Orthodox Tradition*, 2014 (*Arta de a vedea. Paradox și percepție în iconografia ortodoxă*, trad. de Dragoș Dâscă, Editura Doxologia, Iași, 2017).

8 M. Conostas, *Arta de a vedea. Paradox și percepție în iconografia ortodoxă*, p. 70.

9 M. Conostas, *Arta de a vedea...*, p. 72.

fost mult prea susceptibilă de a fi interpretată în sens nestorian¹⁰. Rămâne însă „polaritatea” chipului zugrăvit al cărei sens poate fi căutat mai degrabă în teologia privitoare la atributele dumnezeiești și paradoxala lor coexistență. În plan iconografic, este pusă în lumină preocuparea bizantină pentru „portretizarea duală” sau „expresia facială polarizată”, pentru care există mărturii literare elocvente. Un rol important în desfășurarea demonstrației îl deține textul lui Nikolaos Mesarites (sec. XIII) despre reprezentarea în mozaic a lui Hristos din cupola Bisericii Sfinților Apostoli din Constantinopol: „Ochii Săi sunt plini de bucurie și bineprimindu-i pe cei care au o conștiință curată, fiindcă «Ochii Domnului <sunt> spre cei drepti», așa cum spune Psalmistul (Psalmul XXXIII, 14). Privirea Sa este blândă și gingașă, fără a se întoarce spre stânga sau spre dreapta, ci întru totul îndreptată către toți deodată și în același timp către o singură persoană. Astfel sunt ochii Lui către cei care nu sunt muștrați de conștiința lor, dar către cei care sunt osândiți de propria judecată, ei sunt plini de urgie și înfricoșători. Mâna dreaptă îi binecuvântează pe cei care pășesc pe o cale dreaptă, în timp ce îi muștră pe cei care nu fac întocmai și, ca să spunem așa, îi cercetează și îi întoarce de la purtarea lor lipsită de rânduială”¹¹.

Argumentația părintelui Conostas e convingătoare și are marele merit de a fi atins miezul problematic al acestei reprezentări. E foarte probabil ca mesajul transmis prin tulburătoarea asociere a blândeții cu severitatea, a luminii liniștitoare cu adâncimea impenetrabilă a tainei, să fi fost acela de a afirma funcția „discriminatorie” a privirii pe care Fiul Omului o va avea asupra lumii atunci când „va veni în slava Sa”, distingând între cei „binecuvântați” și cei „osândiți” care, la rândul lor, își vor vedea starea oglindită pe chipul Dreptului Judecător. De altfel, această condiție de la sfârșitul veacurilor este într-o anumită măsură anticipată, în viața fiecăruia, de felul în care este perceput chipul lui Hristos în funcție de calitatea vieții spirituale: unora li se pare muștrător, pentru că privirea conștiinței lor îl definește astfel, iar altora bun și iubitor, pentru că îl contemplă cu iubire și, așa cum scria Nicolaus Cusanus în *De visione Dei*, cu cât iubirea privirii crește în intensitate, cu atât reflectarea ei pe chipul lui Hristos sporește.

O observație a lui Jaroslav Pelikan, din perspectiva istoriei receptării culturale a credinței creștine și a creativității sale, este demnă de toată atenția: „această icoană bizantină a lui Hristos Pantocrator reușește să-l conceptualizeze pe cel care este nu numai întruchiparea Adevărului în în-

¹⁰ Observația cu privire la „nestorianismul” tendențial al icoanei sinaite a lui Hristos, în contrast cu „monofizismul” mozaicului din aceeași epocă aflat în absida bisericii Mănăstirii Sfânta Ecaterina, a fost făcută de Sorin Dumitrescu în *Noi și icoana. 31+1 iconologii pentru învățarea icoanei*, Fundația Anastasia, București, pp. 138-139. Părintele M. Conostas remarcă, de fapt, doar riscul unei interpretări nestoriene dacă hermeneutica icoanei ar fi rămas la teza „ilustrării” dogmei hristologice calcedoniene.

¹¹ M. Conostas, *Arta de a vedea*, pp. 114-115 (traducere ușor modificată).

vățatura Sa și a Binelui în viața Sa, ci și a Frumosului în forma Sa, căci împodobit ești cu frumusețea mai mult decât fiii oamenilor (Psalmul XLIV, 2)¹². În constituirea istorică a creștinismului, asocierea kerigmei cu „frumosul”, categorie greacă prin excelență, a trebuit să parcurgă o perioadă de tranziție, de ezitări și de reticențe, pentru ca, în cele din urmă, „frumosul” să-și primească sensul din adevărul revelat în Iisus Hristos și Hristos să devină „atât temelia continuității în artă, cât și sursa inovației artistice”¹³. De pildă, pentru a prezenta doar un moment din istoria „esteticii” creș-

...ca să contempli frumusețea lui Hristos,
a Mirelui care a spălat urâtenia miresei,
trebuie să privești faptele Sale
ca expresie a milei. Pe cruce, Hristos
nu are frumusețe nici pentru poporul
său, nici pentru păgâni.
Dar privit cu ochii credinței El este
„frumos ca Dumnezeu”... ❧

tine, am aminti că în viziunea lui Augustin, episcopul Hipponei, „mai frumos decât fiii oamenilor” din Psalmul 44 înseamnă că, deși om, Hristos nu este doar om, ci „mai frumos”, întrucât frumusețea Sa este a harului care iartă și eliberează. În *Comentariul la Psalmul 44*¹⁴, Augustin dezvoltă o reflecție asupra vizibilului prin două categorii ale tradiției iudaice: mila și dreptatea. Iisus a fost văzut de cei care L-au persecutat, dar nu a fost înțeles.

Întruparea Sa privește tocmai sensul a ceea ce se vede, sens pe care El Însuși l-a indicat, spunând „cel ce M-a văzut pe mine, L-a văzut pe Tatăl” (Ioan XIV, 9). Or, cine nu-L înțelege pe Hristos, nu-L vede frumusețea, dar pentru cel care-L înțelege ca Dumnezeu întrupat, El are o „frumusețe neîntrecută”, a cărei origine este milostivirea divină. Cu alte cuvinte, Dumnezeu S-a întrupat din iubire milostivă pentru om, iar această frumusețe originară a dumnezeirii dă naștere unei aparente lipse de frumusețe, manifestate prin smerenia vizibilă a Întrupării. Astfel, ca să contempli frumusețea lui Hristos, a Mirelui care a spălat urâtenia miresei, trebuie să privești faptele Sale ca expresie a milei. Pe cruce, Hristos nu are frumusețe nici pentru poporul său, nici pentru păgâni. Dar privit cu ochii credinței El este „frumos ca Dumnezeu”, așa cum „este frumos în pânțele Fecioarei, unde se îmbracă cu umanitatea fără să renunțe la dumnezeire”, frumos ca prunc, la sânul mamei Sale și în brațele ei, „pentru că face cerurile să vorbească” și „pe îngeri să cânte slava Sa”. „Frumos pe cruce, frumos în mormânt, frumos în cer”, El are o frumusețe care-L însoțește în toate actele Sale. Care este sensul acestei paradoxale frumuseți?

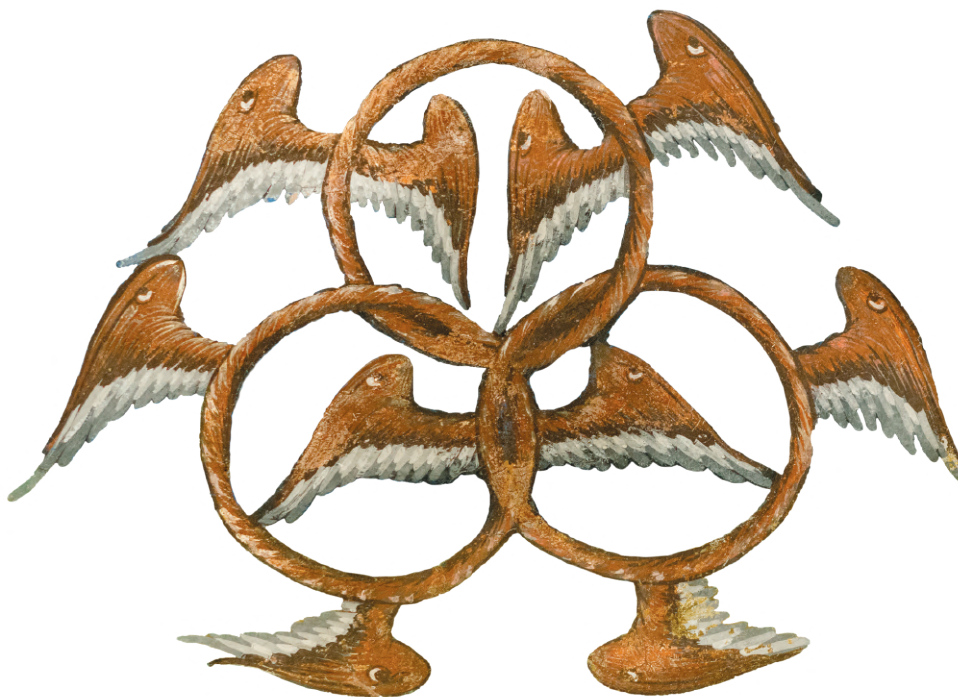
¹² J. Pelikan, *Iisus de-a lungul secolelor. Locul lui în istoria culturii*, trad. de Silvia Palade, Humanitas, București, 2000, p. 112. Despre tema frumuseții lui Iisus la Sfinții Părinți, a se vedea o panoramă la Dom Augustin Calmet (1672-1757), „Dissertation sur la beauté de Jésus-Christ”, în *Connaissance des Pères de l'Eglise*, 112, 2008, pp. 52-62. O analiză istorică la G. Dagron, „Le vrai visage du Christ”, în *Décrire et peindre. Essai sur le portrait iconique*, Gallimard, Paris, 2007, pp. 181-201.

¹³ J. Pelikan, *Iisus de-a lungul secolelor. Locul lui în istoria culturii*, p. 113.

¹⁴ Augustin d'Hippone, *Les commentaires des Psaumes - Enarrationes in Psalmos*, Ps 37-44, eds. M. Dulaey, I. Bochet, P. Descotes, P.-M. Hombert, col. Bibliothèque Augustinienne (BA 59A), Brepols, 2017.

Ce trebuie să vedem ca s-o înțelegem? Răspunsul lui Augustin este: dreptatea – „marea și adevărata frumusețe”!

Ceea ce desprindem din meditația augustiniană asupra Psalmului 44 poate completa interpretarea părintelui Constas. Icoana sinaită a lui Hristos redă, cred, în mod unic, dincolo de miza sa istorică, taina însăși a relației dintre milă și dreptate în Dumnezeu. Chipul pe care ni-L înfățișează nu este altul decât cel al milostivirii divine, al iubirii de oameni pentru care Dumnezeu a ieșit din adâncimea insondabilă a veșniciei și „S-a sălășluit printre noi” – chipul lui Dumnezeu învăluit prin smerenie și dezvăluit prin iubirea milostivă¹⁵. Hristos ne-a asumat prin Întrupare și ne-a lăsat să-L atingem, rămânând în chip tainic Logosul veșnic, fără comună măsură cu lumea. Mila absolută până la jertfa pe cruce a fost singura dreptate pe potriva lui Dumnezeu și a instituit totodată măsura umanului: faptele milostivirii, descrise în Evanghelia după Matei, sunt singurele criterii ale judecății, pentru că, prin ele, dreptatea divină prinde chip în lumea noastră. Căile Sale către noi rămân cu neputință de pătruns, ca ochiul sever al dreptății, în vreme ce căile noastre către El sunt cele simple ale milei față de ceilalți.

¹⁵ Cf. O. Clément, *Trupul morții și al slavei. Scurtă introducere la o teopoetică a trupului*, trad. de sr. Eugenia Vlad, Asociația Filantropică Medicală Creștină „Christiana”, București, 1996.

Pr. Dr.
Ștefan Zară

Despre mulțumirea (εὐχαριστία) față de Dumnezeu, în tratatul *Despre rugăciune* (Περὶ Εὐχῆς) al lui Origen

În anul 233, Origen a primit o scrisoare de la prietenii săi, Ambrozie și Tatiana, cu o urgentă rugămintă, aceea de a respinge obiecțiile aduse creștinismului, în ceea ce privește necesitatea și valoarea rugăciunii: „Dacă, așa cum ați cerut, Ambrozie și Tatiana, va trebui să analizăm temeiurile acelor care cred că prin rugăciune nu se obține nimic și de aceea afirmă că rugăciunea e de prisos, nu vom evita să studiem, pe cât ne stă în putință, și această obiecție, luând ca punct de plecare tocmai εὐχὴ în înțelesul lui obișnuit și simplu în care e luat”¹. Origen a răspuns rugăminții prietenilor săi, alcătuind tratatul *Despre rugăciune*.

Acest tratat al lui Origen, în ciuda interesului deosebit pe care îl prezintă pentru spiritualitatea creștină și istoria dogmelor, nu a constituit obiectul unor studii aprofundate, până spre sfârșitul secolului al XX-lea, când se constată o creștere uimitoare a acestora, începând cu vestita monografie a lui Wilhelm Gessel², care a determinat un progres substanțial în înțelegerea scrierii lui Origen *Despre rugăciune*. Studiile lui Lorenzo Perrone³ și ale reputatei cercetătoare Francesca Cocchini⁴, alături de cele ale lui Alain Le Boulluec, G. Bendinelli, G. M. Vian, M. Simonetti, A. M. Castagno, E. Prinzivalli, A. Camplani, A. Penati Bernardini, au făcut să creștem foarte mult în înțelegerea profunzimii duhovnicești a acestui tratat și a tradiției textului parvenit până la noi.

Scriș probabil spre anii 234–235, în Cezareea Palestinei⁵, tratatul *Despre rugăciune* este una dintre cele mai profunde scrieri care se apleacă asupra acestui subiect, fiind cel mai vechi tratat despre rugăciune, alături de scrierea cu același nume a lui Tertulian, *De Oratione*. Această scriere

¹ Origen, *Despre rugăciune*, V, 1, în *Scrieri alese*. Partea a II-a, traducere de Pr. Prof. T. Bodogae, Pr. Prof. Nicolae Neaga și Zorica Lațcu, studiu introductiv și note de Pr. Prof. Teodor Bodogae, col. PSB, vol. 7, Ed. IBMBOR, București, 1982, p. 208.

² Wilhelm Gessel, *Die Theologie des Gebetes nach De Oratione von Origenes*, München-Paderborn-Wien, 1975.

³ Lorenzo Perrone, *La preghiera secondo Origene. L'impossibilità donata*, Ed. Morcelliana, Brescia, 2011.

⁴ Il dono e la sua ombra. Ricerche sul ΠΕΡΙ ΕΥΧΗΣ di Origene. Atti del I Convegno del Gruppo Italiano di Ricerca su «Origene e la Tradizione Alessandrina», a cura di Francesca Cocchini (Studia Ephemeridis Augustinianum, 57), Institutum Patristicum Augustinianum, Roma, 1997.

⁵ Cf. Pierre Nautin, *Origene: sa vie et son oeuvre*, Ed. Beauchesne, Paris, 1977, p. 385.

nu este menționată în catalogul lui Ieronim din Epistola XXXIII, însă apare semnalată în *Apologia pentru Origen* a lui Pamfil⁶.

Dificultăților datorate profunzimii conținutului trebuie adăugate cele ale tradiției textului⁷, care ne-a parvenit integral într-un singur manuscris grecesc, păstrat astăzi la Biblioteca din Cambridge: *Codex Cantabrigiensis* (olim *Holmiensis*) B 8.10, din secolul al XIV-lea, corupt în foarte multe locuri, ceea ce obligă editorii să dovedească acribia lor conjecturală, și parțial într-un manuscris parizian din secolul al XV-lea, *Codex Colbertinus* 3607, cunoscut astăzi cu numele de *Codex Parisianus* 1788, păstrat în Biblioteca Națională din Paris.

Tratatul *Despre rugăciune* are trei părți, precedate de o introducere.

În προοίμιον (cap. I–II), Origen arată dificultatea subiectului: „Cred că unul din aspectele prin care iese mai mult în evidență slăbiciunea noastră este și arătarea clară, corectă și cuviincioasă a felului în care trebuie făcută rugăciunea, a pricinilor pentru care trebuie să ne rugăm, a felului în care să ne rugăm, a cuvintelor pe care să le spunem în rugăciune, a timpului celui mai potrivit pentru rugăciune și a multora de felul acestora”⁸. Prima parte (cap. III–XVII), tratează despre rugăciune în general, făcând și o explicație filologică și de hermeneutică biblică a sensurilor a doi termeni grecești întâlniți în Sfânta Scriptură pentru cel de rugăciune: εὐχή și προσευχή, dar și răspunde lui Ambrozio asupra folosului și nece-

sității rugăciunii în viața spirituală. A doua parte a tratatului (cap. XVIII–XXX) este o exegeză asupra Rugăciunii Domnești, urmând demersul hermeneutic caracteristic celorlalte scrieri origeniene, a cărei amploare și profunzime este inegalată de Părinții primelor secole: „După ce am vorbit îndeajuns, pe măsura harului dat de Dumnezeu, prin Hristos, Unsul Său, despre problema rugăciunii în general, lucru pe care-l vor putea constata cei ce vor citi această carte, să luăm în considerare acum rugăciunea pe care ne-a lăsat-o Domnul, străduindu-ne să arătăm cât de desăvârșită este puterea ei”⁹. Partea a treia (capitolele XXXI–XXXIII) cuprinde o serie de sfaturi practice despre rugăciune: să se facă cu fața spre Răsărit, trebuie însoțită de lupta împotriva patimilor și curățirea inimii, poziția trupului, locul rugăciunii.

În capitolul al XIII-lea al acestui tratat, Origen oferă și o clasificare a rugăciunii, urmându-i Sfântului Apostol Pavel¹⁰, pe care o împarte în patru mari clase: rugăciuni de cere (δέησις)¹¹, de invocare (προσευχή)¹², de mijlocire (ἐντευξις)¹³ și de mulțumire (εὐχαριστία)¹⁴: „Și fiindcă Apostolul folosește, în cea dintâi epistolă către Timotei, patru numiri pentru patru lucruri care se apropie de această expunere despre rugăciune, va fi folositor să cităm cuvintele sale și să vedem dacă din cei patru termeni ai rugăciunii putem înțelege bine pe fiecare, în înțelesul lui adevărat. El spune așa: «Vă îndemn, înainte de toate, să faceți cereri, rugăciuni, mijlociri și mulțumiri pentru toți

⁶ Pamfil, *Apologia pentru Origen*, în Pamphile – Eusèbe de Césarée, *Apologie pour Origène*, Tome I, suivi de Rufin d'Aquilée, *Sur la falsification des livres d'Origène*, texte critique, traduction et notes par René Amacker et Éric Juno, coll. „Sources Chrétiennes”, no. 464, Les Éditions du Cerf, Paris, 2002.

⁷ Lorenzo Perrone, „Origène et la prière: Une lecture du Peri Euchês”, în *Annuaire de l'École pratique des hautes études*, 1997, no. 106, p. 341.

⁸ Origen, *Despre rugăciune*, II, 1, p. 201.

⁹ Origen, *Despre rugăciune*, XVIII, 1, p. 237.

¹⁰ I Timotei II, 9: Παρακαλῶ οὖν πρῶτον πάντων ποιεῖσθαι δεήσεις, προσευχάς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας, ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων (Vă îndemn deci, înainte de toate, să faceți cereri, rugăciuni, mijlociri, mulțumiri, pentru toți oamenii).

¹¹ lat. *obsecratio*.

¹² lat. *oratio*.

¹³ lat. *postulatio*.

¹⁴ lat. *gratiarum actio*.

oamenii». După părerea mea, rugăciunea de cerere este o rugăciune stăruitoare pentru a obține ceea ce lipsește cuiva. Rugăciunea de laudă este cea făcută spre preamărirea lui Dumnezeu, pentru lucruri mai mari, cu o mai mare înălțare sufletească. Rugăciune de mijlocire este rugăciunea către Dumnezeu, pentru unul care are oarecum o mai mare încredere. Rugăciune de mulțumire este mărturisirea recunoștinței pentru bunurile primite de la Dumnezeu. Cu alte cuvinte, cel ce mulțumește este copleșit de mărimea binefacerii, arătându-se bunătatea binefăcătorului¹⁵.

Vedem, așadar, în acest fragment o definiție clară a rugăciunii de mulțumire: „Εὐχαριστίαν δὲ τὴν ἐπὶ τῷ τετευχέναι ἀγαθῶν ἀπὸ θεοῦ μετ' εὐχῶν ἀνθομολόγησιν (Rugăciune de mulțumire este mărturisirea recunoștinței pentru bunurile primite de la Dumnezeu)”¹⁶. În darurile primite de la Dumnezeu Se descoperă Însuși Dăruitorul. Nesfârșita iubire a lui Dumnezeu față de oameni poate fi recunoscută în fiecare dar de la Acesta. Mulțumind pentru bunătățile primite în viața noastră, ne împărtășim de iubirea lui Dumnezeu, întorcându-I iubirea dăruită: „Și câte ar mai putea înșira fiecare din noi, dacă și-ar aduce aminte cu mulțumire de binefacerile lui Dumnezeu și ar dori să-I aducă laudă pentru acestea? (Ὅσα δὲ καὶ ἕκαστος ἡμῶν, ἐὰν εὐχαρίστως μεμνημένος τῶν εἰς αὐτὸν εὐεργεσιῶν περὶ τούτων αἰνους ἀναπέμπειν τῷ θεῷ βούληται, ἔχει ἐκδιηγῆσθαι;)”¹⁷. Darurile desăvârșite ale lui Dumnezeu pentru oameni îl fac pe om să răspundă iubirii Sale, prin ceea ce devine, la rândul său, dar al omului către Dumnezeu, și anume rugăciunea: „Căci ce alt dar mai prețios ar putea fi adus lui Dumnezeu, de către o ființă cugetătoare, decât rugăciunea plină de bună mireasmă, izvorâtă dintr-o conștiință lipsită de mirosul păcatului (ποῖον γὰρ θεῷ δῶρον ἀπὸ τοῦ λογικοῦ μείζον ἀνα πέμπεσθαι δύναται εὐώδους λόγου εὐχῆς, προσφερομένης ἀπὸ συνειδότος μὴ ἔχοντος δυσῶδες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας)”¹⁸. Jocul de cuvinte, intraductibil ca formă în limba română, folosit de Origen în acest paragraf τοῦ λογικοῦ... λόγου εὐχῆς (ființă cugetătoare... cuvântul rugăciunii), arată tocmai relația iubitoare dintre Dumnezeu și om, concretizată în rugăciune, după cuvântul Sfântului Apostol Pavel, care arată că Dumnezeu îl ajută pe om să înțeleagă *cum să se roage și pentru ce să se roage*: „De asemenea și Duhul vine în ajutor slăbiciunii noastre, căci noi nu știm să ne rugăm cum trebuie, ci Însuși Duhul Se roagă pentru noi cu suspine negrăite¹⁹” (Romani VIII, 26)²⁰.

¹⁵ Origen, *Despre rugăciune*, XIV, 2, p. 229.

¹⁶ Origen, *Despre rugăciune*, XIV, 2, p. 229.

¹⁷ Origen, *Despre rugăciune*, XIII, 3, p. 226.

¹⁸ Origen, *Despre rugăciune*, II, 2, p. 202.

¹⁹ Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ πνεῦμα συναντιλαμβάνεται τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν· τὸ γὰρ τί προσευξώμεθα καθὼς δεῖ οὐκ οἶδαμεν, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὑπερεντυχάνει στεναγμοῖς ἀλαλήτοις.

²⁰ Cf. și Lorenzo Perrone, *La preghiera secondo Origene*, p. 6.

Origen, în comentariile sale la Psalmi, prezintă o ierarhie a tipologiilor rugăciunii, amintite de Sfântul Apostol Pavel, considerând rugăciunea de mulțumire adusă lui Dumnezeu ca fiind cea mai înaltă formă de rugăciune: „μείζονα λέγων, ὥς εμοὶ δοκεῖ, τῆς δεήσεως τῇ προσευχῇ, καὶ τούτων τὴν ἔντευξιν, πάντων δὲ τὴν εὐχαριστίαν”²¹.

Explicând cei patru termeni δέησις, προσευχή, ἔντευξις și εὐχαριστία, folosește o serie de exemple biblice. Dintre cei patru termeni scripturistici explicați, la cel de mulțumire (εὐχαριστία), folosește un singur exemplu din Sfânta Scriptură, și anume cel din *Evanghelia după Matei* XI, 25: „Ca exemplu de rugăciune de mulțumire este acea enunțare a Domnului nostru: «Te slăvesc pe Tine, Părinte, Doamne al cerului și al pământului, că ai ascuns acestea de cei înțelepți și de cei pricepuți și le-ai descoperit pruncilor. Da, Părinte, căci așa a fost înaintea Ta, bunăvoința Ta». Când a zis: «Te slăvesc» e totuna ca și când ar fi zis : «Îți mulțumesc»”²². Vedem cum Origen, explicând acest verset scripturistic, arată contiguitatea semantică a verbelor εὐχαριστῶ (a mulțumi) și ἐξομολογέομαι (a se mărturisi), chiar dacă în terminologia teologică actuală cei doi termeni exprimă acțiuni diferite.

În finalul scrierii, revenind asupra acestor patru termeni care desemnează rugăciunea, Origen dă ca exemplu (παράδειγμα) pentru rugăciunea de mulțumire un fragment din Vechiul Testament, „putem folosi – scrie Origen – textul din *Cartea a doua a Regilor*, unde, după făgăduințele făcute de Natan, David rămâne uimit de darurile lui Dumnezeu (ἐκπλαγέντος τὰς τοῦ θεοῦ δωρεάς), mulțumind (εὐχαριστοῦντος) pentru ele cu următoarele cuvinte: «Cine sunt eu, Doamne Dumnezeul meu, ce este casa mea de m-ai mărit așa?... Și ai mai vestit încă și de viitorul casei robului Tău! Este oare acesta lucru omenesc, Doamne, Dumnezeul meu? Și ce mai poate să-Ți spună David? Tu știi pe robul Tău, Doamne, Dumnezeule! Pentru cuvântul Tău și după inima Ta faci aceasta, descoperind toată măreția aceasta robului Tău, ca să Te mărească pe Tine, Doamne, Stăpânul meu»”²³.

Hristos Domnul „scriind pe tablele inimilor”²⁴ credincioșilor revarsă bunătatea Sa asupra acestora spre a-i ridica din văile necunoștinței spre înălțimile duhovnicești²⁵, bunătatea lui Dumnezeu devenind astfel fundamentul rugăciunii de mulțumire: „Acela să se arate tot atât de mulțumitor față de Dumnezeu, pe cât este cel care a avut parte în foc de rouă răcoritoare. De asemenea și cel ale cărui rugăciuni au fost ascultate să

²¹ Origen, *Omilia la Psalmul XXVII*, în P.G. XII, 1285A.

²² Origen, *Despre rugăciune*, XIV, 5, p. 231.

²³ Origen, *Despre rugăciune*, XXXIII, 3, p. 289.

²⁴ Origen, *Din Comentariul la Evanghelia după Matei*, I, III, în col. PSB, vol. 7, p. 21.

²⁵ Ștefan Zară, „Mântuitorul Hristos, plinătatea bunătăților în scrierile lui Origen”, în *Martyria. Revistă de teologie și spiritualitate ortodoxă*, an IV, nr. 1, ianuarie – iunie 2019, p. 20.

zică: «Să nu dai sufletul care ți s-a încredințat pradă fiarelor sălbatice», care n-a auzit și n-a suferit nimic de mușcătura aspidiei și a vasiliscului, fiindcă a pășit peste ele cu putere de la Hristos și a călcat peste lei și peste scorpii și peste toată puterea vrăjmașului, fără să fie deloc vătămat. Unul ca acela să mulțumească mai mult decât Daniel, fiindcă a fost scutit de fiare mai înfricoșătoare și mai periculoase»²⁶. Să mulțumim Domnului și pentru binele care vine în urma ispitirii, că acela ne înalță tot mai mult în creșterea noastră duhovnicească: „să mulțumim pentru binele care ni se arată prin ispitire (καὶ εὐχαριστῶμεν ἐπὶ τοῖς φανερούμενοις ἡμῖν διὰ τῶν πειρασμῶν ἀγαθοῖς)”²⁷.

Mulțumirea ca recunoștință față de bunătățile primite de la Dumnezeu trebuie să fie adresată și sfinților, ba chiar și către oameni, prin care Dumnezeu trimite toată darea cea bună: „Rugăciunea, implorarea și mulțumirea se pot îndrepta și către sfinți, ba ultimele (implorarea și mulțumirea) se adresează nu numai către sfinți, ci chiar și către alți oameni (δέησιν μὲν οὖν καὶ ἔντευξιν καὶ εὐχαριστίαν οὐκ ἄτο πον καὶ ἀνθρώποις <ἀγίοις> προσευγεῖν), în timp ce rugăciunea se poate adresa numai către sfinți, de pildă Sfântului Pavel sau Sfântului Petru, ca să ne ajute și să ne facă demni de puterea dată lor de a ierta păcatele. Dacă, însă, am vătămat pe cineva, chiar dacă nu este sfânt, atunci ne este dat și nouă, dacă ne-am dat seama de greșeala săvârșită față de dânsul, să-l rugăm ca să ne acorde iertarea pentru ceea ce i-am greșit. Dacă, însă, acestea sunt de împlinit față de sfinți, cu cât mai mult va trebui să mulțumim lui Hristos, care, după voia Tatălui, ne-a adus atâtea binefaceri? (εἰ δὲ ἀνθρώποις ἀγίοις ταῦτα προσευκτέον, πόσῳ πλέον τῷ Χριστῷ εὐχαριστητέον, τοσαῦτα ἡμᾶς βουλήσει τοῦ πατρὸς εὐεργετήσαντι;)”²⁸.

Nu doar oamenii aduc mulțumiri lui Dumnezeu, ci și sfinții: „Tot așa, când sfinții aduc lui Dumnezeu rugăciuni de mulțumire, ei le aduc prin Iisus Hristos (εὐχαριστοῦντες οὖν οἱ ἅγιοι ἐν ταῖς προσευχαῖς ἑαυτῶν τῷ θεῷ διὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ χάριτας ὁμολογοῦσιν αὐτῷ)”²⁹.

Înduhovnicirea omului fiind un dar al Duhului lui Dumnezeu, primit prin părtășia cu Hristos Domnul, rezultă că omul îmbunătățit devine fiu al lui Dumnezeu, slujindu-l Acestuia cum se cuvine și aducându-l mulțumirea întru Hristos Domnul: „Rugăciunea noastră se adresează, așadar, în general lui Dumnezeu; să proslăvim pe Tatăl, pe Tatăl să-L preamărim, cererile să le adresăm Domnului întocmai ca unui Stăpân, mulțumirile să le aducem lui Dumnezeu Tatălui și Domnului, deși El nu este Domnul

²⁶ Origen, *Despre rugăciune*, XIV, 4, p. 227.

²⁷ Origen, *Despre rugăciune*, XXIX, 17, p. 280.

²⁸ Origen, *Despre rugăciune*, XIV, 6, pp. 231-232.

²⁹ Origen, *Despre rugăciune*, XV, 2, p. 233.

unui rob. Căci Tatăl poate fi considerat și ca Domn al Fiului și Domn al celor ce au devenit fii prin El. «După cum nu este un Dumnezeu al morților, ci al viilor», așa nu este un Domn al robilor de rând, ci al acelora care la început au fost sloboziți de frică, fiind nevârstnici, dar care, după aceea, s-au angajat cu drag într-o slujire mai plină de mulțumire decât cea din frică. Căci și în suflete, pentru cine știe citi în ele, există trăsături vizibile de slujitori ai lui Dumnezeu și de fii ai Lui (ἀλλὰ τῶν κατὰ μὲν τὰς ἀρχὰς φόβῳ διὰ τὴν νηπιότητα ἐξευγενομένων μετὰ δὲ ταῦτα κατὰ τὴν ἀγάπην μακαριωτέραν τῆς ἐν φόβῳ δουλείαν δουλευόντων· εἰσὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ μόνῳ τῷ καρδίας βλέποντι χαρακτήρες φανεροὶ δούλων θεοῦ καὶ υἱῶν αὐτοῦ)³⁰.

Rugăciunea de mulțumire trebuie să cuprindă atât darurile primite de toți oamenii, cât și cele primite de fiecare în dar: „La început, și ca o introducere în rugăciune, trebuie să se exprime o preamărire a lui Dumnezeu prin Hristos, Care Se proslăvește împreună întru Duhul Sfânt, Care e lăudat și El deopotrivă. După aceea, trebuie să aducă fiecare mulțumiri comune pentru binefacerile care privesc pe toți oamenii și pentru acelea pe care le-a primit fiecare (ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τῷ προοιμίῳ τῆς εὐχῆς λεκτέον τοῦ θεοῦ διὰ Χριστοῦ συνδοξολογουμένου ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι συννυμνουμένων· καὶ μετὰ τοῦτο τακτέον ἐκάστῳ εὐχαριστίας τε κοινὰς, <τὰς> πρὸς πολλοὺς εὐεργεσίας προσάγοντα ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας)³¹.

Din cele expuse, vedem că scriitorul alexandrin, în tratatul său *Despre rugăciune* (Περὶ Εὐχῆς), accentuează importanța pentru viața duhovnicească a mulțumirii (εὐχαριστία) față de toate darurile de la Dumnezeu, aceasta fiind una dintre formele cele mai desăvârșite de rugăciune.

³⁰ Origen, *Despre rugăciune*, XVI, 1, p. 234.

³¹ Origen, *Despre rugăciune*, XXXIII, 1, p. 288.

Acad.
Ioan-Aurel Pop
Președintele
Academiei Române

Biserica și unitatea politică a românilor

În fruntea Adunări Naționale care a decis la Alba Iulia ultimul act al Marii Uniri a tuturor românilor, la 1 Decembrie 1918, s-au aflat doi înalți ierarhi români, Miron Cristea (episcopul de Caransebeș și viitorul Patriarh al României) și Iuliu Hossu (episcopul de Gherla și viitorul Cardinal), cel din urmă citind chiar, înaintea celor adunați, Rezoluția de unire. Atunci, viitorul Patriarh a spus: „Pe cum ne vedeți azi îmbrățișați frățeste, așa să rămână îmbrățișați pe veci toți frații români!”. Pentru a putea înțelege cum s-a petrecut acest lucru, este nevoie de o scurtă incursiune în istoria mai veche a românilor.

Înainte de a însemna și un locaș de cult sau o clădire, termenul de „biserica” s-a referit la comunitate și la comuniune, în numele credinței. Se vede acest fapt destul de clar și din sensul inițial al numelui de *ecclesia*, prin care se identifica, în greaca veche, o adunare și anume adunarea poporului. Biserica creștină s-a identificat de la început cu lumea, cu societatea, cu întreaga comunitate umană. Fără acceptarea acestui adevăr, nu se poate înțelege mai nimic din istoria mai de demult a românilor din toate timpurile.

Istoria a cunoscut perioade care s-au voit raționale sau raționalizante, cu privilegierea rolului fundamental al omului și a puterii minții sale. Aceste perioade au avut în centrul lor ideologii numite umaniste. Dar omenirea a trecut și prin epoci cu profiluri de alt tip, în care spiritul era plasat deasupra rațiunii reci. O astfel de epocă greu de înțeles de către urmași a fost Evul Mediu. Evul Mediu european a început, a crescut și s-a desfășurat în toată amploare sa, pe o durată de circa un mileniu, sub semnul Creștinismului și al Bisericii.

Abia intelectualii Renașterii (după ce Evul Mediu „obosise”) au dobândit convingerea că lumea se trezea după o perioadă nesemnificativă, care umbrise luminile Antichității și că rolul lor, al celor renăscuți ori retreziți, era să imite Antichitatea. Între Antichitate și Renaștere, ei vedeau o paranteză nedorită, căreia nici nu s-au străduit să-i dea un nume propriu-zis, spunându-i „de trecere”, „de mijloc”. Acești umaniști târzii considerau perioada de după lumea antică o penibilă decădere, demnă de pus între pa-

ranteze, în raport cu luminile culturii antice și cu cele ale umanismului renascentist. De aici provin și marile prejudecăți legate de acest mileniu european, numit „ev întunecat”. De câte ori nu se aud, în viața cotidiană, expresii de genul „barbaria medievală”, „comportament ca în plin Ev Mediu!”, „întunecime medievală”? Totul pornește de la Renaștere și de la unele perioade succesive, ai căror reprezentanți îi considerau pe oamenii medievali incapabili de creații superioare, gregari, inferiori, murdari sau incuți. Raportarea – în toate aceste catalogări – se făcea la marile creații ale anticilor, considerate adevărate repere și modele, demne de continuat și de imitat. Relativ târziu, începând cu epoca romantismului timpuriu (finele secolului al XVIII-lea), specialiștii au descoperit adevărata față a Evului Mediu, dovedind geniul marilor creatori de-atunci. S-a demonstrat că medievalii au creat alte tipuri de opere decât cele antice nu fiindcă erau incuți ori incapabili de imitare, ci fiindcă aveau alte sensibilități, alte gusturi, alte idealuri. Arhitectura bisericilor bizantine, romanice sau gotice este diferită de arhitectura templelor antice – teoretizată de Vitruvius – deoarece erau altele nevoile, altele exigențele, altele sensibilitățile. Detaliile sculpturale cu animale, multe dintre ele fantastice, ca și pictura de frescă sau icoana răsăriteană pe lemn nu sunt cu nimic inferioare artei antice, ci sunt altceva, reflectând o altă lume, diferită de aceea a anticilor. Mai mult, Evul Mediu este plin de noutăți, de invenții remarcabile, de progrese surprinzătoare față de ceea ce a produs lumea antică: universitățile, scolastica, muzica bazată pe ritm, hamul, potcoava, scărița, poezia truverilor, prerogativele mai mari ale supușilor.

În mileniul medieval, au predominat ideile de credință, ierarhie, supunere, autoritate, comuniune și privilegiu, foarte diferite de cele ale epocii moderne, bazate pe libertate, egalitate, democrație, revoluție, concurență și competiție. Lumea de-atunci avea cu totul alte repere, depărtate de idealurile drepturilor omului și de forța individului, de liberalism și de individualism. Oamenii medievali aveau o clară conștiință de grup, de comunitate, iar viața lor nu se baza pe drepturi individuale, ci pe traiul în grup, statuat prin privilegii. Chiar termenul de „lege”, în sensul dreptului roman, este anacronic pentru societatea medievală. Atunci, oamenii nu avea nevoie de legi, ci de cutume, de datini, de obiceiuri, consemnate uneori în privilegii. Lumea aceea era una a autarhiilor, a comunităților locale și a autorității seniorului. Fiecare comunitate se ghida, se organiza și se judeca după propriile principii de drept, care erau, de regulă, cutumiare, deși multe își aveau rădăcinile în dreptul roman, combinat cu tradițiile gentilico-tribale ale migratorilor. În Evul Mediu, regii (principii) erau doar primii între egali, fiind considerați suzerani sau seniori supremi. În Evul Mediu nu există conducere absolută și nici putere centralizată absolută.

Absolutul era apanajul exclusiv al lui Dumnezeu, considerat adevăratul „arhitect” al „tuturor celor văzute și nevăzute”. Relațiile dintre oameni se bazau pe obligații reciproce neechivalente, în cadrul cărora un individ liber mai slab se punea sub protecția unui individ liber mai puternic. Lumea avea arhitectura sa stabilă și nimic nu putea fi gândit în afara credinței și a Bisericii. Omul medieval avea un atașament neșărmurit față de credință și față de Biserică, socotite adevărata esență a lumii celei adevărate, moștenite de toți credincioșii autentici, trecuți prin popasul pământean format din „umbră și vis”. Artiștii medievali nu simțeau nevoia să-și immortalizeze numele, pentru că singurul artist cu rolul suprem de artizan al întregii firi era Dumnezeu și numai El se cuvenea să fie preamărit.

În acest context și Biserica românilor medievali a avut rolul de coagulant în societate, de păstrare a comunităților mărunte și a comunității celei mari, care era poporul român. Un singur exemplu este grăitor. La 14 noiembrie 1234, papa Grigore al IX-lea, din Perugia, i se adresa „regelui” Bela (viitorul rege Bela al IV-lea), fiul lui Andrei al II-lea (1205–1235), regele Ungariei, astfel: „După cum am aflat, în episcopatul cumanilor, sunt anumite popoare care se cheamă români și care, deși după nume se socotesc creștini, îmbrățișând diferite rituri și obiceiuri într-o singură credință, săvârșesc fapte ce sunt potrivnice acestui nume. Căci, nesocotind biserica romană, primesc toate tainele bisericesti nu de la venerabilul nostru frate..., episcopul cumanilor, care e diocezan al aceluși ținut, ci de la anumiți episcopi falși, care țin de ritul grecilor. Iar unii, atât unguri, cât și germani, împreună cu alți dreptcredincioși (*ortodocși*) din Regatul Ungariei, trec la aceștia ca să locuiască acolo <cu ei, românii> și astfel, alcătuind un singur popor cu pomeniții români, nesocotindu-l pe acesta <pe episcopul latin al cumanilor>, primesc sus-numitele taine <de la episcopii de rit grec>, spre marea indignare a dreptcredincioșilor (*orthodoxorum*) și spre marea abatere a credinței creștine”¹. Acest „episcopat al cumanilor” se afla, în cea mai mare măsură, în regiunile din afara arcului Carpaților și cuprindea o regiune foarte întinsă, care mergea de la răsărit de valea Oltului, trecea de-a lungul curburii munților și ajungea până spre centrul și nordul viitoarei Moldove. Un colț al său cuprindea și Țara Bârsei. Cu alte cuvinte, acest episcopat cuprindea regiuni întinse din viitoarele voievodate Moldova și Valahia, plus unghiul sud-estic al Transilvaniei.

Din acest fragment, reies câteva idei importante: 1. în episcopatul chemat „al cumanilor” trăiau de fapt români de rit răsăritean, organizați politic și religios; 2. românii aceștia erau conduși de episcopii lor bizantini („greci”) și refuzau păstoria sau oblăduirea episcopului roman (catolic);

¹ *Documenta Romaniae Historica*, seria D. „Relații între Țările Române”, vol. I (1222-1456), București, 1977, pp. 20-21

3. spre acești români extracarpatici (și din Țara Bârsei) veneau supuși din Transilvania ai regelui Ungariei, se contopeau cu ei și le preluau credința și obiceiurile. În fața unei astfel de situații stânjenitoare, papa a cerut măsuri energice. Ca să nu se ivească „vreo primejdie pentru suflete” și ca să nu aibă românii motiv, din lipsa săvârșirii tainelor după rânduiala lor, „să se îndrepte spre episcopii schismatici”, se dă poruncă episcopului cumanilor să le creeze românilor, după regula „conciliului general” (al IV-lea de la Lateran, din 1215), „un episcop catolic potrivit acelei națiuni <a românilor>, care să-i fie vicar...”. De asemenea, i se poruncește „regelui” Bela să-și țină promisiunea făcută legatului apostolic Iacob (episcop ales de Preneste) și să-i silească pe toți neascultătorii față de Biserica Catolică să se supună acestei biserici; ceea ce însemna că Bela trebuia să-i oblige pe menționații români să-l asculte pe episcopul catolic, să strângă veniturile obișnuite de la ei (decima ecleziastică) destinate întreținerii episcopului și să nu mai rabde în țara sa astfel de „schismatici”, după cum promisese.

Ce reiese din toate acestea? Biserica catolică – susținută de un puternic regat, cum era Ungaria atunci – desfășura o acțiune „misio-nară” (de fapt prozelită) printre români, care figurau la Roma drept „creștini” (catolici), dar continuau să se manifeste, în mare măsură, ca „schismatici”. Acțiunea nu reușește, fiindcă românii se supun mai departe propriilor episcopi bizantini („greci”). Surprinzător nu doar acest fapt, ci înregistrarea efectului contrar acțiunii prozelite, adică atragerea între români, fără vreo forță de constrângere, a unor catolici din regat, care se uneau cu românii sub oblăduirea episcopilor românilor. Măsurile preconizate sunt cele obișnuite, adică folosirea brațului secular (armat) – nume

eufemistic pentru autoritatea politică-militară a statului – în vederea eradicării „schisme”. Numai că apare aici și o inițiativă mai subtilă, stabilită la conciliul general din 1215, după căderea Constantinopolului în mâini latine (1203–1204): numirea unui episcop vicar de rit „grec” pentru acei români, dar supus Romei (un fel de episcop unit, cu alte cuvinte). Conciliul general din 1215 (de la Lateran) stabilise că nu pot rezida în același loc doi episcopi creștini, dar un prelat latin și un ierarh bizantin cu rol de vicar aveau permisiunea să ființeze.

Din toate acestea se vede forța în comunitate a Bisericii răsăritene, prin mijlocirea mai multor episcopi. Această Biserică reușea nu numai să coaguleze masa românească, ci și să atragă străini la credința Răsăritului. Astfel, acțiunea prozelită se întorcea contra inițiatorilor săi. Or, acest fapt nu ar fi fost posibil fără o legătură specială între Biserică (ierarhie) și comunitatea păstorită, ceea ce arată, în cazul românilor, atașamentul lor nețărmurit față de Biserică, imposibilitatea lor de a concepe lumea fără biserică și venirea lor spre biserică cu întreaga convingere de care erau capabili. Iar lucrul acesta se petrecea pe la 1200, când ignoranții sau răuvoitorii (unii dintre ei chiar istorici) spun că nu aveam nicio organizare, nici state, nici rânduiești.

Românii au considerat inițial *ecclesia* (biserică) nu ca pe o formă (clădire), ci au privit-o drept fond de viață, anume adunarea credincioșilor. Locul de închinăciune, prin modestia lui – bisericile mici de lemn – arată tocmai acest lucru; nu era nevoie ca tot satul să încapă în clădirea bisericii, ci în sufletul bisericii, al comuniunii cu Dumnezeu. În plus, a te înfățișa în picioare, cu smerenie, înaintea Domnului, pentru ca rugăciunea să fie primi-

tă, intra în firea lucrurilor. Ierarhia, ca formă de organizare și de ordine a lumii, a rânduit viața și Biserica noastră, iar episcopul sau vladica a fost deopotrivă conducător religios și lumesc/ politic. Statul a ocrotit întotdeauna Biserica, iar aceasta a susținut statul, începând cu ceremonia ungerii domnilor și sfârșind cu legitimarea ideii de suveranitate (autocrație). Pictura bisericească, dincolo de rolul estetic, a avut unul mai profund, dogmatic și liturgic, înfățișând înaintea ochilor credincioșilor Cartea Sfântă. Din acest punct de vedere, Mănăstirea Voroneț a fost și este adevărata Capelă Sixtină a românilor. De altminteri, anonimii meșteri zugravi de la Voroneț au lucrat concomitent cu Michelangelo și elevii săi de la Roma.

În Transilvania, Biserica românească a avut un rol și mai important, un rol social major, de alinare și sprijin, într-un stat străin, care lupta nu numai contra „păgânilor și ereticilor”, dar și contra „schismaticilor”, adică a creștinilor răsăriteni. Regatul ungar angevin a purtat, în secolul al XIV-lea, o adevărată campanie – însoțită și de „cruciade” – îndreptată contra „păgânilor, ereticilor și schismaticilor”, așezați cu toții pe același plan. De aceea, preotul român ardelean era „medic” de suflete și de trupuri. Biserica aceasta s-a identificat astfel cu etnia, cu românitatea. De altminteri, cel puțin începând cu secolul al XVI-lea, termenul de valah (român) echivala (în mediile oficiale) cu acela de ortodox („schismatic”) și invers, iar „creștin” era considerat numai catolicul și, ceva mai târziu, și protestantul. Astfel, Transilvania – numită de unii „țara toleranței” – devine țara celor trei națiuni (ungurii, sașii și secuii) și patru „religii” (calvinii, luteranii, unitarieni și catolicii). Românii și credința lor ortodoxă (cam două treimi din întreaga populație a Transilvaniei) sunt puși între paranteze, socotiți locuitori de mână a doua, buni de muncă, de plătit dări și de făcut armată, „răbdați” atât timp „cât avea să dureze bunul plac al principilor și al cetățenilor” (*usque ad beneplacitum principum et regnicolarum*). Prevederile de acest fel sunt reiterate în „constituțiile” Transilvaniei, aprobate în secolul al XVII-lea și numite *Approbatae* (1653) și *Compilatae* (1669) *Constitutiones*. În aceste vitrege condiții, nu este de mirare că românii au rămas săraci lipiți pământului, neinstruiți, modești și răzvrățiți. Alinarea erau Biserica și slujitorii ei. Mângâierea preotului, icoana, prin forța reprezentării și a imaginii, lumânările, pomenile, cultul morților, posturile și sărbătorile – văzute de unii străini ca „eresuri” (mai ales în epoca Reformei protestante) – școala satului, animată de preotul învățător, devenit „apostol al neamului”, munca, de la „pornirea plugurilor” până la strânsul roadelor, făureau toate un adevărat univers pentru români. Sănătatea omului și a comunității, de la naștere și copilărie până la bătrânețe, era vegheată și ocrotită prin Biserică și cu Biserica. În condițiile stabilirii de reguli severe,

În urma cărora numai cei dăruiti de rege cu privilegii scrise puteau să fie proprietari de pământuri și numai catolicii puteau să fie nobili, românii (stăpânitori cutumiari și ortodocși) au rămas fără elită social-politică recunoscută. Prin urmare, din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, românii nu au mai fost în Transilvania parte alcătuitoare de stat (nu au mai fost admiși la conducerea colegială a țării). Singurii lor conducători, spirituali și laici deopotrivă, au rămas preoții și călugării.

În consecință, atunci când s-a declanșat mișcarea de emancipare națională modernă din Transilvania, în secolul al XVIII-lea, românii nu aveau o elită politică de nivel înalt, care să fie recunoscută de stat. Mica nobilime rămasă românească putea acționa doar la nivelul satelor în care-și trăia viața modestă și precară, lipsită de bunuri materiale substanțiale. Românii de atunci, din preajma anilor 1700, erau în proporție de aproape 100% țărani cultivatori și păstori, de credință răsăriteană (ortodoxă), cu o Biserică „tolerată” (adică răbdată să funcționeze neoficial ori semioficial), asaltată de calvinism, credința cea mai puternică din Transilvania vremii, fiindcă era credința majorității nobilimii ungare. Tendința de calvinizare a Bisericii românilor era așa de puternică, încât mulți dintre ierarhi, protopopi, preoți și călugări se întrebau cum vor mai putea ține „turma” unită în conformitate cu tradiția consacrată a Răsăritului. O parte din nobilimea românească – mai ales cea care fusese presată să treacă (uneori doar formal) la catolicism –, ca și unele sate românești din subordinea acestei pături nobiliare, era aproape desprinsă de ortodoxie prin varii amăgiri, presiuni și amenințări. Iar calvinizarea săpa la temelia cutumei noastre, a „legii românești”, a specificului organizării credinței și Bisericii. Obiceiurile noastre erau declarate „eresuri”, icoanele, lumânările, posturile, cultul morților, sărbătorile, calendarul bisericesc, pricesnele, colindele erau pe cale să fie îndepărtate, fiind condamnate ca „necanonice”, „înapoiate” și „rușinoase”. Or, îndepărtarea românilor de credința consacrată, de cutumele lor bisericești, de rânduiala venită din strămoși însemna frângerea identității etnice, a specificului lor ca popor distinct. Pe acest fond descurajant și primejdios, dezvoltat în tot secolul al XVII-lea – când în fruntea Transilvaniei s-au aflat aproape numai principii calvini maghiari – apare propunerea noii stăpâniri habsburgice de atragere a românilor ardeleni la catolicism. Atragerea aceasta era însă diplomatic gândită și îndelung cumpănită. Ea venea pe fondul presiunilor de calvinizare și promitea două lucruri extrem de importante: salvarea specificului răsăritean (bizantin) al credinței românilor, pe de o parte, și ridicarea românilor la rang de națiune recunoscută în Transilvania, alături de vechile națiuni ale maghiarilor, sașilor și secuilor, pe de altă parte. Cu alte cuvinte, românii ardeleni aveau, pentru prima oară în istorie, perspectiva

de a deveni egali cu ceilalți grupuri etnice și confesionale din țara lor. Prin unirea aceasta religioasă – cum i s-a spus – românii își păstrau ritul lor bizantin, calendarul, sărbătorile și toate cutumele periclitate anterior de calvinii, urmând să recunoască doar patru elemente care să-i apropie de catolicism. Dintre toate aceste elemente („puncte”), cel mai important era acceptarea autorității supreme a papei de la Roma. Noua biserică – în fapt, hibridă – s-a chemat „greco-catolică”, adică ortodoxo-catolică, fiindcă, în această sintagmă, termenul de „grec” are înțeles confesional și nu etnic. Vreme de șase decenii (1700–1761), românii ardeleni nu au avut altă ierarhie religioasă decât pe aceea a Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică), deși se știe bine că succesul unirii religioase nu era decât parțial. Nereușita actului are o explicație destul de simplă: Casa de Austria, contracarată în acțiunile sale de națiunile tradiționale recunoscute ale Transilvaniei și de confesiunile lor (mai ales de maghiarii calvinii) și de rezistența românilor din anumite regiuni, nu și-a îndeplinit promisiunile, adică nu i-a putut ridica pe români la egalitate cu celelalte grupuri menționate din Transilvania. În consecință, rezistența ortodoxiei și-a vădit rezultatele, iar la 1761 autoritățile au acceptat refacearea ierarhiei ortodoxe, dar nu la rang de mitropolie (cum fusese anterior), ci doar la rang de episcopie. Sediul acesteia ar fi trebuit să fie în Șcheii Brașovului, dar a fost, până la urmă, la Rășinari și apoi la Sibiu. Astfel, de la 1761 încoace, românii transilvăneni au avut două biserici naționale, care i-au ghidat în lupta lor de emancipare. De altfel, încă înainte de refacerea ierarhiei ortodoxe, se prefigura această cale a unității națiunii peste deosebirile confesionale, din moment ce episcopul Ioan Inochentie Micu amenința, la 1744, cu ruperea

unirii și revenirea la ortodoxie, convocând un sinod, la care ar fi urmat să vină reprezentanții tuturor românilor, uniți și neuniți. Se prefigura un adevărat for comun panromânesc, ceea ce stăpânirea nu a putut răbda. Mișcarea Supplex-urilor, inițiată tot de Inochentie, a fost continuată de românii transilvăneni până la 1848 și chiar ulterior, modificând doar numele petițiilor. Cel mai important memoriu – Supplex Libellus Valachorum din 1791 – este semnat de către ambii episcopi ai românilor, anume Ioan Bob (greco-catolic) și Gherasim Adamovici (ortodox). La Revoluția de la 1848–1849, copreședinți ai Adunării de la Blaj (din 3–5/15–17 mai) au fost ierarhii români ai celorlalte biserici: Andrei Șaguna (ortodox) și Ioan Lemeni (greco-catolic). Pe bună dreptate, în poezia compusă atunci de Andrei Mureșanu („Un răsunet”), un vers exprimă această realitate a conducerii mulțimilor de către cler: „Preoți cu crucea-n mână, căci oastea e creștină”. Biserica a unit intelectualitatea (elita) cu plebea (poporul) într-un singur șuvoi. La fel s-a întâmplat și la Memorandum (1892–1894), iar la Alba Iulia, la Marea Adunare Națională de la 1 Decembrie 1918, în frunte erau Miron Cristea și Iuliu Hossu, cel dintâi având să fie primul patriarh român, iar al doilea primul cardinal român din istorie.

Prin urmare, exprimăm o realitate evidentă când spunem că glasul Bisericii a răsunat și răsună mereu la noi în Cetate, adică pe pământul României. Cum s-a văzut, Biserica a fost în fruntea românilor în toate marile momente ale luptei de emancipare națională și ale construirii statului național român, de la Supplex Libellus Valachorum (secolul al XVIII-lea), trecând prin 1848–1849 și prin Memorandum (1892–1894) și ajungând până la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, de la 1 Decembrie 1918. Gândind acum la uni-

tatea românească de-a lungul timpului, nu ne-o putem explica fără aportul credinței și al Bisericii. De aceea, la peste un secol de la Marea Unire, se cuvine să aducem un prinos Bisericii, adică lumii noastre, universului credinței noastre, martirilor luptători și mărturisitori. Biserica, începând cu verbul Domnului răspândit în limba latină, stă la temelia poporului român, a națiunii și a statului național numit România.

Bibliografie

- Cassirer, Ernst, *The Philosophy of the Enlightenment*, Princeton, 1992;
- Duțu, Alexandru, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700–1821)*
Studii și texte, București, 1968;
- Georgescu, Vlad, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române (1750–1831)*, București, 1972;
- Hazard, Paul, *Gândirea europeană în secolul al XVIII-lea. De la Montequieu la Lessing*,
 în românește de Viorel Grecu, București, 1981;
- Lungu, Ion, *Școala Ardeleană. Mișcare ideologică și națională iluministă*, București, 1978;
- Mârza, Iacob, *Școală și națiune (Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale)*, Cluj-Napoca, 1987;
- Outram, Dorinda, *The Enlightenment*, Cambridge, 1995;
- Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*,
 Cluj-Napoca, 1992;
- Păclișanu, Zenovie, *Istoria Bisericii Române Unite*, ediție de I. Timbuș, Târgu-Lăpuș, 2006;
- Pop, Ioan-Aurel, „Din mâinile valahilor schismatici...”. *Românii și puterea în Regatul Ungariei
 medievale (secolele XIII–XVI)*, ediția a II-a, revăzută, adăugită și ilustrată, Cluj-Napoca, 2017;
- Pop, Ioan-Aurel, Bolovan, Ioan, *Istoria Transilvaniei*, ediția a II-a, revăzută și adăugită,
 Cluj-Napoca, 2016;
- Prodan, D., *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, ediție nouă,
 cu adăugiri și precizări, București, 1984;
- Teodor, Pompiliu, *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj, 1970;
- Teodor, Pompiliu, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, 1984;
- Teodor, Pompiliu, *Sub semnul luminilor. Samuil Micu*, Cluj-Napoca, 2000;
- Sigmirean, Cornel, Corina Teodor (coord.), *Petru Maior și iluminismul Europei Centrale*,
 Târgu-Mureș, 2011;
- Turczynski, Emanuel, *De la iluminism la liberalismul timpuriu. Vocile politice și revendicările lor
 în spațiul românesc*, traducere de Irina Cristescu, București, 2000.

Acad. Răzvan
Theodorescu
Vicepreședintele
Academiei Române

Sfântul Constantin Brâncoveanu, un model princiar

S-a scris mult despre ce au însemnat în istorie, pentru cultură și pentru credință, protectorii și principii Renașterii. Se știe ca în epicentrul acesteia, Florența quattrocentistă, familia Medici s-a ilustrat prin cele trei principii ale mecenatului său: „înfrumusețarea patriei” (*patriae decus*), sporirea sprijinului pentru cei apropiați (*familiae amplitudo*) și dezvoltarea artelor (*incrementum artium*)¹, pentru ca, un secol mai târziu, tot în cetatea de pe Arno, secretarul cancelariei florentine Niccolò Machiavelli să poată redacta un manifest pentru același neam medicean care este faimosul *Il Principe*, un întreg capitol, al optsprezecelea, fiind despre credința principelui care „să-ți pară că este numai milă, numai fidelitate, integritate de caracter și credință în Dumnezeu”².

Prea puțini cărturari europeni dintre cei care s-au aplecat asupra sensurilor și mijloacelor mecenatului din Renaștere și Baroc – în cuprinsul unei discipline umaniste speciale denumite „iconologie” – știu câte ceva despre felul în care, într-un mic principat al Estului continentului, care nu era nici neatârnat și nici supus deplin în vremea Turcocrăției – mai precis spus, în anii sfertului de veac ce a precedat și a urmat lui 1700 – acest fenomen socio-cultural de vastă amploare s-a manifestat prin impulsul dat de un cărmuitor izvoditor de stabilitate, într-un ev mișcător și nesigur, căruia imperiul Habsburgilor i-a conferit titlul de „Reichsfürst”, iar Sublima Poartă i-a oferit domnia pentru o viață pe care tot iataganul otoman avea să o curme dramatic. În spiritul și litera amintitelor precepte mediceene, principele care se intitula sonor, pe medaliile de preț pentru el cizelate, „Constantinus Bassarab de Brankovan” și-a aureolat domnia prin noblețea meșteșugurilor artistice pe care le-a încurajat și patronat, a înfrumusețat plaiurile Țării Românești ca nimeni altul, de la Râmnicul Sărat până la Hurezi, conturând – prin zugravii, pietrarii și constructorii săi – acel stil panromânesc care îi poartă numele. De asemenea, voievodul a ajutat sensibil la sporirea prezenței culturale a apropiaților domniei, din Buzău

¹ A. Chastel, *Art et humanisme a Florence au temps de Laurent le Magnifique*, Paris, 1959, p. 15.

² *Principele*, ed. N. Façon, București, 1960, p. 66.

până în Mehedinți, de la vechea stirpe a Cantacuzinilor care l-au sfătuit, asistat și trădat în cea mai firească manieră nobiliară, până la membrii mai recentelor neamuri ale Căndeștilor, Drugăneștilor sau Brăilailor.

În fine, în înțelesul machiavelic, fiul lui Papa din Brâncoveni și al Stancăi Cantacuzino și-a dovedit credința în Dumnezeu prin gestul suprem al muceniei sale și a fiilor săi, într-un chip care a impresionat o Europă pentru care exotismele turcești au cuprins și barbaria execuției din ziua Sfintei Marii a anului 1714, a celui pe care un autor din Franța lui Ludovic al XV-lea îl știusese ca „le Prince Bessarabe”.

Brâncoveanu era un principe autentic al vremurilor de tranziție către modernitate. Cel care, într-un timp al nesiguranței, își scruta viitorul pe căile oculte ale astrologiei, consultând horoscoape și pronosticuri, dar care, într-un timp al istorismului baroc, privea cu orgoliu către trecutul bizantin spre care coborau rădăcinile neamului său matern; de unde venea stema cu acvila bicefală cioplită în piatra portalului ce face trecerea din pridvor în pronaosul bisericii mari a Mănăstirii Hurezi; de unde se isca galeria de portrete cantacuzinești din aceeași încăpere liturgică; de unde, în fine, prezența în aceeași lavră vâlceană, în „Casa Cărților”, cum numește pisania zugrăvită la 1708 biblioteca monastică, a volumelor de izvoare grecești medievale din celebrul *Corpus byzantinae historiae*, publicat cam tot pe atunci la Paris de către părintele bizantinologiei Charles Du Cange du Fresne.

Așa cum am arătat și cu alt prilej³, atenția acordată Bizanțului era în fond și o privire către începuturile ortodoxiei al cărei patron Sfântul Constantin Brâncoveanu se voia, pe urma unor Neagoe Basarab și Vasile Lupu; mai mult, începuturile creștinismului însuși erau scrutate în acest mod, de unde și gustul cu totul particular pentru cultul patronului princiar care era omonimul întemeietor al Constantinopolului în veacul al IV-lea și primul împărat creștin Constantin cel Mare (se știe, în evul mediu oriental și occidental deopotrivă, socotirea unor suverani drept „noi Constantini” era un loc comun al textelor, cu ecouri în iconografie). Tipăriturile brâncovenești abundă în asemenea referiri: „Orânduielele slujbei sfinților Constantin și Elena” – cu gravuri și evocări ale triumfului crucii împotriva lui Maxentius, subiect ce constituia chiar partea centrală a unei scene zugrăvite în amintitul pronaos hurezean – era tipărită la Snagov în 1696, în anul următor, tot aici fiind imprimat în limba greacă un „Discurs panegiric despre împăratul Constantin” cel „asemenea cu apostolii”, prin grija Sfântului Antim Ivireanul, același cărturar și ierarh care, în 1701, așijderea în grecește, tipărea la București „Cuvântul panegiric la marele Constantin”, iarăși cuprinzând gravuri, rostit de Ștefan Brâncoveanu, fiul domnesc.

3 Constantin Brâncoveanu între „Casa Cărților” și „Ievropa”, ed. II, București, 2012, p. 64, cu textul care urmează.

De numele acestui principe valah se leagă și noutatea arhitecturii rezidențiale – suntem în epoca în care în Europa englezii inventau cuvântul „comfort”, iar francezii pe cel de „confortable” – o arhitectură găsită în vechi centre politice încărcate de prestigiul istoriei, precum Târgoviște sau București, în imediata vecinătate a acestora – la Doicești și la Mogoșoaia unde, în pisania din 1702, apare, pentru întâia oară în limba română, termenul de „palat” –, la jumătatea distanței dintre cele două capitale – cazul Potlogilor – în venerabile așezăminte legate de istoria neamului lui Preda

...monarh dătător de măsură pentru ceea ce însemna aici, cu trei veacuri în urmă, știința îmbinării tradiției cu înnoirea, a ideii dinastice și a fastului aulic exprimate în arhitectura religioasă și rezidențială sau în pictura murală, cu sentimentul cel nou al demnității omului de merit, indiferent de obârșie, a omului care începe a ști să ducă o existență confortabilă și „civilizată”, în pas cu Europa. ❧

postelnicul – cum ar fi Brâncovenii ce au dat și numele familiei princiare –; în sfârșit, în plin Bărăgan, la Obilești sau la miazănoapte de munți, pe pământ ardelean, la Sâmbăta de Sus⁴.

Acest ctitor munificient și fastuos monarh⁵ – „un ruse Salomon danubien” l-a numit un cunoscut istoric de artă străin, încercând, îmi închipui, o fugară incursiune psihologică înaintea portretelor brâncovenești⁶ – și-a marcat prin texte, dar mai ales prin imagini, legitimitatea cârmuirii sale într-un veac baroc de ridicări și căderi vertiginoase, de teribile în-

cercări, de nesiguranță compensată prin factice străluciri somptuoase.

Înțelegerea civilizației românești din jurul lui 1700⁷ drept epoca hotărâtoare a trecerii spre evul modern, fără cezuri, fără răsturnări spectaculoase, într-un lent, dar hotărât gest de sincronizare cu restul culturii europene – tot mai mult știute de români prin lecturi și prin călătorii – și-a câștigat, e sigur, tot mai mulți adepți. Iar în centrul ei a devenit necesară, în ultimul timp, istoricilor, istoricilor artei și istoricilor literari deslușirea exactă a personalității Brâncoveanului, monarh dătător de măsură – prin el însuși, prin cărturarii și artiștii Curții de care a înțeles să se înconjoare – pentru ceea ce însemna aici, cu trei veacuri în urmă, știința îmbinării tradiției cu înnoirea, a ideii dinastice și a fastului aulic exprimate în arhitectura religioasă și rezidențială sau în pictura murală, cu sentimentul cel nou al demnității omului de merit, indiferent de obârșie, a omului care începe a ști să ducă o existență confortabilă și „civilizată”, în pas cu Europa.

Înnoire a formelor, tradiționalism al structurilor artistice, privire către un trecut medieval nimbă de glorie basarabească, dar și către contempo-

⁴ Constantin Brâncoveanu între „Casa Cărților” și „Ievropa”, p. 93.

⁵ Constantin Brâncoveanu între „Casa Cărților” și „Ievropa”, p. 75.

⁶ H. Focillon, *L'ancien art roumain, în Moyen Age, Survivances et reveils*, Montreal, 1945, p. 190.

⁷ Pentru această încheiere vezi R. Theodorescu, *op. cit.*, p. 19.

ranii care încercau să-și exprime pe calea artei cultura superioară și locul de excepție dobândit în societatea munteană – este cazul Cantacuzinilor înrudiți cu „prințul aurului”, ei înșiși pregătind epoca aceasta nemijlocit și împlinind-o apoi printr-un mecenat artistic cu tonalitate distinctă – sfertul de veac de cârmuire brâncovenească, între 1688 și 1714, a însemnat, mai ales, schișarea unei expresii culturale „naționale” în care posteritatea a vrut să vadă, cu mândrie sau nostalgie, reperul întrupării unui spirit local în morfologii originale, inconfundabile în aceste părți de lume.

Vremea aceasta era pentru Blaga, ne amintim, un „minunat amestec de renaștere și bizantinism, de baroc și de orientalism”, „o aluzie reconfortantă la ceea ce ar fi putut să fie o epocă de adevărată (istorie) românească”⁸. Mai mult însă, ea a fost o realitate impresionant de organică în anii eflorescenței stilului brâncovenesc, modelatoare a viitorului de-a lungul a cel puțin un secol în sfera formelor plastice și literare, inspiratoare a unui „revival” de modernă, romantică încercare de captare a „sufletului național” în pragul secolului trecut. Într-un cuvânt, ea rămâne o piatră de hotar în istoria trecerii românilor de la medievalism la modernitate.

8 „Spațiul mioritic”, în *Trilogia culturii*, ed. D. Ghișe, București, 1969, p. 236.

Pr. Dr.
Laurențiu Rădoi

Episcopul Vartolomeu Stănescu – un ierarh providențial Realizări pastoral-misionare

Rămas în amintirea urmașilor ca un erudit de înaltă ținută academică, neostenit susținător al drepturilor preoțimii și promotor al „creștinismului social”, episcopul Vartolomeu Stănescu al Râmnicului a fost „una dintre vocile cele mai ascultate ale Bisericii Ortodoxe Române în prima jumătate a secolului al XX-lea”¹. Pentru a-i înțelege mai bine personalitatea și importanța pentru eparhia din dreapta Oltului, îi vom prezenta, în prealabil, activitatea înainte de a ajunge în fruntea ei, mai ales că se păstrează însemnări din acea vreme, dar și câteva scrieri mai noi, întocmite cu multă considerație de iubitori ai trecutului nostru bisericesc interesați de înfăptuirile sale.

Viața și activitatea sa până la alegerea ca ierarh

Născut la 25 august 1875, în familia lui Stan Stănescu, din satul Ciuperceni, comuna Flămânda, județul Teleorman, la vârsta potrivită, a fost dat la învățătură la școala din localitate, apoi la cele din Dracea și Traian, unde s-a distins prin rezultate deosebite, sub îndrumarea unui dascăl bun, care a știut să-i insuflă dragostea pentru carte și o temeinică disciplină școlară. Având aplecare spre cele dumnezeiești, a urmat Seminarul Central și Facultatea de Teologie din București, susținând licența cu *Magna cum laude*. Cuprins de dorința pentru o viață duhovnicească mai înaltă, în anul 1905, a intrat în monahism, fiind hirotonit ierodiacon pe seama Catedralei mitropolitane din capitală și, în același an, numit diacon la Capela românească din Paris. Aici și-a echivalat licența de Teologie și a urmat, în paralel, Facultățile de Teologie catolică și protestantă, precum și cursurile de Litere, Drept și Sociologie, de la Sorbona, dorind să-și susțină teza de doctorat sub îndrumarea profesorului Emile Durkheim, fondatorul școlii franceze de sociologie.

Remarcat pentru calitățile sale deosebite, în anul 1909 a fost chemat în țară de episcopul Nifon al Dunării de Jos și hirotonit arhimandrit-vicar

¹ †Cherasim, episcopul Eparhiei Râmnicului, „Un mare ierarh râmnician: Vartolomeu Stănescu”, în *Renașterea*, an. 15, iulie–septembrie 2004, p. 1 (se va cita R).

al acelei eparhii. După câteva luni însă a renunțat la postul de vicar și s-a reîntors la Paris, unde și-a desăvârșit cursurile începute, susținând licența în Drept. Dacă n-a reușit să-și finalizeze și teza de doctorat la Sociologie, a fost doar pentru că în 1912 a revenit din nou în țară, pentru a fi ridicat la treapta de arhieru al Romanului, cu titlul de *Băcăoanul*.

Bucurându-se de o bună imagine publică, a fost numit, rând pe rând, redactor al revistei *Biserica Ortodoxă Română*, egumen al Așezămintelor Sfântul Spiridon din Iași, inspector general al seminariilor, membru în Consiliul Permanent al Ministerului de Instrucțiune, administrator al Casei Bisericii, misionar pentru organizarea Bisericii din Cadrilater, profesor titular la catedra de Exegeză în Noul Testament a Facultății de Teologie din București, iar în timpul Primului Război Mondial profesor de Religie și Limba română la Școala normală Vasile Lupu din Bogzești. Deși a fost favorit pentru scaunul de mitropolit primat, n-a apărut pe lista de propuneri a Colegiului Electoral Bisericesc, fiind ales episcopul Miron Cristea al Caransebeșului².

Alegerea ca episcop al Râmnicului

Apreciat pentru munca depusă, în ianuarie 1919 a fost numit locotenent de episcop la Curtea de Argeș, conducând eparhia până la 1 aprilie 1920, când a preluat ca locțiitor Episcopia Râmnicului, în locul episcopului Alexie Șerban Craioveanul, care era grav bolnav. Locotenența sa a durat până la 17 martie 1921, când Parlamentul și Sfântul Sinod l-au ales „episcop canonic”, fiind confirmat în zilele de 6–7 aprilie și înscăunat în aceeași lună, în Duminica Floriilor³. Cu ocazia alegerii, a ținut un emoționant discurs în Marele Colegiu, vorbind despre clerul țării, „zămislit deodată cu poporul și necăjit ca el”, și despre Crucea Mântuitorului și a Bisericii Sale, pe care avea să o primească⁴. Pentru a ilustra mai bine importanța momentului și a acestei alegeri pentru Biserica noastră, preotul Cicerone Iordăchescu scria la 4 aprilie 1921 mitropolitului primat: „Alegerea P.S.

² G., „Cronica bisericească. Trei tineri teologi în clerul monahal”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an. XXIX (1905), nr. 3, pp. 340–341 (se va cita BOR); P.S. Episcop Vartolomeiu et alii, *Anuar pe anii 1921–1925, Tipografiile Române Unite S. A.*, București, 1924, p. 306; Pr. C. Stănică, „Prea Sfințitul Episcop D. D. Vartolomeiu ca om de temperament, de știință teologică și de virtuți creștine”, în R, an. XIV (1935), nr. 9, pp. 317–318; Pr. P. Partenie, „Omagiul Asociației generale a Clerului”, în R, an. XIV (1935), nr. 9, pp. 324–325; Pr. D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile Prea Sfințitului Episcop Vartolomeiu până la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Tipografia Episcopul Vartolomeiu, Râmnicu-Vâlcea, 1936, pp. 6–82; Pr. Nicolae Șerbănescu, „Episcopii Râmnicului”, în *Mitropolia Olteniei*, an. XIV (1964), nr. 3–4, p. 208 (se va cita MO); Nicolae Șerbănescu, „Ierarhii plaiurilor oltene în prima sută de ani de autocefalie a Bisericii Ortodoxe Române (1885–1985)”, în MO, an. XXXVII (1985), nr. 5–6, p. 352; Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, Editura Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 610–611; Pr. Asist. Dr. Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu episcop al Râmnicului-Noului Severin*, Editura Basilica, București, 2014, pp. 22–24; Cătălin Raiu, *Democrație și statolatrie. Creștinismul social la Bartolomeu Stănescu, episcopul Râmnicului Noul Severin (1875–1954)*, Editura Universității din București, București, 2014, pp. 71–106.

³ Nicolae Șerbănescu, *Episcopii Râmnicului...*, p. 208.

⁴ † Vartolomeiu et alii, *Anuar pe anii 1921–1925...*, pp. 789–791.

Vartolomeu și a părintelui Puiu ca episcopi la R. Vâlcei și Argeș a fost salutată de preoțimea de aici cu mare entuziasm. În seceta de azi din Biserica noastră și în vârtejul de patimi și concepții stranie V-ați luat doi tovarăși de luptă, cu ajutorul cărora gândul Î.P.S. Voastre va fi și mai cu succes încununat. Amândoi oameni de cultură, de înțelegere a vremilor noi și mai presus de toate de viață creștină, ei Vă vor secunda în lupta de purificare și încreștinare a vieții noastre creștinești și românești”⁵.

După cum relata presa vremii, la instalarea sa din 24 aprilie, noul ales, socotit „o podoabă a clerului ortodox român”, și-a rostit liber cuvântarea, impresionând auditoriul „prin conținutul erudit și elocința formei”⁶. Misiunea asumată încă din anul 1920 l-a determinat să mărturisească, cu vădită emoție: „lau astăzi în primire altarul întregii Oltenii, adâncit de Hristos și de vremuri în istoria și în sufletul nostru și atât de vestit prin tăria credinței, odrăslită de el în aceste ținuturi. Mă cutremur la gândul că urmez în chemarea aceasta atâtor ierarhi, care din jilțul acesta de răspunderi și cinste ne îndrumară poporul spre Domnul. [...] În preajma acestui altar, bătrân și tânăr ca vremea, își săpară și chipul și izbânda chemării Episcopi ca Antim Ivireanul, vestit prin cultura și talentele sale și mucenic al credinței; Damaschin cărturarul și românul cu suflet de foc; Chesarie, despre care poporul zicea, în zilele sale, că «Arhiereu asemenea lui n-are să mai vadă țara română, oricare i-ar fi dăinuirea»; și Calinic cel simplu la cuget, dar cu suflet adânc ca apele line și curat ca izvorul de stâncă”⁷. Aceste clipe unice din

viața sa aveau să fie evocate și într-un volum omagial, scris cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani: „acel care avea o vădită putere de creație, de muncă și de o sănătoasă concepție de organizare bisericească, este chemat păstor sufleteș și cărmuitor al celei mai frumoase Eparhii din țară. Prinț al Bisericii Oltenie. Omul de concepții înalte, idealist, cărturar și gânditor, persistent și cu o voință de fier, iată-l în oficiul înalt și sfânt al Episcopatului”.

Activitatea pastoral-misionară

Ajungând în fruntea eparhiei, episcopul Vartolomeu și-a dorit încă din primul an să verifice starea în care se găseau preoții și credincioșii. Preocupat de soarta fiilor săi duhovnicești, a găsit o situație spirituală în mare criză, clerul dezorganizat, într-o cruntă mizerie și sărăcie, mai ales la sate, fără nicio altă activitate în afara serviciilor de cult⁸, dar și numeroase abateri, precum: reaua administrare a averii parohiale, refuzul slujbelor bisericești după canoane, perceperea de taxe neregulate, bătăi, insulte, nesupunerea față de autorități, nepurtarea costumului clerical, nelocuirea în parohii, beții, desfrânare, concubinaj, după cum rezultă dintr-un referat al revizorului eparhial⁹. Deși Statul recunoștea meritele preoților, totuși starea lor materială era precară, salariile fiind neplătite de luni întregi¹⁰.

Pornind de la aceste realități triste, era nevoie de o organizare solidă și unitară, sub raport misionar, cultural, administrativ și eco-

⁵ + Antonie Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918–1939 – Elie Miron Cristea – documente, însemnări și corespondențe*, Sibiu, 1987, p. 202; Cătălin Raiu, *Democrație și statolatrie...*, pp. 114–115.

⁶ Dreptul Iov, „Instalarea episcopului din Râmnic”, în *Telegraful Român*, an. LXIX (1921), nr. 31–32, p. 5.

⁷ P. S. Episcop Vartolomeiu, *Produsuri sufletești și realități verificate*

te, Tipografia Cozia a Sfintei Episcopii, Râmnicu-Vâlcea, 1934, pp. 202–205.

⁸ D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, pp. 90–91, 94.

⁹ + Vartolomeiu, „Dare de seamă privitoare la situația juridică a clerului din Eparhia Râmnicului Noul Severin pe timpul de la 1 iulie 1921–1 iulie 1922”, în *R*, an. I (1922), nr. 5, p. 91.

¹⁰ Prof. Dr. Sorin Oane, „«Epopea» Episcopiei Râmnicului Noului Severin”, în *Historia*, an. VII, ianuarie 2007, p. 15.

nomic, bazată pe autoritatea ierarhică, inițiativa, aportul și libertatea de acțiune a preoțimii. Conștient de menirea Bisericii în vremurile grele, noul episcop a desfășurat o frumoasă activitate pastorală, impresionând în vizitele sale prin prestanța și evlavie de care dădea dovadă și prin cuvântările ținute în fiecare parohie. Din însemnările protoiereilor remarcăm originalitatea ideilor, convingerea evanghelică, entuziasmul și capacitatea lui de a da țării o Biserică activă, capabilă să transforme oamenii și să contribuie la consolidarea sufletească și morală a neamului¹¹. De pildă, în darea de seamă a vizitelor canonice făcute la bisericile din județul Gorj, în 1921, este redat cuvântul său rostit în Parohia Cartin, comuna Turcinești, despre muncă, patima beției și participarea la Sfintele slujbe, „unde omul se poate pune în contact cu Dumnezeu, căci aici este Mântuitorul cu adevărat prezent în taina Sfintei Cuminecături”¹².

Propunându-și ca ideal „formarea omului moral, a omului evanghelic, reîncreștinarea lui și transformarea societății într-un cămin evanghelic”,¹³ episcopul Vartolomeu a inițiat un amplu proiect pastoral, prin crearea Societății *Renașterea*, cu sediul la Craiova. Unică în acea perioadă, această „vie mișcare pentru o activitate nouă”¹⁴, înființată în anul 1923, era formată din toți preoții și diaconii activi și pensionari din eparhie¹⁵. Având drept scop cultivarea teologică și enciclopedică a clerului, educarea credincioșilor, crearea unor venituri pentru preoți, ajutorarea celor nevoiași, cultivarea spiritului de solidaritate și apărarea prestigiului Bisericii și al preoțimii¹⁶, a devenit în scurt timp „Evanghelia în acțiune [...] Sfântul Altar pogrându-se la căminul și întregul câmp de acțiune și de trai al creștinilor [...] Mântuitorul Hristos, predicând și lucrând din nou la opera mântuirii, prin toți cei hirotoniți în numele Său”¹⁷. Prin intermediul ei, „a dat posibilitatea ca slujitorii altarului să fie într-o adevărată școală de solidaritate, de formație evanghelică și de stimulare în spre acțiunile constructive”. În acest sens, episcopul i-a fixat câteva obiective¹⁸, care obligau preoții să-și extindă activitatea liturgică spre încreștinarea societății, după cum avea să și spună: „Cum vom face aceasta? Împreunând desigur cultura noas-

11 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, pp. 92-94; Rostul Bisericii este să-l facă pe fiecare membru al familiei un om moral, pregătit pentru cultul datoriei, al muncii și al iubirii jertfelnice. Episcop Vartolomeu, „Ce ne spun anii din vremurile noastre”, în *Buletinul Oficial al Eparhiei Râmnicului Noului Severin*, an. V (1936), nr. 1-2, p. 12. (se va cita BO).

12 † Vartolomeu et alii, *Anuar pe anii 1921-1925...*, pp. 732-733.

13 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, p. 91.

14 † Vartolomeu et alii, *Anuar pe anii 1921-1925...*, p. 143.

15 † Vartolomeu et alii, *Anuar pe anii 1921-1925...*, pp. 1-3.

16 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, pp. 108-109.

17 P. S. Vartolomei et alii, *Principii și înfăptuiri din Eparhia Râmnicului Noului Severin; și lucrările din două sesiuni ale Adunării eparhiale*, București, 1927, p. 59.

18 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, pp. 97, 113.

tră preoțească cu cultura laică [...] Să ne unim morala cu igiena, ca în Vechiul Testament; și să ne deprindem a asista poporul în munca și în economia lui casnică și socială...”¹⁹.

Pentru îndeplinirea acestor obiective, membrii Societății au fost organizați în 79 de centre parohiale, formate din 8–12 parohii pentru mediul rural și din toate parahiile locale pentru fiecare oraș²⁰. Prin aceste centre, menționa episcopul în circulara din februarie 1922, „noi am ținut să ridicăm în popor tovarășii de pietate și de învățătură creștinească [...] noi am ținut să chemăm clerul Ortodox al Bisericii noastre naționale în sprijinul poporului nostru iubit, ca prin lumina, înțelepciunea și întreaga lui misiune evanghelică să contribuie la ridicarea morală, religioasă, culturală și gospodărească a acestui popor”. Nu de puține ori, în cadrul lor se decernau premii și diplome, se împărțeau ajutoare copiilor, se distribuiau broșuri, iconițe și medalii sau se organizau colecte pentru ridicarea unor biserici, școli, farmacii, bănci populare sau cooperative de consum, cum este cazul Centrului parohial Cernătești, din județul Dolj, unde, cu sprijinul enoriașilor, s-au înființat o bibliotecă parohială, o școală, farmacie și bancă populară²¹. Dintr-o cuvântare adresată episcopului în anul 1935 de preotul Constantin Stănică, președintele Comitetului central al Societății, observăm că se distribuiseră în ultimii ani cărți și broșuri în valoare de 1.752.781 lei, iar ajutoare pentru văduve, orfani și săraci de 19.240.000 lei²². În vederea participării tuturor credincioșilor în activitățile derulate în parohii, ierarhul dispunea, în anul 1937, ca

în toate comunele Olteniei sătenii să repare împrejmuirea cimitirelor, iar copiii să curețe mormintele, semănând flori și îndreptând crucile, în fiecare zi de 9 martie și chiar în Joia Mare și la Înălțarea Domnului, de Ziua eroilor²³.

Pentru a înțelege mai bine implicarea sa în buna funcționare a acestor centre, se cuvine să știm că a participat chiar și la anumite ședințe. Astfel, procesul-verbal de la ședința din 29 aprilie 1923, a Centrului parohial din Râmnicu-Vâlcea, ne arată că a îndemnat auditoriul „la o apropiere cât mai mare de această mișcare, în care se tinde a se prinde sufletele credincioșilor și a le îndruma spre Hristos”, iar în cadrul întrunirilor să se adauge comentariul unui text biblic sau o lectură din Sfinții Părinți ori din alte lucrări religio-morale²⁴.

Sub supravegherea centrelor parohiale, cu sprijinul organelor de conducere ale Societății, au fost înființate, în fiecare parohie, comitete culturale și sfaturi moralizatoare, prin intermediul cărora neobositul ierarh și-a propus să educe credincioșii în tradiția Bisericii noastre Ortodoxe. Dacă primele urmăreau deprinderea gustului pentru lectură, sfaturile aveau menirea de a îndrepta moravurile și de a sădi în sufletele enoriașilor virtuțile, de a evita divorțurile și concubinajul și de a catehiza copiii și adulții²⁵. În acest scop, o circulară din februarie 1924 stabilea ca fiecare preot, în calitate de președinte al sfatului, să întocmească o listă de păcate și virtuți, pe care să le discute în cadrul întrunirilor cu enoriașii: „aducând, pentru înțelegerea textelor din Sfânta Scriptură, cazuri și exemple vii, atât din isto-

19 † Vartolomeiu al Râmnicului Noului Severin, „Ce urmărim cu societatea clerului oltean «Renașterea» și cu organele ei de propagandă”, în R, an I (1922), nr. 1, pp. 5-6.

20 † Vartolomei et alii, *Principii și înfăptuiri...*, pp. 59-60.

21 † Vartolomeiu et alii, *Anuar pe anii 1921–1925...*, pp. 32, 43-46.

22 C. Stănică, *Prea Sfințitul Episcop...*, p. 322.

23 „Știri bisericești”, în *Naționalul Vâlci*, an. X, (1937), nr. 112-113, p. 104 (se va cita NV).

24 † Vartolomeiu et alii, *Anuar pe anii 1921–1925...*, p. 48.

25 † Vartolomei et alii, *Principii și înfăptuiri...*, pp. 63-64; D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, pp. 102-103, 116, 130-133.

ria bisericească și națională, cât și din toată lumea și din viața de toate zilele a omului”²⁶.

Pentru buna funcționare a comitetelor culturale și a sfaturilor moralizatoare s-a înființat în fiecare localitate colportajul parohial, împărțind în primele șapte luni, până în anul 1925, nu mai puțin de 59.956 de scrieri și 7.087 de icoane²⁷. Nemulțumit de anumite centre, care-și procurau cărțile din comerț, fără aprobarea Centrului eparhial, avea să trimită protoiereilor o circulară prin care le menționa numele acelor care „nu și-au procurat nicio carte în scopul indicat, de la depozitul acestei Sfinte Episcopii, cu obligația de a chema în adunare extraordinară pe întâii lor Stătători, care să-și poată măsura în felul acesta inferioritatea, în care și-au pus centrele lor față cu celelalte 42 de centre în regulă, și să-și depună raportul cu privire la cauza acestei abateri de la îndatoririle impuse prin ordinele noastre stricte în această privință”²⁸.

În strânsă legătură cu lucrarea organizată a comitetului cultural pentru educarea religioasă a enoriașilor s-au întemeiat bibliotecile parohiale, înzestrate cu diverse cărți și broșuri religioase, morale, științifice, potrivite gradului lor de înțelegere²⁹. La doi ani de la înființarea Societății funcționau în Oltenia 225 de biblioteci parohiale: 45 în Dolj, 36 în Gorj, 63 în Mehedinți, 34 în Romanați și 47 în Vâlcea³⁰. Cu timpul, centrele și-au organizat bibliotecile lor aparte, dintre care unele ambulante, pe care le purtau prin sate cu prilejul ședințelor³¹. La acestea, se adaugă cele de că-

min, considerate de ierarh „o făclie culturală a căminului și sursa vie de educație religioasă și socială a familiei”. În anul 1936, în cele cinci județe, numărul bibliotecilor de cămin depășea 15.000, cu peste 280.000 de volume, procurate prin colportajele parohiale sau recomandările preoților.

De asemenea, opera culturală a fost întregită de apariția corurilor bisericești, depunându-se eforturi considerabile pentru a fi introduse în toate satele. Până în anul 1936, erau organizate în mai mult de o treime din parohii, fiind formate în majoritatea cazurilor din copiii școlilor primare. La rândul lui, fiecare centru avea organizat câte un cor, sub conducerea unui preot, care participa la repetițiile organizate vara la Cozia, sub bagheta lui Sabin Drăgoi, Ion Vidu³² și a arhidiaconului I. Mardale³³.

Se cuvine să notăm că întreaga activitate a centrelor parohiale era controlată de Adunările județene și Adunarea eparhială, la care participa și episcopul. Astfel, cu prilejul primei sesiuni de constituire a Adunării eparhiale, a făcut un calduros apel membrilor săi ca în „trupul nou”, adică în România întregită, „să turnăm un suflet nou, rupt totuși din vechiul suflet al rasei și al istoriei noastre; căci numai acest suflet e pentru noi viguros și încercat”³⁴. Dintr-o dare de seamă către Adunarea eparhială din 2 mai 1926, aflăm că, din inițiativa sa, s-au creat la Episcopie trei fonduri bănești, în scop cultural, misionar și filantropic, pentru preoții tuberculoși, și un alt fond, format din ceea ce i se cuvenea lui la procesiunile cu moaștele

²⁶ † Vartolomeiu et alii, *Anuar pe anii 1921–1925...*, p. 15.

²⁷ † Vartolomei et alii, *Principii și înfăptuiri...*, pp. 66–67.

²⁸ *** „Cronica bisericească. O chestiune bine pusă”, în BOR, an. XLIV (1926), nr. 9, pp. 544–545.

²⁹ D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, pp. 121–123, 137–138.

³⁰ Arhim. Scriban, „Cărți, reviste, ziare”, în BOR, an. XLIII (1925), nr. 5, p. 308; † Vartolomeiu et alii, *Anuar pe anii 1921–1925...*, pp. 24–25.

³¹ † Vartolomei et alii, *Principii și înfăptuiri...*, pp. 61–62, 66–67.

³² D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, pp. 117, 121–127, 137–138.

³³ Episcop Vartolomeiu, „Realitățile și concluziunile la care am ajuns după 10 ani de episcopat”, în R, an. X (1931), nr. 7, p. 258.

³⁴ † Vartolomeiu, „Cuvântarea Episcopului D. D. Vartolomeiu al Râmnicului Noul Severin, la deschiderea Adunării eparhiale oltene”, în R, an. V (1926), nr. 4, p. 127; † Vartolomei et alii, *Principii și înfăptuiri...*, p. 34.

Sfântului Grigorie și din renunțarea sa la o treime din venitul ce-i revenea din terenul arabil de la Izbiceni, în județul Romanați. Tot aici se cuvine să menționăm un alt fond, care provenea din taxa de hirotonie a candidaților la preoție, înființat încă din anul 1921 cu aprobarea personalului deservent al Catedralei episcopale, din care erau sprijinite vădulele preoților, cu copii la școală și minori și se cumpărau odoare, preșuri, covoare, necesare în biserică. De asemenea, Societatea Renașterea avea fondul ei, la care, pe lângă donația de 21.000 lei, episcopul Vartolomeu contribuia cu a doua treime din veniturile sale provenite de la terenul din Izbiceni. Ca și fondului Episcopiei, el i-a virat Societății în primul an de recoltă, în anul 1924, suma de 97.000 lei, plus 69.350,50 lei luați pe porumb, urmând să continue anual această ofrandă³⁵. Cu prilejul Adunării eparhiale din 13 mai 1928, a îndemnat preoții la acte de caritate, considerând că Oltenia, deși era o zonă bogată a țării, avea mulți orfani, văduve și săraci, care trebuiau ajutați de Biserică³⁶.

Faptul că asociația a fost sprijinită în permanență de conducătorul ei a fost demonstrat și de prezența și cuvântările sale la congresele eparhiale, care erau „prilejuri de adăvarate momente de clocotitoare vibrări sufletești de energii de viață culturală”³⁷. Dacă la primul congres, ținut în anul 1923, la Craiova, și-a exprimat dorința de a întemeia o Academie Teologică, pentru care a donat 15.000 lei³⁸, la al doilea, desfășurat în anul 1924, la Turnu Severin³⁹, a anunțat că a cumpărat pentru Societate 40 de pogoane de teren la Râmnicu-Sărat⁴⁰. În anul următor, participând la întrunirea de la Râmnicu-Vâlcea, a propus înființarea unui cămin de recreație pentru elevii seminariști la Mănăstirea Tismana, a unui institut pentru educarea ficeilor de preoți la Mănăstirea Bistrița și a unui cămin de relaxare pentru cler la Schitul Locuri Rele, pe valea Jiului⁴¹. Deosebit de important rămâne congresul din anul 1926, unde a conchis „că singura instituție făuritoare de suflete la popoare și îndeosebi la poporul nostru român nu poate fi decât Biserica neamului nostru”, iar „cei mai de căpetenie factori educativi ai inimii și ai sufletului omenesc și îndeosebi românesc nu pot fi decât preoții acestei Biserici”⁴².

În mod special, trebuie să reținem și rezoluția din 28/II/1935, a lucră-

35 + Vartolomei et alii, *Principii și înfăptuiri...*, pp. 78-82.

36 + Vartolomei, „Cuvântarea ținută de P.S. Episcop Vartolomei la deschiderea Adunării Eparhiale din 13 mai 1928, în R, an. VIII (1929), nr. 6, p. 205.

37 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, p. 141.

38 + Vartolomei et alii, *Anuar pe anii 1921-1925...*, p. 124.

39 Fortunato, „Mișcarea culturală în Oltenia”, în *Arhivele Olteniei*, an. III (1924), nr. 14, p. 354 (se va cita AO), Georgeta Ghionea, „Societatea preoțească «Renașterea», proiect social în Oltenia interbelică, în *Anuarul Institutului de cercetări Socio-Umane «C. S. Nicolăescu-Plopșor»*, 1913, nr. XIV, p. 117.

40 + Vartolomei et alii, *Anuar pe anii 1921-1925...*, pp. 124-125, 150-151.

41 + Vartolomei et alii, *Principii și înfăptuiri...*, pp. 68-69, 110, 126-127.

42 + Vartolomei, „Cuvântul Episcopului Vartolomei. Cum Prea Sf. Sa apreciază Congresul preoțimei oltene din acest an”, în BOR, an. XLIV (1926), nr. 8, pp. 450-451.

rilor congresului din anul 1934, în care stă scrisă următoarea concluzie: „Cum Biserica Mântuitorului omenirii este izvorul faptelor care se veșnicesc pe pământ prin binefacerile lor ca fiind izvorâte din cer, credem că Societatea Preoțească a scumpei noastre preoțimi oltene a început cu anul acesta să devină un astfel de izvor. Îl dorim nesecat. Îl dorim din ce în ce mai viu și mai plin de rodire”⁴³. Merită, de asemenea, notată conferința din decembrie 1935, de la Turnu Severin, unde a vorbit despre rolul femeii în societate, dar și cea de la Strehaia, unde „Prea Sf. Sa cu o vioiciune și cu multă vervă și părintească bunăvoință, a dezvoltat același subiect, într-un ales vocabular popular, coborându-se la nivelul de înțelegere al tuturor”⁴⁴. Un alt moment de reculegere sufletească l-au constituit conferințele ținute în orașele din județul Vâlcea, mai ales cea de la Horezu, în care este surprins astfel: „atât de absorbit este ierarhul de vremurile prin care își poartă cugetul și inima în timpul cuvântării, încât nu mai dă nicio atenție picăturilor de sudoare care îi acopăr fruntea și se preling peste obraji, așezându-se pe barba albă ca niște boabe de mărgăritar”⁴⁵.

Dorind să ofere o protecție mai mare clerului oltean, tot el a inițiat întemeierea unor bănci populare ale preoților, prin intermediul cărora s-au asigurat bani pentru preoții bătrâni sau aflați în nevoie și pentru a finanța cantinele sociale sau alte activități. În dezvoltarea acestui sistem, un rol deosebit l-a avut preotul Ion Marina, viitorul patriarh, care, în anul 1929, la inițiativa ierarhului, a înființat Banca populară Ajutorul din Râmnicu-Vâlcea, sub semnătura a 120 de preoți⁴⁶. Rolul ei era de a ajuta preoții în spitale, soțiile de preoți, studenții teologi, cantinele sociale, acordând un ajutor de 30.000 lei la decesul fiecărui preot societar și altul de 15.000 lei la decesul fiecărei soții de preot⁴⁷. Ulterior, s-au organizat astfel de bănci populare în toate județele Olteniei: Clerul Gorjean (1931), Clerul Mehedințean (1931), Sprijinul din Craiova (1933) și Clerul Romanațean din Caracal (1934). Dintr-un bilanț încheiat la 31 decembrie 1940, reiese că la Banca Ajutorul erau 180 de preoți, cu o avere de 4.197.513 lei⁴⁸.

Spre a veni în sprijinul clerului, episcopul Vartolomeu i-a îndemnat pe preoți să înființeze în orașele reședință de județ cămine preoțești, în sediile cărora au funcționat și birourile secțiilor județene ale Societății și

43 Pr. Gh. Udrescu, „Cronica internă. Rezoluții episcopale”, în *R*, an. XIV (1935), nr. 3, p. 116.

44 Pr. Șt. Popescu, „Darea de seamă despre conferințele Prea Sf. Episcop D. D. Vartolomeiu, ținute în orașele: T.-Severin și Strehaia-Mehedinți în zilele de 7 și 9 decembrie 1935”, în *BO*, an. V (1936), nr. 1-2, pp. 28-29.

45 Pr. Gh. Sacerdoțeanu, „Dare de seamă despre conferințele ținute de Prea Sfințitul Episcop D. D. Vartolomeiu în orașele din Județul-Vâlcea”, în *BO*, an. V (1936), nr. 1-2, pp. 45-46.

46 Sfânta Mitropolie a Olteniei, Râmnicului și Severinului, *Viața bisericească în Oltenia. Anuarul Mitropoliei Olteniei*, Craiova, 1941, pp. 77-78 (se va cita *Viața bisericească*).

47 *Viața bisericească*, p. 79; Pr. Constantin Nonea, „Asistența socială prin biserică”, în *BOR*, an. LXIX (1951), nr. 3-6, pp. 126-127.

48 *Viața bisericească*, p. 70-78.

diferitelor instituții, precum: protoieria, banca preoțească, biblioteca sau sălile de cultură și conferințe⁴⁹. Primul a fost căminul Renașterea din Craiova, construit între anii 1933–1934, în apropierea Catedralei Sfântul Dumitru, urmat de cele din Râmnicu-Vâlcea (o clădire în centrul orașului), Tg. Jiu, Turnu Severin și județul Romanați⁵⁰. Cu prilejul inaugurării celui din Craiova, întâistătătorul Olteniei a spus că „acest cămin, care este dovadă a energiei ei, nu poate fi socotit decât ca un templu al datoriei”⁵¹.

Printre proiectele realizate din îndemnul său, în scopul înlăturării neajunsurilor preoțești, includem și fabrica de lumânări din Craiova, instalată în localul Societății, la subsol⁵². Înființarea ei în anul 1927 a avut scopul de a crea venituri proprii pentru parohii și de a stabili cultura albinelor în Oltenia, în care a excelat județul Mehedinți⁵³. Scurte informații arată că la Congresul eparhial ținut în vara anului 1929 la Călimănești, s-a hotărât ca lumânările de ceară, fabricate la Craiova, să fie distribuite și costul încasat la domiciliu. Dintr-un referat al preotului Dumitru Stancu de la Parohia Izbiceni, din județul Romanați, aflăm că în primăvara anului 1930 a vizitat 119 parohii, multe dintre ele în județul Vâlcea, distribuind lumânări în valoare de 300.000 lei⁵⁴.

Adânc ancorat în viața duhovnicească a eparhiei, ierarhul și-a dat seama că un rol destul de important îl ocupă protoieriile. Astfel, în ședința Consiliului eparhial din 1 mai 1926, a propus ca, în cadrul Adunării de a doua zi, să se discute despre înființarea a 16 noi protopopiate pe lângă cele 8 existente, pentru care deja intervenise la Ministerul Cultelor. Întrucât din anul 1929 funcționau 30 de protopopiate, adesea în casele protopopilor, iar costurile de întreținere erau asigurate doar prin contribuția preoților, protoiereii, întruniți la 19 iunie 1931, la Craiova, au propus revenirea la sistemul de administrare cu un singur conducător pe județ, precum în administrațiile județene. Cu toate că au rămas doar 10 protopopiate, câte două în fiecare județ, episcopul va încerca, în anul 1937, printr-un ordin adresat protopopilor din eparhie, să îmbunătățească activitatea instituțiilor pe care le conduceau, dispunând câteva măsuri: întreaga corespondență dintre Episcopie și protopopiate să nu întârzie mai mult de o săptămână, anchetele să se facă în cel mult trei săptămâni, instalarea noilor hirotoniți și controlul reparațiilor bisericesti să nu întârzie mai mult de 10 zile⁵⁵.

49 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, p. 150.

50 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, p. 151; Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu...*, pp. 128-129.

51 † Vartolomei, „Căminul «Renașterea»”, – templu al datoriei”, în R, an. XIII (1934), nr. 11, p. 393; „Știri bisericești”, în NV, an. VII (1934), nr. 84, p. 349.

52 Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, p. 151.

53 Georgeta Ghionea, *Societatea preoțească...*, p. 117.

54 † Vartolomei, *Realitățile și concluziunile...*, pp. 252-254.

55 † Vartolomei et alii, *Principii și înfăptuiri...*, p. 107; Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu...*, pp. 130-132.

Tot la inițiativa sa, în eparhie s-a organizat serviciul misionar pentru combaterea sectelor și convertirea celor rătăciți. Astfel, prin circulara nr. 3.818/1923, destinată preoților misionari, în vederea unei bune desfășurări a misiunii de combatere a adventismului și baptismului, prevedea că propaganda religioasă intră în misiunea fiecărui slujitor al Bisericii⁵⁶. În acest scop, a împărțit eparhia în 36 de sectoare, având în frunte câte un preot misionar, bine pregătit, sub conducerea unui inspector⁵⁷. Ulterior, preoții au fost repartizați în 54 de sectoare, fiind ajutați de 14 misionari și colportori laici, care, pentru o bună pregătire, participau la cursuri în fiecare vară la mănăstirile Tismana, Cozia și Arnota⁵⁸. Dintr-un raport citit de el în Consistoriul Superior Bisericesc, aflăm planul său pentru înlăturarea ereziilor: „să le contrapunem numitelor erezii o mișcare culturală, o rânduială morală și o asistență social creștină, în stare nu numai de a ne păstra fără nicio știrbire pe viitor rânduile ortodocșilor noștri în jurul altarelor noastre, dar de a ne readuce la staulul ortodox al strămoșilor pe fiii Bisericii noastre, deveniți eretici”⁵⁹. Pentru preîntâmpinarea acestora, a creat și o echipă cultural-artistic-religioasă, compusă din 25 de elevi seminariști, din ultima clasă, care, sub conducerea

câtorva profesori, mergea în diferite localități, încercând prin diferite programe artistice, predici și conferințe să stimuleze sentimentul religios și să întărească respectul tradițiilor⁶⁰. În urma măsurilor luate, „grație mâinii tari a P.S. Episcop Vartolomeiu, preoțimea olteană a ajuns, în acești 10 ani, să se ridice la gradul la care acum urcă și cei din celelalte eparhii și că în Oltenia ereticii (rătăciții) s-au întors mai mult de trei sferturi îndărăt în sânul Bisericii Ortodoxe”⁶¹.

Păstor de suflete remarcabil, începând cu anul 1934, a îndemnat preoții spre un nou fel de activitate spirituală, pentru dezvoltarea duhovnicească, întărirea spiritului apostolic și apropierea prin meditație de Dumnezeu. În acest sens, stau mărturie „retragerile spirituale”, al căror program, alcătuit la Mănăstirea Tismana, consta în oficierea zilnică a Sfintei Liturghii, urmată de meditații, comentarii la textele Sfintei Evanghelii, reculegeri și rugăciuni la mormântul Sfântului Nicodim. Valoarea și contribuția acestor inițieri „le-a înțeles cel dintâi în toată superioritatea, măreția și rodnicia lor bogăție, Preasfințitul Vartolomeu. Ierarhul cărturar, care de atâtea ori se retrage în liniștea sfintelor mănăstiri, trăindu-și acolo și în tot locul viața Sa de curată și înaltă duhovnicie, era cel mai indicat să acorde acestei inițiative nu numai aprobarea pasivă, ci însăși imboldul și stimulul activ”. Potrivit biografului său, avea un program duhovnicesc bine stabilit, care prevedea rugăciunea zilnică timp de 2 ore și post negru vinerea, când servea numai un ceai seara, pe-

56 P., „Mișcarea literară. Renașterea”, în *Revista Teologică*, an. XII (1922), nr. 10-11, pp. 294-295 (se va cita RT); † Vartolomeiu et alii, *Anuar pe anii 1921-1925...*, p. 205

57 † Vartolomeiu et alii, *Anuar pe anii 1921-1925...*, p. 231; † Vartolomei et alii, *Principii și înfăptuiri...*, pp. 73, 79.

58 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, p. 156; Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 70.

59 *Episcopul Vartolomeu Stănescu — în lumina cuvântului*, ediție îngrijită de †Emilian Lovișteanul, episcop-vicar al Arhiepiscopiei Râmnicului, Editura Sfântul Antim Ivireanul, Râmnicu-Vâlcea, 2013, p. 211; Propune ca Statul să ajute Biserica, Legea Cultelor să fie purificată de articolele de încurajare pentru sporirea sectelor, iar Biserica să dea Statului rapoarte asupra lucrărilor întreprinse pentru creștinii ortodocși și ferirea lor de eretici. † Vartolomeiu, „Cauzele ivirii sectelor eretice în sfânta noastră Biserică ecumenică”, în R, an. XV (1936), nr. 3, p. 89.

60 † Vartolomei et alii, *Principii și înfăptuiri...*, pp. 67-68;

Pr. Ion Tomescu, „Dare de seamă cuprinzând chestiunile și propunerile aduse de Secțiunea Culturală și Misionară, înaintea Adunării Eparhiale, în sesiunea din 13 maiu 1928”, în *Dările de seamă cuprinzând chestiunile și propunerile aduse de Secțiunile: Culturală, Economică și administrativă ale Sf. Episcopii, înaintea Adunării Eparhiale, în sesiunea din 13 maiu 1928*, Tipografia Cozia, M-tirea Cozia/Vâlcea, 1928, pp. 6-7.

61 „Știri bisericești”, în NV, an IX (1936), nr. 101-102, p. 79.

trecând 3–4 ore în rugăciune și meditație. Aceeași rânduială o avea în posturile mari, pe care le ținea cu sfințenie⁶², devenind un exemplu pentru cei care-l cunoșteau: „Viața Prea Sfinției Sale, sobră, austeră, posturile și ajunările pe care le face zile întregi, unite cu rugăciuni personale îndelungate și fierbinți, sunt o pildă unică și revelatoare pentru personalitatea Prea Sfinției Sale”⁶³.

Fără a intra în detalii, trebuie să spunem că alături de cursurile misiunare pentru cler, și-a dorit să stabilească la Mănăstirea Arnota un grup monahal, format din ieromonahi și ierodiaconi licențiați și doctori în Teologie, care să slujească în fiecare dimineață Sfânta Liturghie, apoi timp de cel mult trei ore, dar și după prânz, să participe la citirea și tâlcuirea Sfintei Scripturi și a altor cărți ale Sfinților Părinți, iar în orele libere la diferite îndeletniciri în ateliere. Valoarea cursurilor de la Arnota o arată chiar el în Cuvântarea ținută la deschiderea lor, în toamna anului 1937: „Prin cursurile smereniei mele și prin conferințele pe care le veți rosti în continuare și spre întregirea lor, noi trebuie să dovedim, folosind de astă dată și știința laică, că în profundul vieților omenești sunt două lumini, prin care omul se leagă și de pământ și de Cer [...] Amândouă aceste lumini s-au dat lui de Acest Părinte Ceresc, Care nu și-a oprit iubirea de om numai la ființa și la viața pe care i-a dat-o, ci l-a lămurit, prin Întemeietorul Sfintei noastre Biserici, Iisus Hristos, de felul cum acest om trebuie să-și înțeleagă și să-și trăiască viața”⁶⁴.

Episcopul Vartolomeu Stănescu nu a trecut cu vederea nici disciplina clericală, constituind, pe lângă instanțele de judecată eparhiale și proto-popești, „juriile de onoare”, în cadrul centrelor parohiale, un fel de formațiuni quasi-juridice bisericești, cu membrii aleși prin vot, având ca scop judecarea problemelor disciplinare preoțești într-o atmosferă familiară. Slujindu-i Mântuitorului Hristos, prin cuvânt și faptă, cu timp și fără timp, a acordat o atenție specială și ținutei clericale, prin circulara dată la 15 noiembrie 1930, care viza preoții ce umblau îmbrăcați civil, socotind reverenda „o povară sau o jenă”. Avertizându-i că vor fi suspendați și judecați

⁶² D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, pp. 156–160, 269–270. („Cine a slujit Sfânta Liturghie cu el își poate da seama de concentrarea sufletească pe care o încearcă: ordonat în mișcări, serios, cu accente de profundă tărie duhovnicească săvârșește toate serviciile”).

⁶³ + Galaction Cordon, „Personalitatea și opera P. S. Vartolomei”, în *R*, an. XIV (1935), nr. 9, p. 312.

⁶⁴ + Vartolomei, *Cursuri misionare cu preoții din Eparhii ținute de Prea Sfințitul Episcop Vartolomei al Râmnicului Noul Severin cu începere din octombrie 1937*, vol. I: *Trăirea creștinismului prin fapte de folos personal și obștesc*, Editura Sfintei Episcopii a Râmnicului Noul Severin, Râmnicu-Vâlcea, 1938, pp. 6–18; †Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului, „Vartolomeu Stănescu al Râmnicului, episcop cărturar și filantrop al Olteniei de sub Munte”, în *Activitatea cultural-duhovnicească și social-misionară a episcopului Vartolomeu Stănescu al Râmnicului*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Praxis, Râmnicu-Vâlcea 2020, pp. 6–11.

În iunie 1937, a dat o decizie privind programul de deschidere a cursurilor pentru îndrumarea misionară a unui grup de 25 de preoți desprinși din Societatea *Renașterea*. Episcop Vartolomei, „Decizia Prea Sfințitului Episcop D. D. Vartolomei cu Nr. 7.286, din 30 iunie 1937”, în *BO*, an. VI (1937), nr. 7, pp. 207–208.

de Spiritualul Consistoriului, le amintește că purtarea costumului preoțesc a fost făgăduită solemn de fiecare în ziua hirotonirii, fiind rânduită de legiuirile bisericești în vigoare⁶⁵. În anul 1935, a hotărât că preoții trebuie să-l poarte când participă la ședințele centrelor parohiale și ale secțiunilor județene sau la congresul anual al Societății, sub pedeapsa opririi din serviciu pe o lună, cu reținerea salariului, cu excepția călătoriilor, când sunt liberi să poarte pălărie sau căciulă, potrivit vremii⁶⁶.

Tot aici trebuie să precizăm că activitatea Societății a fost completată în acea perioadă cu aceea a altor organizații, precum: *Așezământul Evanghelic Ciobanul Petrache Lupu* și *Societatea Evanghelică a doamnelor și domnișoarelor din Oltenia*, care avea drept scop: asistența medicală, refacerea morală a condamnaților, îngrijirea cerșetorilor, vagabonzilor și femeilor decăzute, lupta contra acoolismului, adaptarea învățământului la viața practică, sprijinirea tineretului în școli și organizarea de expoziții cu produse lucrate de propriile membre⁶⁷. Interesat de activitatea acestei societăți, episcopul a participat la câteva congrese, precum cele din anii 1924⁶⁸ și 1931, unde a vorbit celor prezenți despre rolul femeii în lume⁶⁹. Având în vedere situația celor neputincioși, retrași la Așezământul Evanghelic, a dispus ca pentru îngrijirea lor să fie folosiți monahi misionari formați la Mănăstirea Arnota și monahii inițate la Mănăstirea Mamu, în județul Vâlcea⁷⁰. Pentru soțiile de preoți, doamnele și domnișoarele din Oltenia, institutele și învățătoarele din întreaga eparhie, a înființat în anul 1938 *Societatea Intrarea în Biserică a Maicii Domnului*, care avea „cea mai strânsă legătură de lucrare cu cea preoțească, pentru că toți președinții comitetelor parohiale sunt preoți; iar președinții de onoare ai adunărilor județene și centrale sunt tot preoți”⁷¹.

Ctitor de locașuri sfinte

În acest răstimp, vlădica Vartolomeu s-a implicat în renovarea și consolidarea unor locașuri de cult din eparhie și va fi sfințit altele care se vor fi construit acum. Reținem în primul rând așezămintele monahale: Dintr-

65 Pr. Lect. Univ. Dr. Petre Sperlea, „Implicarea episcopului Vartolomeu Stănescu al Râmnicului în remodelarea clerului eparhial”, în *Activitatea cultural-duhovnicească...*, p. 125.

66 Episcop Vartolomeiu al Râmnicului Noul Severin, „Preotul în politică. O lămurire a P. S. Sale Episcopului Vartolomeiu”, în *BO*, an. V (1936), nr. 1-2, pp. 9-10.

67 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, pp. 235-250; Începând din toamna anului 1934, a fost imprimată broșura intitulată *Femeia ca factor social. Vartolomeu Stănescu. Femeia în biserică, familie și societate*, ediție îngrijită de ȚEmilian Lovișteanul, episcop-vicar al Râmnicului, Editura Sfântul Antim Ivireanul, Râmnicu-Vâlcea, 2011, pp. 139-141.

68 Neculce, „Cronica bisericească-culturală. Congresul «Societății ortodoxe a femeilor române»”, în *RT*, an XIV (1924), nr. 6-7, p. 211.

69 *Episcopul Vartolomeu Stănescu – în lumina cuvântului...*, p. 192.

70 Ț Vartolomeiu, „Constatarea stărilor sufletești din toate orașele Olteniei”, în *BO*, an. V (1936), nr. 1-2, pp. 5-6.

71 Ț Vartolomei, *Cursuri misionare...*, p. 11.

un Lemn, Cozia, Jitianu, Lainici, Dobrușa, Ostrov, Călui, Surpatele, Pătrunsa, Arnota, care au beneficiat de reparații la inițiativa sa, dar și bisericile de mir din Berești, Băbeni-Oltețu, Budești, Bujoreni, Buleta, Căzănești, Gorunești-Popești, Folești, Laloșu, Ștefănești și Urșani, în județul Vâlcea, Albești, Almăj, Amărăștii de Sus, Apele Vii, Balota, Brădești, Cornetu și Orodolu, în județul Dolj, Balș, Brebeni, Cocorăști, Deleni și Doba, în județul Olt, Baia de Fier, Boasca, Brădiceni, Găvănești, Ionești, Nistorești, Novaci, în județul Gorj, și Ciovârnașani, Corlățel, Poiana, Rupturi, Salcia, Valea Marcului și Văgiulești, în Mehedinți. În această perioadă s-au sfințit noile lăcașuri de cult vâlcene din Drăgășani, Voicești, Râmești, Pietroasa, Ciumagi și Amărăști⁷², alături de cele din Bistrețu, Cârcea, Glodu, Orășani, Răcarii de Sus și Răcarii de Jos, în Dolj, Bucinișu, Gostavățu, Grojdibod, Horezu-Curtișoara și Praporul, în Olt, Porceni-Sâmbotin și Racoți, în Gorj, Busu, Grozești, Lupșa, Ostrovu-Mare, Piria, Țigănași și Valea Ursului, în Mehedinți, și multe alte capele din întreaga eparhie.⁷³ Printre bisericile care îi păstrează azi chipul zugrăvit, se numără cele din Mădulari, comuna Cernișoara, și Măgura, comuna Gușoeni, din județul Vâlcea.

Renumit pentru cultura sa, episcopul a rostit sute de predici în cadrul slujbelor săvârșite, fie de la amvonul Catedralei episcopale, fie de la cel al bisericilor pe care le-a vizitat sau sfințit, aducând cuvânt de învățătură, de mângâiere și încurajare ascultătorilor săi. „El

a știut să îmbine gestul cu melodia, sufletul cu rațiunea, entuziasmul cu măsura, mulțimea cunoștințelor cu stilul ales, forța cuvântului cu nuanța vorbirii curate; toate acestea dând o sinteză formei și fondului vorbirii sale”⁷⁴. Putem să amintim aici predica ținută la sfințirea bisericii din Costești, în județul Vâlcea, în ziua de 15 august 1937, când le-a vorbit credincioșilor despre *Puterea credinței*, care i-a îndemnat să ridice sfântul locaș și să aibă un cor bine pregătit, care să încante auditoriul⁷⁵, dar și cuvântarea de la Biserica Mântuleasa, din Craiova, în care a făcut apel către intelectuali „să nu ne pună piedici ca până acum; ci să ne ajute ca fiind persoane întregitoare ale sfintei noastre Biserici, destinate mântuirii pe pământ și fericirii în cer prin sufletul nemuritor”⁷⁶.

Pe de altă parte, trebuie să spunem că episcopul oltean a fost în mijlocul păstoriților săi și prin pastoralele ocazionale, care constituiau o bună modalitate de a comunica direct cu oamenii simpli, dar și cu autoritățile vremii. De pildă, în anul 1929, a dat o pastorală spre a lămuri credincioșii cu privire la data Sfintelor Paști, prin care arată că amestecul mirenilor, fără autorizarea Bisericii, „în propovediri publice bisericesti de orice natură, însemnează a se pune în ruptură cu Biserica și a cădea sub afurisenie de patruzeci de zile, chiar în cazul când nu s-ar fi opus Sfântului Sinod și nu l-ar fi batjocorit pe el și ierarhii săi, ca în cazul cu chestia Sfintelor Paști din anul acesta de la noi”⁷⁷. De asemenea, putem evoca, spre exemplificare, și pastorală din 12 ianuarie 1936, dată cu prilejul sfințirii bisericii din

⁷² Vezi lista completă în *Viața bisericească*, pp. 148-887; Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu...*, pp. 172-208; Pr. dr. Laurențiu Rădoi, *Vâlcea, vatră de cultură și spiritualitate românească*, Editura Alma Mater, Sibiu, 2012, pp. 103-452.

⁷³ I. L. Atanasescu, „Memoriu asupra situației construcțiilor bisericesti din Eparhia Râmnicului Noului Severin, pe anul 1935-1936”, în *BO*, an. V (1936), nr. 7, pp. 297-299.

⁷⁴ Pr. I. Ioanicescu, „Chipuri de predicatori din laturile Olteniei”, în *MO*, an. XXXVIII (1976), nr. 7-8, p. 638.

⁷⁵ Gh. Bobei, „Sfîntire de biserică”, în *NV*, an. X (1937), nr. 116-117, p. 249.

⁷⁶ † Vartolomei, *Cursuri misionare...*, p. 227.

⁷⁷ † Vartolomei al Râmnicului, „O ultimă lămurire în privința datei Sf. Paști”, în *R*, an. VIII (1929), nr. 4, p. 122.

satul Verdea, prin care îi ruga pe cei vârstnici să dea câte un leu pe lună preotului bisericii de la Maglavit pentru zidirea unei mănăstiri, care urma să adăpostească așezăminte religioase de misionarism, ajutorare a bolnavilor, să ofere burse pentru elevi⁷⁸.

Revigorarea vieții monahale

Nu trebuie omis faptul că episcopul Vartolomeu a acordat o deosebită atenție și monahismului din Oltenia, rămânând în istorie „marele ctitor și reînviator de mănăstiri și schituri în acest colț de țară”. Dacă la venirea sa numărul lor se ridica la 15, cu timpul au funcționat 30 de locașuri⁷⁹, reluându-și activitatea mănăstirile Surpatele, Jitianu, Mamu, Slătioara, Bucovăț, Dobrușa, Pătrunsa, Topolnița, Strâmba și Jghiabul. Pentru reînvierea vieții monahale, s-a folosit de mai multe mijloace, dintre care menționăm: obținerea de noi terenuri și sume de bani de la Stat pentru mănăstirile mai importante, organizarea de ateliere mănăstirești, înființarea unei Eforii a mănăstirilor oltene, introducerea vieții de obște, instituirea Marelui Sobor al stareților, organizarea de Consistorii monahale în mănăstirile cele mai populate și instituirea exarhatului ca organ de cercetare și referire pentru mănăstiri⁸⁰.

Văzând situația precară a monahilor, la 30 martie 1921, a solicitat Ministerului Cultelor și Artelor compensarea subvenției personalului mănăstiresc din eparhie pe lunile aprilie și iulie ale anilor 1920–1921. Primind aprobare, a dat ordin mănăstirilor să întocmească „state suplimentare pe timpul arătat de numele și prezența în serviciu a personalului funcționar din acea mănăstire”, să inițieze anumite activități cu specific monahal, să înainteze orare trimestriale despre modul în care monahii întrebuințează orele libere, iar pe viitor, pe lângă actele regulamentare, candidații la viața monahală să-și prezinte vârsta, precum și competențele și lucrurile lumești pe care le aduc în mănăstire⁸¹. Așa cum rezultă din actele vremii, la ședința Marelui Sobor din anul 1927, le-a vorbit celor prezenți despre cele patru țeluri evanghelice ale vieții monahale, îndemnând viețuitorii la opere de binefacere prin: înființarea de azile pentru bătrâni și ateliere pe lângă mănăstiri, în care orfanii și săracii să învețe meserii, ajutorarea spitalelor și a școlilor, din veniturile mănăstirilor și colectele publice, și realizarea unui viu misionarism, întreprins în sate de călugări instruiți care să propovăduiască Evanghelia și să instruiască enoriașii în diferite înde-

⁷⁸ „Știri bisericești”, în NV, an. IX (1936), nr. 97-100, p. 13.

⁷⁹ D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, pp. 221-222; Arhim. Veniamin Micle, „Monahismul din Oltenia în timpul episcopului Vartolomeu Stănescu”, în *Oltenia*, 2005, nr. 1-2, p. 15.

⁸⁰ D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, pp. 224-225; P. Partenie, *Omagiul Asociației generale a Clerului...*, p. 325; Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 112.

⁸¹ Veniamin Micle, *Monahismul din Oltenia...*, pp. 16-17.

letniciri⁸². În ședința Marelui Sobor din anul 1936 s-a discutat despre recuperarea bunurilor expropriate în diferite perioade, stareții mănăstirilor fiind obligați să înainteze Episcopiei un referat privind averile și obiectele în cauză. Ca urmare, în anul 1937, prin Legea de înzestrare a unor mănăstiri și schituri, au fost împroprietărite numeroase așezăminte cu pădure, teren arabil și fânețe⁸³.

O altă realizare considerabilă din timpul său constă în introducerea vieții de obște în toate mănăstirile, începând cu ultima săptămână a Sfântului Post al Învierii din anul 1924, fiind prima eparhie din țară care a realizat organizarea canonică a călugărilor după regulile monahale: „Viața de obște este așa de însemnată pentru monahism, încât fără ea și îndeosebi fără masa de obște, monahismul nu mai are dreptul de a exista”⁸⁴. Pentru această trăire a evidențiat Schitul Frăsinei care, deși sărac, era cel mai populat din întreaga eparhie, întrucât „toate mijloacele de existență și le procură cu toții prin muncă, fiecare având în schit o anumită însărcinare”⁸⁵. Așezământul era recomandat de episcop călugărilor râvnitori în practicarea vieții monahale mai aspre, care puteau, mai ales cei talentați, să realizeze aici lucrări de pictură și sculptură⁸⁶.

Preocupându-se pentru îmbunătățirea condițiilor materiale și spirituale ale monahismului, ierarhul a obținut, în anul 1923, cu sprijinul fostului ministru de Domenii, Alexandru Constantinescu, din averea Statului, un teren arabil de 308 pogoane, la Deveselu, unde se afla moșia Comanca, fostă proprietate a Mănăstirii Comanca, din Romanați, pe seama a trei mănăstiri (Cozia, Govora și Tismana) și trei schituri (Crasna, Lainici și Frăsinei) din Oltenia. Pentru lucrarea acestui teren, a instituit o Eforie, care s-a votat, împreună cu reintroducerea vieții de obște, în ședința Marelui Sobor din 7/20 decembrie 1923⁸⁷. Prin introducerea vieții de obște și obținerea moșiei Comanca pe seama mănăstirilor oltene, nu numai că s-au refăcut cele pustiite de războiul de reîntregire, dar încă 10 mănăstiri și schituri, părăsite din pricina vitregiilor vremii, și-au reluat viața firească⁸⁸. În urma intervențiilor sale, s-a dat un număr însemnat de hectare de pădure următoarelor mănăstiri și schituri: Tismana (600 ha), Hurezi (600

⁸² D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, p. 226; Teodor Bodgea, „Mișcarea literară. Arhim. Efrem Enăscu: Privire generală asupra monahismului creștin”, în *RT*, an. XXIV (1934), nr. 7-8, pp. 280; Mitropolit Efrem Enăscu, *Privire generală asupra monahismului creștin*, ediția a II-a, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2007, pp. 147-151.

⁸³ Veniamin Micle, *Monahismul din Oltenia...*, pp. 20-21.

⁸⁴ † Vartolomeiu et alii, *Anuar pe anii 1921-1925...*, p. 660; † Efrem Enăscu, *Privire generală...*, p. 309.

⁸⁵ † Vartolomeiu et alii, *Anuar pe anii 1921-1925...*, p. 663.

⁸⁶ Veniamin Micle, *Monahismul din Oltenia...*, p. 27.

⁸⁷ † Vartolomeiu et alii, *Anuar pe anii 1921-1925...*, pp. 654-656, 663-664; † Efrem Enăscu, *Privire generală...*, pp. 310-314.

⁸⁸ † Efrem Enăscu, *Privire generală...*, p. 309, nota 36.

ha), Cozia (500 ha), Polovragi (400 ha), Crasna (100 ha) și Strâmba (100 ha), și s-au înzestrat cu terenuri: Jitianu (15 ha), Bucovăț (10 ha), Govora (10 ha), Mamu (10 ha), Dintr-un Lemn (22 ha) și Schitul Păpușa (8 ha)⁸⁹.

O atenție deosebită a acordat și atelierelor monahale, pentru întreținerea mănăstirilor și a personalului cu cele necesare, hotărând ca lucrările executate să fie expuse la Mănăstirea Cozia, pe perioada verii. La dorința lui, covoarele executate la mănăstirile Sărăcinești, Hurezi și Dintr-un Lemn au împodobit palatul episcopal, cu peste 200 m², în anul 1922, iar mai târziu frumoasele covoare lucrate la Mănăstirea Sărăcinești au fost destinate pentru vila episcopală de la Bistrița⁹⁰. Dacă la Mănăstirea Frăsinei se lucra tâmplărie, crucerie, strungărie, fierărie și croitorie, la Mănăstirea Govora se picta, la Mănăstirea Căluu se confecționau rogojini și potnoji de papură, la Mănăstirea Bistrița funcționa un seminar, o școală primară și un orfelinat, iar la Mănăstirea Hurezi o școală pentru fete⁹¹. Deoarece Mănăstirea Govora era foarte bine administrată, a dispus să fie rezervată pentru o gospodărie mai diversificată, cu ateliere de tâmplărie, cizmărie, frângherie și alte lucruri necesare vieții monahale⁹².

Totodată, ierarhul de la Râmnic s-a îngrijit și de consistoriile monahale, pentru disciplina călugărilor. Astfel, în anul 1932, s-a hotărât ca Mănăstirea Tismana să devină locul de judecată pentru județele Gorj, Mehedinți și Dolj, Mănăstirea Cozia, pentru Vâlcea și Romanați, iar mănăstirile Frăsinei, Hurezi, Dintr-un Lemn, Sărăcinești și Surpatele, având obștea de minim 12 membri, să aibă instanțele lor proprii, urmând ca pentru abateri mari monahii să fie trimiși la Frăsinei, iar monahiile la Hurezi.⁹³ Fiind preocupat constant de menținerea disciplinei și a autorității episcopale în rândul monahilor, la 30 noiembrie 1922, aduce la cunoștință Sfântului Sinod că numeroși monahi cuturează eparhiile țării, „fără a li se cere actul de autorizare a ieșirii din eparhia căreia aparțin”⁹⁴, propunând mai multe măsuri pentru oprirea vagabondajului: monahii din mănăstiri și creștinii din parohii au dreptul să informeze stareții și preoții de prezența oricărui monah trecător, care, la rândul lor, vor anunța în 24 de ore ierarhul; stareții și preoții sunt obligați să-i ceară autorizația canonică de părăsire a propriei eparhii și a locului de metanie, pe care s-o comunice în 24 de ore ierarhului; ierarhii vor trimite în eparhiile lor, în șapte zile, pe cei care nu prezintă cartea de părăsire a eparhiei; orice abateri de la aceste

⁸⁹ Pr. Teodor A. Mirescu, „Cronica internă”, în *R*, an. XIV (1937), nr. 6-7, p. 273.

⁹⁰ † Vartolomeu et alii, *Anuar pe anii 1921–1925...*, pp. 653, 662-664; Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 108.

⁹¹ † Vartolomeu et alii, *Principii și înfăptuiri...*, pp. 160-161.

⁹² Veniamin Micle, *Monahismul din Oltenia...*, p. 23.

⁹³ Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu...*, pp. 108-110.

⁹⁴ Veniamin Micle, *Monahismul din Oltenia...*, pp. 117-118.

dispoziții atrag suspendarea de la șase luni la un an a stareților și a organelor administrative bisericești și eparhiale, precum și reținere salariului pe 15 zile pentru preoți⁹⁵.

Conștient de importanța monahismului în viața spirituală a neamului nostru, spre sfârșitul activității sale, a intenționat să înființeze o școală pentru toți frații începători și o bolniță generală a mănăstirilor din Oltenia. Cu privire la învățământ, anunța, într-o circulară de la sfârșitul anului 1938, că urmează să ia ființă la Mănăstirea Arnota o școală, începând cu 1 ianuarie, unde vor fi înscriși toți monahii seminariști și studenții teologi din Oltenia care, pe măsură ce vor termina studiile, se vor stabili în această mănăstire. Pentru întreținerea ei, s-a dispus ca terenul de la Comanca, exploatat de Eforia mănăstirească, să treacă din anul 1939 în folosința Mănăstirii Arnota⁹⁶, pe care a ajutat-o personal pentru renovare cu suma de 60.000 lei⁹⁷.

În urma acestor realizări, episcopul Vartolomeu a propus înființarea de eforii în întreaga țară, care să se constituie într-una reprezentativă monahală, cu un președinte în Sfântul Sinod, având ca scop „statornicirea juridică, atât a bunurilor materiale mănăstirești, cât și a formării culturale și morale a călugărilor”⁹⁸.

Aceasta este în linii mari activitatea pastoral-misionară a vrednicului ierarh de la Râmnic, care a lăsat urme adânci în eparhia din dreapta Oltului, prin întemeierea Societății Renașterea, a Eforiei mănăstirilor și a Marelui Sobor, prin înființarea bibliotecilor și a căminelor preoțești, prin stimularea corurilor și a conferințelor clericale și, nu în ultimul rând, prin predicile și pastoralele trimise, „dintr-o sete nepotolită de credință, de convingere, de jertfă și de creațiune”. În final, putem spune împreună cu biograful său: „Sunteți misionarul ortodox care din adâncă convingere luptați pentru valoarea morală a Evangheliei și pentru roadele ei definitive. Sunteți misionarul gânditor și năvalnic în lucrul evanghelic ce-și face un ideal din a propovădui pe Hristos și sfânta Sa învățătură”⁹⁹.

⁹⁵ Episcop Vartolomeu, „Stârpirea vagabondajului monahicesc. Propunerea P. S. Vartolomeu către Sf. Sinod, în R, an. II (1923), nr. 2, pp. 33-34.

⁹⁶ Veniamin Micle, *Monahismul din Oltenia...*, pp. 35-36; Petre SPERLEA, *Vartolomeu Stănescu...*, pp. 108-111.

⁹⁷ PS Vartolomeu Stănescu, *episcopul Râmnicului-Noul Severin, Puterile sociale ale creștinismului. Opere alese*, ediție îngrijită de George Enache și Cătălin Raiu, Editura Muzeul de Istorie Galați, Cluj-Napoca, 2014, p. 762.

⁹⁸ Veniamin Micle, *Monahismul din Oltenia...*, p. 29.

⁹⁹ † Vartolomei, *Cursuri misionare...*, p. 16.

Dr. Oana-Mădălina
Popescu

Din activitatea pastorală a episcopului Filaret al Râmnicului (1780–1792)

Lerarhul Filaret, mitropolit titular de Mira Lichiei din anul 1776, episcop al Râmnicului între anii 1780–1792¹ și mitropolit al Ungrovlahiei, în perioada 1792–1793², este cunoscut mai ales pentru activitatea sa cultural-intelectuală, el sprijinind tipărirea de cărți bisericești, implicându-se în munca de diortosire și prefațare a unora dintre ele³, precum și în traducerea sau revizuirea unor *Mineie*⁴, având deci o contribuție de seamă, alături de episcopii Damaschin⁵ și Chesarie, la folosirea limbii române în cult. Despre viața lui, menționăm că a fost egumen la Mănăstirea Căldărușani, pe care a refăcut-o și unde va fi înmormântat și că a învățat la Academia Sfântul Sava din București⁶. A avut în același timp și o activitate diplomatică, el făcând parte, alături de alte personalități ale vremii, mari boieri și clerici, în anul 1770, din delegația trimisă la Ecaterina a II-a la Petersburg, pentru a se obține pentru Țările Române sprijin

¹ Pentru ca un mitropolit să ocupe un scaun episcopal, s-a cerut și s-a obținut aprobarea patriarhului ecumenic Sofronie, la 3 martie 1780. Vezi și Pr. Nicolae Șerbănescu, „Episcopii Râmnicului”, în *Mitropolia Olteniei*, XVI, 1964, nr. 3-4, pp. 196-197; *Sfânta Episcopie a Eparhiei Râmnicului Noul Severin, în trecut și acum*, ed. Athanasie Mironescu, București, 1906, pp. 152-157.

² Pr. Nicolae Șerbănescu, „Mitropolii Ungrovlahiei”, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVII, 1959, nr. 7-9, pp. 799-801.

³ Pr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994, p. 424. Autorul consideră că tipărirea celor șase *Mineie* într-un an arată că acestea erau deja traduse din vremea episcopului Chesarie și că episcopul Filaret le-a editat doar; însă este posibil ca acesta din urmă să-l fi ajutat pe mitropolitul Grigorie II la traducerea *Minei*elor pe octombrie-decembrie, căci în acea vreme Filaret era arhimandrit la Mitropolie. Prefața *Mineiului pe aprilie*, editat în anul 1780, spune că s-a tipărit „prin nevoința și tălmăcirea iubitorului de Dumnezeu Kir Filaret, episcopul Râmnicului”. Vezi Dorin Teodorescu, *Carte veche românească de Râmnic (1701–1830)*, Slatina, Ed. Fundației Universității pentru toți, 2005, p. 73. Pentru activitatea culturală, vezi și I. D. Lăudat, „Contribuția tipografiei din Râmnicul Vâlcea la promovarea cărții în veacul al XVIII-lea”, în *Mitropolia Olteniei*, XXVIII, 1976, nr. 5-6, pp. 360-369.

⁴ După ce a ajuns ierarh, a continuat munca de traducere și editare, începând anterior de episcopii Damaschin și Chesarie și a tipărit *Mineiele* care mai lipseau, anume cele pe lunile: martie-august, pe care le-a și prefațat. Vezi *Sfânta Episcopie a Eparhiei Râmnicului Noul Severin, în trecut și acum...*, p. 153.

⁵ Pentru munca de traducere a episcopului Damaschin, vezi Ioana Iancovescu, „Viața și lucrarea fericitului Damaschin Dascălul, Episcopul Râmnicului (5 decembrie 1725)”, în *Martyria*, 2018, nr. 1, pp. 19-33 (partea I a articolului) și 2018, nr. 2, pp. 37-54 (partea a II-a).

⁶ Elemente despre viața lui, la Pr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, ed. III, Sibiu, Ed. Andreiana, 2014, p. 242; Melchisedec Ștefănescu, *Schițe biografice din viața mitropolitului Ungrovlahiei Filaret II – 1792 și a altor persoane bisericești cu care a fost în relații de apropiere*, în Idem, *Biografii*, ed. Arhim. Pimen Costea, Roman, Filocalia, 2013, pp. 95-142.

antiotoman din partea Rusiei⁷. În acest context, îl cunoaște pe Mihail Cantacuzino, ctitorul mai multor biserici din capitală, între care și cea ridicată (sau refăcută) în cinstea celor 40 de Mucenici, pe care acesta o va închina Episcopiei de Râmnic, ca metoh al ei în București⁸. De asemenea, ierarhul a purtat o interesantă corespondență cu oameni de cultură, domni și prelați, din țară și de peste hotare⁹.

În cele ce urmează dorim să evidențiem câteva aspecte din activitatea pastorală¹⁰ a acestui episcop *iubitor de virtute*¹¹, pe baza unor date dintr-o condică de porunci, majoritatea din 1780–1783, păstrată la Biblioteca Academiei Române din București, la Cabinetul de Manuscrise – Carte Rară. Ne referim mai exact la registrul care se găsește în Colecția *Documente Istorice*, sub cota CMLXXIX/I-180 (fost ms. 2096) și care a fost dăruită Bibliotecii de către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, în anul 1901, ea provenind din biblioteca episcopului Ghenadie Enăceanu¹², a cărui ștampilă în tuș mov o regăsim în interior. Condica, parțial deteriorată, pătată, ruptă, dar restaurată (în ceea ce privește suportul, hârtia, textul uneori rămânând ilizibil), conține 180 de documente referitoare la viața bisericească din Eparhia Râmnicului, din vremea păstoririi episcopului Filaret. Textul este redat în limba română, cu caractere chirilice, scrise de mai multe mâini, cu cerneală neagră, pe hârtie alb-gălbuie, cu filigran, având dimensiunile foi de 31×20,5 cm, iar ale copertii 32×21,5 cm. Învelitoarea nu este cea originală, ci de carton pânzat, cu nuanțe de mov și galben. Unele fraze, mai ales din intitulăție, sunt scrise în slavă și greacă, cu caracterele specifice.

⁷ Din delegația munteană făceau parte: mitropolitul Ungrovlahiei, Grigorie, episcopul Chesarie al Râmnicului, arhimandritul Filaret (succesorul său), vistierul Mihail Cantacuzino și boierul Nicolae Brâncoveanu. Vezi Pr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2..., p. 396.

⁸ Părintele Filotheu Bălan de la Mănăstirea Petru-Vodă din Moldova, căruia îi mulțumim pe această cale, a avut amabilitatea să ne semnaleze și să traducă două interesante însemnări în limba greacă pe un manuscris de la Mănăstirea Sinai din Egipt (Ms. Sinai Gr. 1505): prima din 1692 a lui Nichifor din Hios, din București, în care se menționa ca, după moartea lui, cartea să fie donată bisericii din Sinai; a doua amintea de moartea, în anul 1706, a doi călugări „din mănăstirea domnească a Râmnicului din Ungrovlahia”. Prin urmare, metohul Episcopiei Râmnicului, cu hramul celor 40 de Mucenici din București apărea în manuscrisul grec drept o ctitorie a unui domn, probabil din secolul al XVII-lea, dacă nu chiar anterior, biserica fiind refăcută de Mihail Cantacuzino în secolul al XVIII-lea. Părintele Filotheu Bălan ne-a tradus de asemenea și documentul grecesc din 15 martie 1777, prin care Biserica celor 40 de Mucenici era înzestrată cu moaștele unor mucenici prăznuiți în 13 decembrie, anume: Evstratie, Avxentie, Evghenie, Mardarie și Orest. BAR, Doc. Ist., XCI/138.

⁹ Nicolae Iorga, „Viața unui mitropolit de altă dată: Filaret al II-lea, după registrul său inedit de scrisori”, în *Convorbiri literare*, XXXV, 1901, pp. 999-1009 și 1101-1137.

¹⁰ În anul 1781, episcopul Filaret a dat și o importantă enciclică. Vezi Constantin Erbiceanu, „Enciclica canonică a Episcopului de Râmnic Filaret”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XV, 1891, nr. 6, pp. 403-421; nr. 7, pp. 507-521 și nr. 8, pp. 626-647.

¹¹ Prenumele Filaret (Φιλάρετος), atestat în spațiul românesc din secolul al XVIII-lea, în mediul bisericesc, este format din gr. *phil* (iubitor de) și *arete* (virtute). Aurelia Bălan Mihailovici, *Dicționar onomastic creștin*, București, Ed. Minerva, 2003, p. 211.

¹² Ghenadie Enăceanu a fost episcop al Râmnicului între anii 1886-1898; a avut o bogată activitate culturală, publicând numeroase opere de istorie bisericească mai ales, iar o parte din cărțile și manuscrisele lui au ajuns la Biblioteca Academiei Române din București. Pr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români...*, p. 233.

Ca tipologie a actelor, întâlnim anaforale¹³, cărți de judecată și porunci ale ierarhului, dar și catagrafii, precum cea a Mănăstirii Arnota, din anul 1781¹⁴ sau a Mănăstirii Dintr-un Lemn¹⁵. Unele dintre acte au fost cerce-tate și publicate, mai ales cele referitoare la corespondența episcopului Filaret cu preoții din eparhie pentru strângerea de ajutoare pentru Sfântul Mormânt, în contextul vizitei patriarhului Avramie al Ierusalimului în Țara Românească; sau cele pentru ajutorarea școlilor. În rândurile de față dorim să evidențiem și alte tipuri de porunci și acte incluse în registru.

Unele dintre documente sunt importante pentru studierea istoriei lă-cașelor de cult. Și exemplificăm tot cu Biserica celor 40 de Mucenici din București, metohul Episcopiei de Râmnic. La 6 februarie 1780, episcopul Filaret cerea domnului să poruncească vornicilor să cerceteze și să hotăr-nicească locul acestei biserici, numit livada Văcărescului. În urma acestei intervenții a ierarhului, domnul cere boierilor să aleagă hotarele.

„Prea Înălțate Doamne,

† Biserica Sf. 40 de Mucenici, metohul Episcopiei Râmnicului, are întru stăpânire locul ce să numește livadea Văcărescului, de aici din București, care loc, fiind nehotărât, poate să se împresoare după vrere de către cei ce sânt vecini i rezași. Ci ne rugăm Măriei Tale să fie luminată poruncă către dumnealor veliți vornici, ca să meargă în fața locului și după arătarea ve-cinilor ce știu copriinderea acestui loc i după vechea stăpânire, să se puie semne ca să poată Sfânta Biserică și de acum înainte a stăpâni fără de pri-cină. Și anii, Măriei Tale de la Domnul Dumnezeu rugăm ca să fie mulți și fericiți. 1780, februarie 6.

Al Măriei Tale rugător către Dumnezeu,

† Mireon Filaret.

Dumneavoastră veliților dvornici, să mergeți la fața locului și făcând ale-gerea ce să cuvine, să puneți și semne după obicei, dând și cartea dum-neavoastră de alegere. 1780 februarie 13”¹⁶.

La 4 iunie 1780, Alexandru Ipsilanti întârea hotărnicia locului Bisericii celor 40 de Mucenici.

În continuare sunt trecute și alte acte referitoare la Biserica celor 40 de Mucenici. La 13 iulie 1780, Alexandru Ipsilanti scutea acest lăcaș de dife-rite dări: de plata fumăritului, ierbărit, de vamă¹⁷. În august 1780, Stroe

¹³ *Anafora*-raport (dare de seamă) a unui funcționar către domn. Augustin Scriban, *Dicționarul limbii româ-nești*, București, Ed. Saeculum, 2013, p. 98.

¹⁴ Biblioteca Academiei Române din București (BAR), Manuscrise—Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/78.

¹⁵ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/121.

¹⁶ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/12.

¹⁷ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/18.

Dărbacă din Poenari, Ilfov, se tocmește cu Filaret ca să fie poslușnic la metohul din București, pentru a fi scutit de dajdie¹⁸. La 21 iulie 1780, Dumitru Măcelaru din București arăta episcopului Filaret că se învoise să dea Bisericii celor 40 de Mucenici câte 5 ½ măsuri de carne zilnic, în afară de zilele de post, pentru a fi scutit de dăjdii și alte angarale¹⁹. Într-adevăr, prin actul din 14 iulie 1780, copiat și el în condică, Alexandru Ipsilanti hotărâse ca Biserica celor 40 de Mucenici, „care iaste metoh al Sf. Episcopii a Râmnecului, pentru conacul și șăderea iubitorilor de Dumnezeu părinților episcopi”²⁰, ca să țină un scaun de carne, scutit de fumărit, ierbărit și alte dări.

Făcând o paranteză, dintr-o altă sursă păstrată tot la Biblioteca Academiei (fostul ms. 2767, acum în colecția *Documente Istorice*, cu cota MXXXIX/1-181, este o veche *Condică în care se coprinde averea nemișcătoare a fostului Episcop de Râmnic, mai apoi Mitropolit Filaret, precum moșii în județele Dolj, Vâlcea, Ilfov și locuri cu case în București, vii în județul Saac și țigani*²¹), aflăm că Filaret se îngrijise de păstrarea și mărirea proprietăților Bisericii celor 40 de Mucenici din București. Astfel, în septembrie 1786, ierarhul cumpăra, aproape de grădina metohului, niște case din mahalaua Bradului (Boteanu) vândute de Grigorie Hrisoscoleu, actul fiind autentificat de mitropolitul Grigorie al Țării Românești:

„Încredințez cu acest zapis al meu la cinstită blagoslovitoare dreapta Preasfinției Sale Părintelui Episcopu Râmnecului Kiriu Kir Filaret precum să se știe că, aproape de grădina metohului Sfintei Episcopii, având niște case, cumpărate în mahalaua Bradului și vrând acum a le vinde, având trebuință de bani ca să răscumpăr alte case părintești și Preasfinția Sa având protimisis vecinătății, m-am învoit cu Sfinția Sa și am vândut aceste case, cu locul lor cât ține ulițele și cu toate namestiile²² după-împrejur, însă taleri 1100, adică una mie o sută, care bani am primit toți deplin în mâna mea. Și Preasfinția Sa să stăpânească aceste case cu bună pace de către tot neamul meu, dându-i atât zapisul meu de cumpărătoare, cât și alte zapise vechi.

Și pentru mai adevărată credință, i-au iscălit și alte obraze de cinste, marturi, după cum să arată mai jos, ca să să crează. 1786, septembrie.

Grigorie Hrisoscoleu, biv vel medelnicer, adeverez/ Cozma, episcop Buzău, martor/ Ianache Văcărescu, vel dvornic, martor/ Grigorie Băleanu

¹⁸ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/27; act parțial deteriorat.

¹⁹ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/68.

²⁰ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/18.

²¹ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., MXXXIX/1-181.

²² Dependință.

vel logofăt martor/ Alexandru paharnic, martor/ Toma [...] ²³, martor ²⁴.

Documentul este important nu numai pentru că aflăm data achiziționării, dar și pentru că menționează metohul Episcopiei Râmnicului din București, adică Biserica 40 de Mucenici, cu grădină și proprietăți, mărite acum prin cumpărarea de către episcopul Filaret a acestor case cu locurile lor în mahalaua Bradului. Este menționat și dreptul de preemțiune – în varianta sa greacă, *protimis* – un vechi drept de precumpărare și răscumpărare preferențială, al rudelor și al vecinilor de moșie, a căruia nesocotire ducea la rezilierea vânzării, prescripția păstrându-se, chiar și după mijlocul veacului al XVIII-lea, după modelul bizantin, la 10 ani ²⁵. De asemenea, sunt amintiți boieri din familii renumite, Hrisoscoleu, Văcărescu (care avea proprietăți în zonă, în livada Văcărescului), precum și episcopul Cozma Popescu al Buzăului (1763–1787), martor la vânzare, deci aflat la acea dată la București. Aflăm și prețul vânzării, exprimat în taleri, precum și motivul: nevoia de bani pentru a răscumpăra alte proprietăți părintești. Mihail Cantacuzino, ctitorul Bisericii celor 40 de Mucenici, o închinase Episcopiei Râmnicului în anul 1775 și ierarhii se preocupaseră de mărirea proprietăților; episcopul Filaret cumpăraseră în anul 1784 de la Gheorghe croitor un loc învecinat cu grădina metohului și vedem că acum, în septembrie 1786, îi lărgea proprietățile. Episcopul Filaret adusese, cu cheltuiala sa, apă pentru metohul Râmnicului din București, dând o par-

te și orașului, la apa fântânilor de obște, așa cum citim în hrisovul din 1 iulie 1786 emis de Nicolae Petru Mavrogheni, unde se afirmă că era cunoscută „de toți râvna preasfinției sale ce are spre cele bune și de podoaba politiei” ²⁶, adică a orașului. În aceeași condică este trecut și actul prin care Grigorie Hrisoscoleu dobândise casele, căci, așa cum ne spune textul, vânzătorul îi dăduse lui Filaret și actele de proprietate. Și citind pe rând zapisele aflăm și pe vechii proprietari ai locului ²⁷.

Din exemplul de mai sus vedem că episcopul Filaret s-a îngrijit de buna-păstrare, chi-vernizare și sporire a bunurilor bisericești, cazul discutat aici referitor la metohul din București nefiind singular. De pildă, Condicile Episcopiei Râmnicului, cu moșii și metohuri, analizată și de Athanasie Mironescu, pentru realizarea monografiei sale despre această eparhie, amintește că în vremea episcopului Filaret, episcopia a obținut Schitul Recica (închinat în 1784), heleșteul și ograda Obedencii din Craiova (1787), o moșie în Balș (1784) și Biserica *Madona Dudu* din Craiova (1784) ²⁸.

Încheind paranteza și revenind la condica de porunci, menționam că ea conține și alte

²³ Ilizibil.

²⁴ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., MXXXIX/128, f. 127.

²⁵ V. Al. Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, Ed. Academiei RSR, 1980, pp. 199, 204. Departe de a se diminua, influența bizantină asupra protimisului românesc crește în secolul al XVIII-lea.

²⁶ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., XCIV/37, redat în transcriere și facsimil de Oana-Mădălina Popescu, *Minunat este Dumnezeu întru sfinții lui. Chipuri sfinte în vechi hrisoave românești*, București, Ed. Dinasty Books Proeditură și Tipografie, 2020, pp. 124-126.

²⁷ De pildă, aflăm că, la 20 mai 1783, Grigorie Hrisoscoleu cumpăraseră casele de la Radu logofăt, ele fiind amplasate în mahalaua Boteanu (Bradu) și având și curte, pomi, grădină, grajd. La rândul său, Radu logofăt cumpăraseră o casă cu locul ei și grădină în mahalaua, de la vârul său, popa Grigore, la 5 octombrie 1763. În acest Grigore, vânduse casa cu locurile ei, care fusese nu a lui, ci ale surorii lui, Ioana, soția lui Nedelcu bucicașul, însă murind amândoi de moarte năprasnică, fără copii, prin diată, casa, datoriile și sărindarele rămăseseră asupra rudelor. Rudele, pentru a putea plăti datoriile și a face pomenile, au vândut proprietățile lui Radu logofăt, vârul lor, însă cu respectarea dreptului de preemțiune, adică cu știrea mahalagiilor și cu martori.

²⁸ Sfânta Episcopie a Eparhiei Râmnicului Noul Severin, în trecut și acum..., pp. 155-156; pentru condici, vezi BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXV/1-326 și respectiv CMLXXVI/1-621.

tipuri de acte. De pildă, la 18 februarie 1781, episcopul Filaret dădea carte de duhovnicie pentru preoții din parohii, din eparhia sa, pentru a putea spovedi, însă, în cazul păcatelor grele, le cerea să-l înștiințeze, pentru a primi povățuire. De asemenea, ierarhul mai cerea acestora ca să-i spovedească și să-i cerceteze după pravilă pe cei care doreau să primească darul preoției, ca să fie atenți să nu fi făcut păcate care îi opresc de la preoție, căci altfel ei deveneau părtași și dădeau socoteală în fața lui Dumnezeu:

„Filaret, Милостіиъ Божіеиъ, episcopul Râmnicu, Noului Severin,

Darul și puterea care Arhiereul arhiereilor Domnul nostru Iisus Hristos, au dat-o apostolilor, a lega și a dezlega păcatele, același dar și putere se dă tuturor arhiereilor, următorilor apostolilor, prin punerea mâinilor cu lucrarea Duhului Sfânt și de la arhierei și vouă, cucernicilor preoți să împărtășește. Deci și smerenia noastră, având vrednicia acestui dar și puterea din mila ce-a dat nouă, dăm ție, cucernicului preot, anume [...] ²⁹ de la satu [...] ³⁰ putere a lega și a dezlega tot felul de păcate și de patimi al celor ce vor veni la tine să se ispoveduiască. Dar pentru păcatele cele mari, la care nu te vei pricepe, să ne înștiințezi, ca să te povățuim cum să și să facă părăsire, căindu-să de păcatele ce va fi făcut. Și canonul ce-i vei da, săvârșindu-l cu toată osârdia și arătându-și rodul de pocăință, așa își va câștiga iertare păcatelor celui ce se ispoveduiaște. Iar pre cei ce vor vrea să ia darul preoției, cu tot dinadinsul să-i cercetezi, întrebându-să cu amăruntul, să nu ³¹ fie făcut păcate care opresc de preoție, care să să caute la pravilă, cap. 58, căci că apoi te vei face părtaș acelor păcate și vei avea a da seamă la Dumnezeu. Deci pentru întărirea și încredințarea, s-au dat această carte a smereniei noastre, după cum iaste obiceiul de la noi, întărim. 1781, februarie 18” ³².

Pravila la care se făcea referire era *Îndreptarea Legii* ³³, întocmită în vremea lui Matei Basarab, în anul 1652, dar în uz și la sfârșitul veacului al XVIII-lea. La capitolul 58, glava 77, se prevedea ca cel care dorea să fie preot trebuia să se spovedească sincer, căci după hirotonie dacă se afla că a ascuns ceva, urma să i se retragă harul, căci preoția nu curăța, ca botezul, păcatele anterioare; referirea din pravilă era la soborul 1, capitolul 9, comentat de Nichita de Heraclea, Theofil Alexandreanu și Balsamon. *Pravilniceasca Condică*, emisă în anul 1780 din purtarea de grijă a lui Alexandru Ipsilanti, avea alt tip de dispoziții și de aceea erau folosite în paralele cele două coduri de legi.

²⁹ Loc alb.

³⁰ Loc alb.

³¹ Lecțiune probabilă.

³² BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/38.

³³ *Îndreptarea Legii-1652*, coord. Andrei Rădulescu, București, Ed. Academiei RSR, 1962, p. 115.

De altfel, aceasta nu este singura trimitere la *Îndreptarea Legii*. În aceeași condică, întâlnim o sfătuire, nesemnată: „Pentru mortul ce se va afla strigoi, căruia îi zice vârcolac, ce trebuie să i se facă, glava 378”³⁴, în care se reia o parte dintr-un text din pravilă (făcându-se referire la glava 378), prin care oamenii erau îndemnați să nu creadă în strigoi, deoarece morții nu mai pot umbla, ci să se facă rugăciuni, prin preoți, pentru cel aflat cu trupul neputrezit, și astfel, cu puterea lui Dumnezeu, va fugi diavolul, care provoca năluciri și spaimă, luând și chip de om, amăgind pe cei necredincioși să creadă în vârcolaci. În condică se preciza: „Iar când să va afla trupu ca acesta”³⁵, care iaste lucrarea diavolului, să chemați pe preoți să cetească Paraclisul Preceștii și să facă și o sfeștanie [...] să slujească Liturghie [...] și să facă și pomană cu colivă. Deci să zică molitvele cele de blestem [...] și cu ajutorul lui Hristos, va fugi dracul de acolo”³⁶.

În pravilă se prevedea că cei care incinerează trupurile morților, crezând în vârcolaci, dacă sunt mireni să nu fie împărțășiți timp de 6 ani, iar dacă sunt clerici, să se caterisească³⁷. De altfel, episcopul Filaret s-a luptat să stârpească aceste obiceiuri păgânești din zonă și în acest sens, în anul 1785, a dat poruncă către protopopul de Gorj să-i îndemne pe oameni să se pocăiască pentru aceste idei și practici greșite, de a dezgropa morții și de a-i arde, ca să nu vină urgia lui Dumnezeu peste ei, așa, nepocăiți³⁸.

Foarte frumoase sunt unele cărți de hirotonie date de episcopul Filaret și copiate în con-

dică, care conțin nu numai numele beneficiarului, filiația și familia, ci și o descriere fizică a acestuia, pentru recunoașterea și neconfundarea lui. Așa sunt: „Cărțile de hirotonie ce se dau de către Preasfințitul Părinte Episcopu Râmnicu Kiriu Kir Filaret, cu numele și chipul lor, după cum mai jos arată, anume: 1780, septembrie 16: Diaconul Șarban, sin protopop Gheorghe Copăceanu, chipul lui: om tânăr, la față zmeadu³⁹, părul capului negru, sprâncenile negre, ochii căprui, mustățile murgi⁴⁰, barba răsare, murgă; născut la satul Copăceni, crescut în acest sat, soția lui, anume Preda, de la satul Oteșani, fată de mirean a lui Cincă [...]”⁴¹ b<iserica> hram Preapadoamnei⁴² Parascheva, sud Vâlcea. Septembrie 16, 1780”⁴³.

Episcopul era atent cu cărțile de duhovnicie; ne amintim că în enciclica din 1781, ierarhul cerea protoiereilor să aibă grijă să strângă cărțile de duhovnicie ale preoților care muriseră, pentru a nu fi folosite abuziv de alții, care nu fuseseră hirotoniți. De asemenea, se cerea să se facă în condică și o descriere fizică a persoanei pentru o bună recunoaștere: „Pentru preoții și diaconii ce să vor întâmpla a muri, să li să ia cărțile de hirotonie, ca să nu încapă la mâna altuia, să zică că iaste hirotonisit, neavând dar; iar obiceiul ce l-au avut până acum de să îngropa cu dânsule, să dai poruncă a nu să mai face. Pentru grămăticii cei ce să vor trimite la noi să se hirotonisească, să ții condică de cercetarea ce le vei face, trecând numele și chipul lor... să-i scrii la condică ca să nu să întâmple care cumva unii din cei ce nu să hi-

34 BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/58.

35 adică *neputrezit* sau cu sânge pe el.

36 BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/58.

37 *Îndreptarea Legii-1652...*, pp. 894-895: glava 378, cap. 26: „Despre omul mort, dacă a fost aflat întreg, pe care-l numesc strigoi, adică este cu adevărat vârcolac, ce să i se facă?”

38 BAR, Manuscrise-Carte Rară, Ms. rom. 2100, f. 110 r-v, transcris de noi într-un articol anterior.

39 *Smead* – între oacheș și bălan, nici întunecat, nici blond. Augustin Scriban, *Dicționarul limbii românești*, București, Ed. Saeculum, 2013, p. 1214.

40 *Murg* – negru. Augustin Scriban, *Dicționarul limbii românești...*, p. 842.

41 Ilizibil.

42 *Prapadoamna* – preacuvioasă. Augustin Scriban, *Dicționarul limbii românești...*, p. 1034.

43 BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/121 A.

rotonisesc, să slujească cele preoțești sau diaconești, cu înșelăciune, amăgind pre oameni că iaste hirotonisit”⁴⁴. Vedem de aici că nu avea un suport legal sau o încurajare din partea Bisericii obiceiul de a se îngropa mortul cu cartea de hirotonie, iar cazurile semnalate erau mai mult ca un obicei, după unii cercetători de origine rusească⁴⁵.

Tot în acest sens, pentru a evita înșelăciunile, ierarhul era atent cu cei veniți din alte eparhii sau de peste Dunăre, dând indicații clare pentru cercetarea lor, în aceeași enciclică din anul 1781: „Din preoții străini, din părțile țării turcești ori din țara ungurească sau măcar și din Eparhia preasfinției sale părintelui Mitropolitul, călugăr sau mirean, pre unii ca aceștia să nu-i îngăduiască nici într-un chip a sluji sau măcar a pune epitrahil, până nu să va cerceta de înșine noi atât de iaste hirotonit cu adevărat, cât și pentru care pricină au fugit de la locul său”⁴⁶. Vedem că aceste dispoziții din enciclică erau puse în practică, căci în condica la care ne referim se făcea și o descriere fizică a persoanei, pentru o precisă identificare.

Cercetarea jalbelor de divorț: În condică sunt trecute și alte tipuri de dispoziții ale ierarhului, de pildă referitoare la cazurile de divorț. Astfel, la 3 februarie 1781, episcopul Filaret dă o rezoluție în pricina cererii de despărțire între Bălașa – născută Socoteanu – și logofătul Vasile Golumbeanul. La episcop venise logofătul Vasile, cu o jalbă prin care o acuza pe soția sa că îi ia lucruri din casă și cerea despărțire, pentru că nu se înțelegeau; ierarhul cercetase pricina, delegase și un preot să meargă la fața locului să ancheteze dacă sunt adevărate acuzațiile; în final, episcopul Filaret a spus că pricină de despărțire, după pravilă, nu aflase, pentru care a încercat să-i împace, recomandându-le să-și petreacă viața în unire:

„Filaret, cu mila lui Dumnezeu, Episcopul Râmnicului,

După jalba ce au dat la smerenia noastră dumnealui Vasile Golumbeanul biv vel logofăt za vistierie⁴⁷, pentru soția sa, Bălașa, arătând că o ocărăște <că> îl necinstește și de-a pururi iaste neunire și rea viețuire între dumnealor, dintre căreia pricină și în vremea răzmeriței i s-ar fi întâmplat multe pagube. Fiindcă însăși ea îi jăfuia casa și nu primia ca să șază cu dânsul, ci umbla fugară din loc în loc. Precum și acum, în trecuta lună zice că iarăși ar fi luat multe lucruri din casă. Și cu aceste rele urmări, cu

⁴⁴ Constantin Erbiceanu, „Enciclica canonică a Episcopului de Râmnic Filaret”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XV, 189, nr. 8, pp. 632-633.

⁴⁵ Pr. Constantin Bobulescu, „Un caz curios de arheologie bisericească românească”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XLIV, 1926, nr. 4, pp. 207-210.

⁴⁶ Constantin Erbiceanu, „Enciclica canonică a Episcopului de Râmnic Filaret”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XV, 189, nr. 8, p. 627.

⁴⁷ *fost mare logofăt de vistierie*, unele cuvinte în slavă.

care zicea că se poartă soția dumnealui, cerea despărțire”⁴⁸.

În document se arată în continuare că Bălașa nu cerea despărțire, ci zicea că soțul ei o vorbea de rău și o gonia din casă, iar lucrurile fuseseră luate pentru că găsisese și ea lipsă la zestre și că plecase la mama ei.

Episcopul Filaret cercetează cazul, apoi le recomandă să se împace: Bălașa dăduse zapis că din acel moment „cu supunere și cu durere de inimă pentru casa dumnealui va fi [...] Însă și dumnealui logofăt Vasile să o cinstească și să o aibă ca pe o soție adevărată, iar nu ca pe o posatnică⁴⁹ și să fie cu durere de inimă către dânsa, să o caute cu cele trebuincioase ale hranei și cu îmbrăcăminte, după starea și cinstea casei dumnealui și pentru lucrul de nimic fără de nici un fel de pricină să nu o bată, ci să petreacă într-o unire după plăcerea lui Dumnezeu.

Și într-acestași chip, odihnindu-să amândouă părțile, le-am dat această carte de judecată, ca să nu mai fie pricină de împotrivire între dumnealor”⁵⁰.

În urma intervenției episcopului, Vasile Golumbeanu, reclamantul, a acceptat să-și primească soția. Iar ulterior chiar i-a lăsat acesteia o parte din avere, prin diată, iar o altă parte de moșii și proprietăți le-a donat Episcopiei de Râmnic, la 12 martie 1781: „De vreme ce după călcarea poruncii lui Dumnezeu înstrăinându-să neamul omenesc din moștenirea raiului, ca să nu rămâie rău-cul nemuritor, s-au hotărât de la Dumnezeu moartea și mutarea dintr-această lume vremelnică la viața veșnică și la moștenirea iarăși a raiului, care o au fost pierdută. Deci aceasta

fiind datorie netăgăduită, de obște [...] și ceasul ei iaste neștiut la toți, după datoria creștinească care avem oricarele, a ne griji, ca să fim gata spre acea călătorie și a orândui, cu bună orânduială ceste din lumea aceasta, atât spre chiverniseala sufletului, cât și pentru cele ce rămân în lume. Pentru aceea și eu, robul lui Dumnezeu, Vasile Golumbean, biv logofăt za vistierie, socotind acestea și văzându-mă și în slăbiciunea bătrâneților, mai-nainte de a-mi socoti ceasul, mi-am orânduit diată, fiind cu mintea întreagă și limba au grăit și mâna meu au întărit”⁵¹.

Urma apoi o enumerare a împărții bunurilor: lăsa Episcopiei de Râmnic o parte din moșia sa de la Fărcaș, proprietate pe care o avea de zestre de la prima sa soție, Marica, cu livezi, cu locuri de arat, pădure, fântâni și cu o moară făcută de el. De asemenea, lăsa bunuri (în hotarul Bărbeștilor) și Mănăstirii Polovragi, unde erau ctitori socrul lui, ispravnicul Badea Pârâianul⁵² și răposata lui soție, Marica. Alte bunuri rămâneau rudelor sale, ca să-i dea sărindare după moarte, pentru sufletul lui, al părinților și al Bălașei, fiind precizate și bisericile unde trebuia ca acestea să fie date. Bălașei, celei de-a doua soții, cu care avusese pricină la episcopul Filaret, îi lasă mai mult bunuri mobile, boi, vaci, oi, stupi⁵³.

La 17 martie 1781, episcopul Filaret îl numește pe Manea bogasierul⁵⁴ din Craiova, care era „om cu frica lui Dumnezeu și cu evlavie

⁵¹ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/62.

⁵² Badea Pârâianu era fiul lui Staico și deci nepotul de frate a lui Danciu Pârâianu, care zidise Mănăstirea Polovragi în 1652, în vremea lui Matei Basarab. Vezi Octav-George Lecca, *Familiiile boierești române*, ed. Alexandru Condeescu, București, Muzeul Literaturii Române, Fundația culturală Libra, f.a., pp. 460-463. O altă dată pentru ctitoria lui Danciu Pârâianu, anume 1647, este propusă de Ștefan Andreescu, „Ctitorii de la Pologrăvi”, în *Mitropolia Olteniei*, XVI, nr. 3-4, 1964, pp. 231-235.

⁵³ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/62.

⁵⁴ *Bogasier* - negustor de manufactură sau de lipscănie. Augustin Scriban, *Dicționarul limbii românești...*, p. 182

⁴⁸ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/64.

⁴⁹ *Posadnică* - concubină. Augustin Scriban, *Dicționarul limbii românești...*, p. 122.

⁵⁰ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/64.

la cele bisericești”⁵⁵, epitrop al unei părți de moșie din Căinești⁵⁶, lăsată prin testament de Matei Pleșoianu, care se călugărise, cu numele de Methodie. Din venitul ei, Manea trebuia să repare biserica din Pleșoiu, iar pentru buna chivernisire, urma să dea anual socoteală la Episcopie. Matei Pleșoianu dorise ca o parte din banii obținuți din vânzarea proprietăților să fie dați spre pomenirea sa, iar altă parte să fie folosiți pentru refacerea bisericii neamului său. Din document aflăm că, ulterior, un nepot al răposatului Methodie, anume căpitanul Ilie Pleșoianu, în calitate sa de ctitor al bisericii, depusese plângere la episcopul Filaret că sfântul locaș este lăsat în paragină, că vechii epitropi nu se îngrijiseră de el (căci nu se înțeleseră între ei) și ruga ca episcopul să numească un chivernisitor al moșiei, pentru ca, din venitul ei, să se dreagă biserica. Iar episcopul Filaret, analizând cererea și văzând că este bună, dă această dispoziție, după ce mai întâi se încredințează că noul epitrop va fi bine primit de rude/ctitori și de urmașii vechilor îngrijitori, pentru a se stinge gâlceava, care era în defavoarea lăcașului de cult.

Reținem din text și câteva elemente ale dreptului de ctitorie: urmașii ctitorilor (căci drepturile și îndatoririle ctitorilor erau transmisibile succesorilor) aveau posibilitatea de a participa, într-o oarecare măsură, la administrarea bunurilor (de exemplu, de a numi sau cere epitropi), dar fără a se trece peste binecuvântarea ierarhului (a cărei încuviințare trebuiau să o primească și la început, înainte de ridicarea bisericii). Urmașii preluau și sarcina întreținerii lăcașului de cult, în cazul de față a ctitoriei familiei boierești Pleșoianu. Calitatea de ctitor, moștenită în spațiul românesc din Imperiul Bizantin, prevedea drepturi și obligații pentru cel ce înălța un locaș de cult, însă era și condiționată de îndeplinirea unor cerințe: să aibă binecuvântarea prealabilă a autorității religioase, să aibă mijloace materiale necesare pentru întemeiere, dar fără a-și nedreptăți rudele și să fie dreptcredincios, cu exercițiul drepturilor bisericești și civile⁵⁷.

„Filaret, Милостіъ Божіеъ, episcopul Râmnicu,

De vreme ce răposatul Matei Pleșoianu, ce s-au numit pe călugărie Methodie monah, nefăcând copii cât au trăit cu soția sa, la vremea sfârșitului său, mult, puțin ce au avut au lăsat prin diată ca să vândă i să facă pomenire pentru sufletul său. Și între alte ce au lăsat să vândă au lăsat și 210, adică două sute zece stânjeni în hotar Căineștiul, vânzându-se pă bani, să dea să facă milostenie, pentru sufletul său; iar stânjeni șazeci,

⁵⁵ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/63.

⁵⁶ Sat în județul Vâlcea. Melentina Bâzgan, *Indicatorul localităților medievale din Țara Românească până la 1831*, București, Cartea Universitară, 2004, p. 27.

⁵⁷ Pentru aceste aspecte, vezi, de pildă, Gheorghe Cronț, „Dreptul de ctitorie în Țara Românească și Moldova. Constituirea și natura juridică a fundațiilor din Evul Mediu”, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, IV, 1960, pp. 77-116.

tot din Câinești, vânzându-se, să ia pă bani, să dreagă biserica de la Pleșoiu, fiind stricată. Și pentru toate acestea au lăsat epitrop pe un Marin Măricescu, fin al său, tot din Pleșoiu.

Iar mai pă urmă, un Petru nepot răposatului Methodiu n-ar fi îngăduit pe Marin să fie epitrop, ci s-au făcut el epitrop, cu protimisis cum că iaste nepot răposatului. Pentru care, în două rânduri, i s-ar fi poruncit de către răposatul fratele Chesarie, episcopu Râmnicului, ca să nu se amestece, ci să lase pe Marin să caute trebile, după cum au lăsat răposatul în diată și tot nu s-au supus, până când i s-au întâmplat moarte și lui și mai pe urmă și lui Marin. Și biserica au rămas nedreasă. Și din suma de stânjeni ce scrie mai sus, șazeci s-au fost vândut, iar două sute zece, nu.

Iar acum au jăluit căpitan Ilie Pleșoianu, ce iaste nepot răposatului Methodie, ca un ctitor ce iaste al bisericii, cum că biserica au ajuns la mare slăbiciune, căci acel Pătru i Marin, în 3 ani ce au luat venitul moșiei, n-au purtat grijă a drege biserica, cum au lăsat răposatul în diată și cere cum că, de vreme ce nu s-au vândut moșia aceasta a bisericii până acum, să nu se mai vânză, ci să orânduiască un epitrop ca să caute venitul moșioarei, mult, puțin, ce să va agonisi, ca să fie pentru dresul bisericii.

Care cerere a căpitanului Ilie văzându-o și noi cum că iaste bună, mai întâi am cerut zăpis de la mâna sa i de la epitropii lui Pătru i lui Marin. Și așa au dat zăpis însuși căpitanul Ilie i Stan, fratele răposatului Marin i Mihai, epitropul lui Petru, cum că, cu bunăvoia lor pohtesc a se orândui epitrop și cum că dintre dânșii nu va mai fi nici o pricină sau gâlceavă. Deci smerenia noastră, cu această carte, rânduim epitrop pe kir Manea bogasierul din Craiova, fiind arătat om cu frica lui Dumnezeu și cu evlavie la cele bisericesti, ca să aibă purtare de grijă a căuta venitul aceștii moșioare de stânjeni 210 și cu ce se va agonisi să dreagă Sf. Biserică și să aibă a-și da socoteala pe fieșcare an la Sf. Episcopie.

Și să lipsească toate pricinile și gâlcele dintre căpitanul Ilie și dintre epitropii lui Pătru și lui Marin.

Aceasta scriem. 1781, martie 17⁵⁸.

Episcopiei din Râmnic îi era dăruită și o vie, la Sutești, de către Cozma Flămânzeanu. Prin actul din 6 iunie 1783, episcopul Filaret îl înștiințează pe Samuil, arhimandritul episcopiei, că îi dă în grijă lui via:

„Filaret, Милостѣнь Божіеъ, episcopul Râmnicu,

Cuvioase arhimandrite Kir Samuile, blagoslovenie. Pentru via de la Sutești⁵⁹ ce iaste închinată Sfintei Episcopii de răposatul Cozma

⁵⁸ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/63.

⁵⁹ Sutești – azi în comuna omonimă, jud. Vâlcea. Melentina Bâzgan, Indicatorul localităților medievale din

Flămânzeanu, după rugăciunea ce ne-ai făcut, iată o dăm asupra Cuvioșiei <Tale>, ca de acum înainte orice lucru va trebui la dânsa, Cuvioșia <Ta> să cauți a-i avea purtare de grijă [...] Atât și fii blagoslovit. Al cuvioșiei tale părinte sufletesc, Filaret, Episcopul Râmnicului. 1783, iunie 6”⁶⁰.

Iar la 6 iulie 1783, episcopul Filaret îl înștiința pe arhimandritul Samuil și pe logofătul Gheorghe că sosise mazilirea lui vodă (Nicolae Caragea), fiind numit un nou domn, Mihail Constantin Suțu⁶¹, care urma să fie pominit la slujbe în locul predecesorului său. Episcopul Filaret îi anunța pe aceștia, pentru ca ei să se îngrijească să vestească la mănăstiri și schituri schimbarea domniei:

„Cuvioase arhimandrite al Sfintei Episcopii, Kir Samuile și dumitale logofăt Gheorghe, vă înștiințăm că astăzi, la 8 ceasuri, au sosit mazilirea Măriei Sale lui Vodă, hărăzindu-ne Preaputernica Împărăție domn pe Măria Sa, Io Mihail Costandin Șuțul voievod, Sevastia doamna și copiii lor.

De care nu vă lipsim a vă scrie, ca să dați știre atât pe la sfintele mănăstiri și schituri ce sânt într-acest județ Vâlcea, cât și pe la protopopi, ca de acum înainte să pomenească la slujbele bisericii numele Măriei Sale, precum mai sus vă arătăm.

Și să fiți blagosloviți. 1783, iulie 6.

Părinte sufletesc,

Filaret, episcopul Râmnicu”⁶².

Strângerea de fonduri pentru ajutorarea Sfântului Mormânt: La 23 martie 1781, episcopul Filaret îl înștiința pe egumenul Mănăstirii Tismana, arhimandritul Mihail, ca are de dat 158 de taleri și 40 de bani pentru a ajutama Patriarhia din Ierusalim, căci patriarhul lor era în acel moment în Țara Românească. Textul face referire la călătoria patriarhului Avramie II al Ierusalimului în Țările Române, între anii 1780–1784, pentru strângerea de milostenii pentru Sfântul Mormânt, care avea mănăstiri închinat lui, în Țara Românească și Moldova⁶³. Patriarhul Avramie a ajuns și în Oltenia, a vizitat unele mănăstiri și s-a întâlnit și cu episcopul Filaret, la Mănăstirea Căluș, din județul Romanați, care era închinată Sfântului Mormânt⁶⁴.

Țara Românească până la 1831..., p. 96.

⁶⁰ BAR, Manuscrise – Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/77.

⁶¹ Mihail Constantin Suțu a domnit în Țara Românească între iulie 1783–martie 1786; martie 1791–decembrie 1792; octombrie 1801–mai 1802 și în Moldova între februarie 1793–aprilie 1795. Nicolae Caragea fusese domn al Țării Românești în perioada ianuarie 1782–6 iulie 1783. Mihail Țipău, *Domnii fanarioți în Țările Române (1711–1821)*, București, Ed. Omonia, 2008, pp. 168, 65.

⁶² BAR, Manuscrise – Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/86.

⁶³ Ilie Georgescu, „Legăturile Țărilor Române cu Ierusalimul”, în *Studii Teologice*, an VIII, 1956, nr. 5–6, p. 361.

⁶⁴ Pr. I. Popescu-Cilieni, „Patriarhul Avramie al Ierusalimului și legăturile lui cu Țările Române”, în *Arhivele Olteniei*, XXI, 1942, nr. 119–124, p. 119; N. A. Cheorghiu, „Patriarhul Avramie al Ierusalimului la Mănăstirea Călușul”, în *Arhivele Olteniei*, XV, 1936, nr. 83–85, p. 218.

„Preacuvioase arhimandrite și egumene al sfintei mănăstiri Tismana kir Mihail, molitvă și părintească blagoslovenie trimitem, cuvioase. După aceasta îți facem în știre că pentru fericitul patriarhu al Ierusalimului care ne-am învrednicit cu ajutorul lui Dumnezeu de l-am câștigat în pământul țării noastre, ne scrie preasfinția sa că cu sfat de obște și cu știrea Măriei Sale lui Vodă, s-au hotărât ca atât de la partea bisericească, cât și de la cea mirenească să facă oareșce ajutorință la Sfântul și de viață făcătorul Mormânt al Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, ca o milostenie pentru spăsenia sufletelor noastre.

La care ni să poruncește ca să dea și mănăstirile de aici, din eparhia noastră taleri 750, care să avem a strânge cu pripă și să-i trimitem la Sfânta Mitropolie, ca să dea la Preafericitul Patriarh până la Sfintele Paști și după analogon ce i s-au făcut au ajunsu și pă mănăstirea cuvioșiei tale taleri 158, bani 40, banii milosteniei și taleri 40 zeciuiala pentru osteneala zarafului ce-i va strânge.

Ci iată că poruncim, Cuvioase, îndată ce vei primi cartea noastră, fără de nici o zăbavă să dai acești bani, ca să ni-i profthasească⁶⁵ cu grabă aici la Craiova, iar altă prelungire, măcar că puțin, să nu facă, că după porunca ce avem ca să-i trimitem foarte degrabă. Și, de te vei zăbovi cu darea acestor bani, vom fi siliți a-ți trimite cu treapădu⁶⁶ într-adinsu mumbașir⁶⁷.

Și fii cuvioșia ta blagoslovit. 1781 martie 23.

Al cuvioșiei <ta> părinte sufletesc,

Filaret, cu mila lui Dumnezeu Episcopul Râmnicului”⁶⁸.

Poruncă pentru rugăciuni și procesiuni cu Sfintele Moaște: La 11 mai 1781, episcopul Filaret cerea egumenului Coziei, Ilarion, să iasă cu sfintele moaște din mănăstire și să facă rugăciuni în județul Vâlcea, pentru stârpirea lăcustelor, care se înmulțiseră și făceau stricăciuni în zonă. Din document mai aflăm că domnul Țării Românești, Alexandru Ipsilanti⁶⁹, dăduse dispoziție boierilor să stârpească lăcustele și, în paralel cu acțiunea lor, poruncise să se facă rugăciuni, pentru a se milostivi Dumnezeu și a ridica paguba. Deci conducătorul politic era conștient de faptul că Dumnezeu este Cel Care pedepsește și tămăduiește și de la El cerea ajutor,

⁶⁵ Lecțiune probabilă.

⁶⁶ *Treapăd* – taxă, amendă pentru neexecutarea ordinelor. *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, coord. N. Stoicescu, București, Ed. Academiei RSR, 1988, p. 475.

⁶⁷ *Mumbașir* – agent polițienesc trimis pentru a încasa banii și a face să se execute pedeapsa. Augustin Scriban, *Dicționarul limbii românești...*, p. 841.

⁶⁸ BAR, Manuscrise – Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/66. Text redat și de N. A. Gheorghiu, „Din corespondența episcopului Filaret al Râmnicului”, în *Arhivele Olteniei*, XIV, 1935, nr. 79-82, p. 255.

⁶⁹ Alexandru Ipsilanti a fost domn al Țării Românești între septembrie 1774 – ianuarie 1782 și august 1796 – noiembrie 1797; a domnit și în Moldova între ianuarie 1787 – aprilie 1788. Vezi Mihai Țipău, *Domnii fanarioți în Țările Române (1711–1821)...*, p. 94.

prin preoții Bisericii și cu ajutorul procesiunilor cu Sfintele Moaște. La rugăciunile de prin sate și orașe erau datori să se adune toți locuitorii, pentru a se ruga împreună cu preoții. Episcopul Filaret îi cere lui Ilarion să adauge la rugăciunea pentru stârpirea lăcustelor și rugăciuni pentru oprirea secetei. Cu alte cuvinte, la probleme grave și obștești, domnul, ierarhul locului, preoții și locuitorii cereau împreună ajutor de la Dumnezeu, prin mijlocirea sfinților.

„Cuvioase egumene al sfintei mănăstiri Cozia, kir Ilarioane, blagoslovenie. Înștiințându-se Măria Sa vodă că aici în partea locului lăcustele ce au fost îngropate în pământ, înviind, s-ar fi înmulțit foarte și ar fi început a face mare pagubă și stricăciune bucatelor creștinilor, la care auzire nu puțină scârbă și mahnire l-au împresurat, în vreme când Măria Sa pururea voiește tot binele și folosul lăcuitorilor și să silește în tot chipul pentru ropasul⁷⁰ odihna și îndestularea obștii. Deci pentru aceasta au dat poruncă în toate părțile către boieri ispravnici ca, cu tot felul de mijloace, să pue silință spre stricarea și omorârea aceștii jigăanii stricătoare.

Însă cunoscând că să cade a cere de sus, de la Preaputernicul Stăpân, Cel ce bate și iarăși tămăduiește, pentru aceea au dat Măria Sa poruncă a să face rugăciuni, cu osfeștanii, cu Sfintele Moaște prin tot locul, atât prin sate, cât și prin orașe, întru adunarea a tot norodul. Pentru care, iată, scriem și noi, Cuvioase, să te scoli însuși și luând din Sfintele Moaște ce va fi având sfânta mănăstire, să mergi aici în județul Vâlcii, plasa [...] după cum te vei înștiința și de dumnealui caimacam și înconjurând acolo satele și țarinile de unde vor fi lăcuitori să faci o sfeștanie și rugăciuni întru

auzul tuturor, după cum și poruncile Măriei <Sale> lui Vodă poruncesc ca să strângă lăcuitorii de acoloa împreună și mare și mic, ca să să umilească la rugăciunile ce le veți face, ca cu acest mijloc îmblânzindu-să Dumnezeu să rădice această pedeapsă de asupra noastră. Și de urmarea ce vei face să avem înștiințare. Însă la citirea molitvelor de lăcuste, să citească împreună și molitvele de neploaie.

Aceasta și să fi, Cuvioase, blagoslovit.

1781 mai 11,

Al cuvioșiei <tale> părinte sufletesc,
Râmnicu Episcop, Filaret”⁷².

De altfel, exemplul de mai sus nu este singular; nu este unicul caz în care însuși domnul țării cerea ajutorul prelaților pentru combaterea calamităților naturale. Ne amintim și că în anul 1747, Constantin Mavrocordat (un intelectual de seamă, domnitorul reformator, cu idei moderne) îl rugase pe patriarhul Silvestru al Antiohiei, aflat în acea vreme în Țara Românească, să se roage la slujbă pentru stârpirea lăcustelor, care invadaseră din nou regiunea⁷³.

Nu ne mirăm de firescul cu care domnii de odinioară cereau ajutorul lui Dumnezeu, prin mijlocirea Bisericii, pentru toate problemele ivite, deoarece ei aveau o concepție de viață creștină. Ei erau ortodocși, iar la ceremonia religioasă de întronizare beneficiau de citirea unei rugăciuni speciale de către mitropolitul țării, pe care apoi îl aveau sfătuit și îl cinsteau cum se cuvine. Ne amintim de pildă de influența atât de benefică pentru viața spirituală dar și socială a românilor exercitată de

⁷⁰ Lecțiune probabilă.

⁷¹ Loc alb.

⁷² BAR, Manuscrise—Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/128.

⁷³ Paul Cernovodeanu, „Un flagel ecologic al evului mediu românesc: invaziile de lăcuste”, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XI, 1992, p. 70.

mitropolitul Neofit Cretanul⁷⁴, sfătuitor al domnilor Constantin Mavrocordat și Mihai Racoviță. Exemplificăm și printr-un pasaj din rugăciunea de încoronare a domnilor din epoca fanariotă, păstrată până în primii ani ai veacului al XIX-lea și redată de un profesor de la Școala Domnească din București (Gheorghe Papadopol), prin care mitropolitul Țării Românești se ruga lui Dumnezeu pentru cârmuitorul politic: „Doamne Dumnezeul nostru Împăratul împăraților și Stăpânul stăpânilor... privește din sălașul Tău sfânt asupra credinciosului Tău rob (cutare), căruia bine ai voit, după bogata mila Ta să încredințezi cârma domniei... sădește în inima lui frica Ta, fă-l pe el păzitor al sfintei Tale obștești și apostolicești Biserici, apărător al poruncilor Tale de suflet izbăvitoare”⁷⁵.

Observăm că, după modelul bizantin, domnul era conștient că are puterea de la Dumnezeu, Împăratul împăraților și Stăpânul stăpânilor, iar rugăciunea mitropolitului îi lumina mintea și sfatul acestuia, dacă îl lua în seamă, îl ferea de rătăcire. Ce să mai vorbim de vremurile bizantine, când împăratul trebuia să fie ortodox, nu doar prin Botez, ci să nu aibă nici idei eretice, nici păcate grele, altfel era oprit de a intra în biserică⁷⁶. Atât în Imperiul Bizantin, cât și în Țările Române,

care au preluat de acolo modelul de guvernare și instituțiile⁷⁷, până târziu, în secolul al XIX-lea (pentru spațiul românesc), era o strânsă colaborare între puterea politică și cea religioasă, între basileu și patriarh⁷⁸, respectiv domn și mitropolit⁷⁹. Prelații jucau un rol important și activ în viața ortodocșilor, la noi, mitropolitul fiind membru de drept al Divanului domnesc⁸⁰. Cinstea acordată ierarhilor nu era formală în vremurile trecute, ci era motivată de conștiința creștinilor că rugăciunea, binecuvântarea și sfatul unui prelat ajută poporul creștin. Avem atâtea exemple când domnii, clericii, cronicarii, dar și cărturarii luminați și învățați ai perioadei premoderne și moderne, mărturiseau că pentru păcatele poporului vine urgia lui Dumnezeu peste țară și îi sfătuiau să respecte învățătura Bisericii! Și chiar se explicau anumite evenimente concrete, istorice, raportându-se la planul divin, că pentru depărtarea de credință, Dumnezeu Își întorsese fața de la un popor și el devenise astfel vulnerabil la atacurile dușmanilor. Chiar episcopul Filaret în unele porunci stăruia ca oamenii să se depărteze de păcate, pentru a nu avea de suferit.

O sursă interesantă, condica lui Gheorgachi din anul 1762, descria, pentru spațiul moldovenesc de data aceasta, ceremonia religioasă a instalării domnului: întâi acesta se închina Sfintei Evanghelii ținută de mitropolit și icoanelor din biserică și era condus în altar de

⁷⁴ Vasile Mihordea, „Un colaborator al lui Constantin Mavrocordat la desființarea rumâniei: Mitropolitul Neofit (1738–1753)”, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXIII, 1965, nr. 7-8, pp. 715-734. O lucrare recentă despre activitatea acestui ierarh a fost realizată de Arhim. Nectarie Șofeala, *Neofit Cretanul. Mitropolitul Țării Românești*, București, Ed. Basilica, 2020.

⁷⁵ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIII, texte grecești, publicate de A. Papadopoulos-Kerameus, traduse de G. Murnu, C. Litica, București, Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, 1914, pp. 481-482, în care este redat, în traducerea lui G. Murnu, textul lui Gheorghe Papadopol referitor la încoronarea domnului. O traducere din greacă a rugăciunii este făcută și de Tudor Dinu, *Bucureștii fanariot*, vol. I, București, Ed. Humanitas, 2015, p. 291.

⁷⁶ „Basileul necredincios era lipsit de legitimitate [...] Un suveran care încălca legea morală a Bisericii ortodoxe devenea el însuși nevrednic de a fi ascultat”. Vezi detalii la Alain Ducellier, *Bizantinii*, București, Ed. Teora, 1997, p. 81.

⁷⁷ Vezi, de pildă, Dimitri Obolensky, *Un commonwealth medieval: Bizanțul*, București, Ed. Corint, 2002; Nicolae Iorga, *Bizanț după Bizanț*, București, 1972; Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în sec. XVI-XVIII*, București, 2001.

⁷⁸ Vezi, de exemplu, Helene Ahrweiler, *Ideologia politică a Imperiului Bizantin*, București, Ed. Corint, 2002.

⁷⁹ Au existat și cazuri conflictuale, însă ele erau la nivel personal, nu la nivel instituțional, căci Biserica era respectată.

⁸⁰ Mitropolii, membri de drept ai Divanului domnesc, aveau și competență judecătorească în pricini date de dreptul consuetudinărilor în competența organelor bisericești, de exemplu, moștenire, tutelă, despărțire. *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar...*, p. 298.

ierarhi: „Apoi cu omoforul și ipogonationul mitropolitului pe cap, domnul, îngenuncheat în fața altarului, primea cetirea moliftei de încoronare, după care săruta mâna mitropolitului, iar acesta săruta pe domn în creștetul capului”⁸¹. Remarcăm faptul că suveranul politic al românilor de odinioară era uns și intra în altar. Ori, ca să intri în altar, trebuia să fii ortodox și fără păcate opritoare!

Schimbări/Numiri de egumeni: La 24 mai 1782, episcopul Filaret numea ca egumen al Schitului Dobrușa pe Ioan, proegumenul Govorei, în locul fostului stareț Isaia, care nu avusese grijă de averea mănăstirii. Prin urmare, ierarhul îl înlocuia și porunca noului egumen să facă și catagrafii cu bunurile mobile și imobile, să țină evidența veniturilor și a cheltuielilor și să însemneze ce se construise acolo. Episcopul mai cerea ca aceste condici, după întocmirea lor, să îi fie trimise și lui, iar lucrătorilor la schit, ierarhul le porunca să dea ascultare noului stăpân. Schitul Dobrușa din județul Vâlcea era metoh al Episcopiei Râmnicului⁸², însă chiar dacă nu ar fi fost, ierarhul locului avea dreptul să înlocuiască un egumen din eparhia sa, pentru comportament necorespunzător, în cazul de față reaua chivernisire a averii mănăstirii. Puterea ierarhului de a schimba un stareț care nu se îngrijește de averea mănăstirii, menționată și în *Novelele* lui Justinian, era reluată și de hrisovul lui Mihail Racoviță din anul 1742, emis la îndemnul lui Neofit Cretanul, mitropolitul Țării Românești din acea vreme.

Iată porunca lui Filaret pentru Dobrușa⁸³:

„Filaret, cu mila lui Dumnezeu, episcopul Râmnecului, Noului Severin,

De vreme ce la schitul Sfintei Episcopii, Dobrușa, sud Vâlcea, egumenul Kir Isaia ce au fost până acum, s-au purtat cu rea iconomisire pentru ale casei, iată dar că, cu această carte a noastră, orânduim să fie egumen la acest schit cuvioșia sa proegumenul Govorii kir Ioan și să aibă a lua supt zapisul cuvioșiei sale toate ale numitului cu catastih de la proin egumen Isaia, atât mișcătoare, cât și nemișcătoare și deosebit catastih să facă de venit i cheltuială și de zidirea ce s-au făcut până acum acolo la schit. Care catastișe să ni le trimită prin logofăt Gheorghe. Deci dar poruncim și vouă poslușnicilor și robilor ce vă aflați ai aceștii sfinte case să-i dați căzuta ascultare, cunoscându-l de stăpân, nefăcând cătuși de cât vreo împotrivire, ci silitori la toate ce vă va porunci să poslușiți trebi de ale casii. Aceasta

⁸¹ Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi, 1762*, București, Fundația Regelui Carol I, 1939, p. 113.

⁸² Dobrușa – schit cu hramul Intrarea în Biserică a Maicii Domnului, datând din sec. XV–XVI, reparat în veacul al XVIII-lea de călugărul Ilarion, iar biserica prefăcută de Ștefan, episcopul Râmnicului. Vezi, de pildă, T. G. Bulat, „Din actele mănăstirii Dobrușa-Vâlcea, 1659–1751”, în *Revista Istorică*, XII, 1926, pp. 250–255.

⁸³ Hrisovul redat de Oana-Mădălina Popescu, „Acte normative privind viața bisericească din Țara Românească în secolul al XVIII-lea”, în *Martyria*, 2017, nr. 2, pp. 37–58.

scriem. 1782, mai 24”⁸⁴. În afară de semnătură, pe originalul actului se afla și pecetea episcopului Filaret, așa cum ne indică copia din condică.

Iar la 25 aprilie 1783, episcopul Filaret, după cercetarea situației de la Mănăstirea Hurezi, răspundea lui Ioanichie, iconomul, și părinților de acolo, care îi ceruseră înlocuirea starețului, că nu îl va schimba din funcție pe egumenul Rafail, pentru că este vrednic și la cele sufletești și la îngrijirea mănăstirii. În acest sens, ierarhul le scria viețuitorilor de la Hurezi:

„Cuvioase iconoame al Sfintei Mănăstiri Hurezii, kir Ioanichie și tuturor celorlalți părinți a aceștii Sfinte Mănăstiri, blagoslovenie.

O scrisoare ce ne-ați trimis, am primit, cele ce scrieți am văzut, cum că sunteți îndemnați⁸⁵ și ne faceți cerere pentru schimbarea egumenu-lui aceștii mănăstiri. Noi, când am orânduit pe kir Rafail egumen, l-am ales de om vrednic, atât la ale iconomiei, cât și la cele sufletești și din vremea de când s-au orânduit, lucrurile mănăstirii, cunoașteți, că se sporesc, după cum și înșivă îmi arătați.

Pentru care, iată, vă scriem păziți-vă de acest fel de purtări, căci tot spre paguba mănăstirii sânt. Căutați de trebile mănăstirii cu tragere de inimă, dând căzuta ascultare cuviosului kir Rafail”⁸⁶.

Egumenul Rafail amintit aici este copistul unor importante texte despre viața duhovnicească, inclusiv a *Filocaliei* de la Dragomirna (păstrată la Biblioteca Academiei Române din București, sub cota Mr. rom. 2597); el a stat în preajma Sfântului Paisie Velicicovschi, între anii 1768–1769, de la care a învățat regulile vieții de obște și ale rugăciunii neîncetate⁸⁷. Între Mănăstirea Hurezi și Episcopia de Râmnic se păstrau în continuare, chiar după acest incident, relații bune. De exemplu, la 10 decembrie 1783, Niculai, logofăt al Episcopiei, lua în arendă moșia Craiovița, care era a Hurezului, dar era folosită de episcopiei, care nu avea moșii în zonă, pentru fân și altele, trebuincioase pentru conacul de la Craiova⁸⁸.

În condică găsim copiate și unele acte de la episcopii anteriori, dar care au legătură cu episcopul Filaret, fiind confirmate de acesta. De pildă, există un document de la episcopul Climent, care, la 4 martie 1751, își împărțise averea, lăsând rudelor și schitului Pietrari, ctitoria sa, părți de moșii⁸⁹. Anumite privilegii ale schitului fuseseră date de episcopul Grigorie și reconfirmate și de episcopul Filaret. De exemplu, la 28 octombrie 1748, episcopul Grigorie dăduse sfântului lăcaș din muntele Bărbăteștilor, cti-

⁸⁴ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/152.

⁸⁵ Lecțiune probabilă.

⁸⁶ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/71A.

⁸⁷ Mulțumim pentru aceste informații părintelui Filotheu Bălan de la Mănăstirea Petru-Vodă din Moldova.

⁸⁸ Act publicat de Nicolae Iorga, *Hârtii din arhiva mănăstirii Hurez*, București, Atelierele grafice Soccec, 1907, p. 118.

⁸⁹ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/112.

torit din temelie de episcopul de Râmnic Climent, dreptul de a avea ca poslușanie un preot mirean, iertat de dările ce reveneau preoților⁹⁰. Iar episcopul Filaret, la 17 decembrie 1783, întărea cartea episcopului Grigorie pentru poslușania unui preot mirean la Schitul Pătrunsa din muntele Bărbăteștilor:

„Filaret, cu mila lui Dumnezeu, episcopul Râmnecului,

După puterea aceștii cărți a sfinției <sale> răposatul întru Hristos fratelui Grigorie episcopul, întărim și noi, ca să se urmeze și poruncim cucerniciei tale protopop al județului ca pe preotul ce să va orânduie la acest sfânt schit Pătrunsa, întru nimic supărare să nu faci. Rugăm și pe sfințiile voastre întru Duhul Sfânt iubiților frați arhieriei, cari după vreme vă să va încredința păstoria aceștii eparhii, ca să întăriți această milă a sfântului schit, ca și ale frățiilor voastre faceri de bine să fie nestrămutate în veci.

Filaret, episcopul Râmnecului, am întărit”⁹¹.

Climent fusese episcop al Râmnicului între anii 1735–1748, când s-a retras și ctitorise și cu ajutorul rudelor schiturile Pietrării de Jos (locul său de naștere), Pătrunsa și altele; ulterior s-a schimnicit, cu numele Cosma⁹².

Blagoslovenie pentru ridicarea/reînnoirea de biserici: În condică avem și un exemplu din care reiese că episcopul Filaret, în anul 1781, cercetase, la fața locului (deci o vizită în eparhie), starea Bisericii *Sfinții Arhangheli* din Craiova și dăduse binecuvântare pentru rezidirea ei, căci era în ruină. Se cerea însă neguțătorilor și mahalagiilor implicați în re-construcție să aibă grijă ca, dacă o dăruimă pe

cea veche, să aibă mijloace materiale să o și ridice pe cea nouă, ca să nu fie lipsiți creștinii multă vreme de slujbe. Totodată, li se atrăgea atenția ca să aibă grijă ca în pomelnic să fie trecuți mai întâi vechii ctitori, pentru a se împlini pretențiile moștenitorilor și a se încheia disputa iscată din acest motiv. Biserica urma să fie rezidită din nou pe vechile temelii, iar primii ctitori pictați în locul unde fuseseră redați în trecut. Deci episcopul Filaret numai cu această condiție accepta dărâmarea vechii biserici ruinate: ca să fie ridicată repede, una nouă și bine zidită, pe vechiul loc și cu menționarea în pomelnic și pictarea mai întâi a vechilor ctitori. De altfel, episcopul Filaret sublinia și în enciclica sa din 1781 importanța primirii blagosloveniei la zidirea unei biserici și în acest sens el se exprimase clar: „Nimeni să nu îndrăznească a face Biserică în Eparhie, fără de voia și blagoslovenia noastră, după porunca *Pravilii*”⁹³.

Redăm în continuare actele referitoare la rezidirea Bisericii *Sfinții Arhangheli* din Craiova, cuprinse în condică:

„Filaret, cu mila lui Dumnezeu, episcopul Râmnicu,

După ce, cu ajutorul lui Dumnezeu, am venit și smerenia noastră la eparhie și aici în Craiova aflându-ne, ni s-au întâmplat de am mersu și la biserica Sfinților Îngeri, care iaste zidită (după cum pisania arată) din temelie de un popa Ioan Ungureanu și mai pe urmă isprăvită de un jupan Ion Docuz, cu cheltuiala și cu ajutorul altor creștini ce s-au îndurat și am văzut această sfântă biserică foarte slabă, încât peste puțin iaste a cădea, de vreme ce s-au văzut că nu iaste zidul întărit cu var, ci cu lut, cu năsip și cu pământ, după cum i-au fost puterea.

⁹⁰ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/108.

⁹¹ BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/109.

⁹² Pr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, ed. III..., p. 150.

⁹³ Constantin Erbiceanu, „Enciclica canonică a Episcopului de Râmnic Filaret”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XV, 189, nr. 6, p. 407.

Și acolo aflându-ne au venit înaintea noastră acești neguțători, anume: Petru Ghița, Ioan Mitran ciurciubașa⁹⁴, Marcu Petru, Șarban cojocar, Ioan; Matei cojocar, Ion popa, rugându-ne ca să le dăm blagoslovenie să prefacă din temelie această sfântă biserică, tot în locul ce iaste.

Deci noi, la această cerere a lor, mai întâi i-am întreat și i-am cercetat, ca nu cumva stricând pe această veche, să nu poată săvârși pe cea nouă, precum la multe locuri să întâmplă. Iar ei s-au făgăduit înaintea noastră cum că începând, vor și isprăvi și au dat zapis la mâna noastră spre încredințare, cu această coprindere, cum că pe anul acesta, 1781, să facă toată gătirea materiilor, încât să nu fie lipsă nimic. Iar la leat 1782, să facă începerea zidirii, primăvara și să sfârșească toamna, ca să nu rămâie creștinii în multă vreme lipsiți de sfânta slujbă.

Deci noi, după râvna ce am cunoscut că au spre acest sfânt lucru, și după încredințarea ce prin zapis au dat la noi, dăm voie și blagoslovenie spre înnoirea acestii sfinte biserici. Și de ne vom afla noi aicea, înșine vom face blagoslovenia temeliilor, iar de nu vom fi, va facea aceasta protosinghelul sau protopopul orașului.

Însă toată cărămida ce va ieși din biserică cea veche, să pue în zidirea bisericii cei noi. Și ctitorii cei vechi să-i zugrăvească tot la locul ce au fost zugrăviți în cea veche, asemenea și la pomelnicul sfintei biserici, să scrie mai întâi ctitorii cei vechi și apoi cei noi. Și acestea le facem una ca să fie împărțășiți și ctitorii cei vechi de pomenire, alta ca să lipsească și împotrivirea ce arăta neamul ctitorului Ioan Docuz, care nu pohtia a să preface sfânta biserică.

Aceasta scriem.

1781, februarie 20”⁹⁵.

În condică este copiat de asemenea și zapisul prin care neguțătorii și mahalagii făgăduiau episcopului Filaret să rezidească o biserică nouă, pe vechile temelii ale celei vechi, ce urma să se dărâme, din cauza stării avansate de degradare:

„Adecă noi, care mai jos ne vom iscăli, dat-am acest al nostru încredințat zapis la preacinstită mâna Prea Sfinției Sale Părintelui Episcopul Kiri Kir Filaret al Sfintei Episcopii Râmnicu, precum să știe că fiind o biserică aici în mahalaua noastră, unde să cinștește să să prăznuiește hramul Sfinților Voievozi, făcută de un popă Ioan Ungureanu și de răposatul Ioan Docozul și de alți neguțători mahalagii⁹⁶. Și slăbindu-se aceas-

⁹⁴ Dragoș Șesan, *Glosar de cuvinte rare și uitate*, București, Ed. Universității din București, 2012, p. 100; cuvânt compus din turcescul kürk – blană și bașa – șef, adică șef al blănarilor, cojocarilor.

⁹⁵ BAR, Manuscrise – Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/48.

⁹⁶ Cu sensul de locuitori ai unei mahalale.

tă biserică foarte rău, bolta i zidul fiind zidită numai cu nisip și cu pământ, fără de var. Și îndemnându-ne noi mahalagii care ne aflăm acum am făcut și câțva gătire de cele trebuincioase, ca să o prefacem.

Și sculându-să unul din mahalagii, anume Gheorghe, feciorul lui Iovan Docozul de au dat jalbă la Măria Sa Vodă, cerând a nu ne îngădui ca să o prefacem această sfântă biserică, zicând că se strică pomenirea tătână-său. Și poruncindu-să de Măria Sa vodă către dumnealui caimacam ca să cerceteze dacă această pricină și să înștiințeze Măriei Sa. După care, luminată poruncă ieșind și la Divan, au găsit dumnealui caimacam și dumnealor boieri, împreună ceilalți judecători cu cale și au mers însuși dumnealui caimacam cu dumnealor boieri împreună și au văzut dumnealor cum că biserica iaste foarte slabă și bolta spartă și nu este cu puțință într-alt chip a să drege, că de să va și drege, iarăși cu vremea cade, au găsit dumnealor cu cale a să prefacă de iznoavă⁹⁷, tot în locul aceștii sfinte biserici.

Așijderea, viind și Preasfinția Sa părintele Episcopul de au văzut că este biserica slabă, ni s-au dat blagoslovenie de către Preasfinția Sa ca să o prefacem dacă iznoavă. Și poruncindu-ni-să de Preasfinția Sa ca să arătăm care din noi ne apucăm cu temei și că și nădejde de lucru sfintei biserici ca, după ce ne vom apuca de vom strica aceasta veche, să facem ceast nouă iarăși la loc, să nu să întâmple <ca> stricând biserica să rămâie ceastălaltă nesăvârșită, noi luându-ne seama și socotindu-ne între noi, ne-am ales acești mai jos iscăliți ca să facem biserică după cum să cade și cu toată po-doaba și zestrea sfintei aceste.

Drept aceea, ne-am legat noi într-acest zapis ce am dat la sfințita mâna Prea Sfinției Sale ca întâi să facem toată gătirea pe anul acesta leat 1781. Iar la leat 1782 să avem a face biserica cu toată săvârșirea, începând primăvara, să sfârșim toată zidirea, ca să slujească preoții într-însa. Și până când ne vom apuca de lucru să slujească preoții sfânta leturghie tot într-această veche. Într-acestași chip am primit ca să fim următori, după cum scriem mai sus, a săvârși sfânta biserică.

Și pentru încredințare, am întărit cu iscăliturile noastre. 1781, ghenarie 28.

Pătru Ghineța, Ion staroste al Craiovei, Șarbu cojocar, Ion Hristea⁹⁸, Marin ciurciubașa, Marin [...] ⁹⁹, Matei cojocar, Ion popa¹⁰⁰.

Printr-o altă poruncă, adresată protopopului Radu, episcopul Filaret îi cere acestuia să cerceteze dacă este nevoie de biserică în satul Ulmetul¹⁰¹,

⁹⁷ De iznoavă – din nou. Augustin Scriban, *Dicționarul limbii românești...*, p. 668.

⁹⁸ Lectiune probabilă.

⁹⁹ Ilizibil.

¹⁰⁰ BAR, Manuscrise – Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/39.

¹⁰¹ Probabil din jud. Vâlcea. Melentina Bâzgan, *Indicatorul localităților...*, p. 103.

iar în caz afirmativ să înceapă zidirea și după terminarea ei, pentru sfințire, să îl informeze¹⁰².

Prin exemplele de mai sus, selectate din condica de porunci, am dorit să evidențiem câteva dintre activitățile episcopului Filaret al Râmnicului și anume: preocuparea pentru buna chivernisire și sporire a bunurilor bisericesti; emiterea unor cărți de duhovnicie, cu grija de a se evita confuziile și hirotoniile care nu sunt acceptate de pravilă; numirea sau schimbarea unor stareți în eparhia sa, cercetarea unor pricini de divorț; analizarea unor situații pe teren, referitoare la reclădirea unor lăcașe de cult, emiterea de dispoziții pentru organizarea de procesiuni cu Sfintele Moaște și rugăciuni în cazuri speciale, precum invazia de lăcuste sau secetă. De asemenea, ierarhul a întărit acte ale foștilor episcopi ce aveau în vedere privilegii acordate unor schituri și mănăstiri; a cerut preoților să strângă ajutoare pentru Sfântul Mormânt și pentru întreținerea de școli¹⁰³. Toate acestea, împreună cu poruncile către preoți și protopopi și cu enciclica din anul 1781, referitoare mai ales la aspecte liturgice sau la combaterea unor superstiții, la care am făcut referire într-un studiu anterior, pot completa informațiile despre activitatea pastorală a episcopului Filaret, cunoscut mai ales prin rodnicia sa implicare în munca culturală și tipografică.

¹⁰² BAR, Manuscrise—Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/180. Actul este parțial rupt și probabil emis între 1780–1786.

¹⁰³ De pildă, la 4 iulie 1782, Filaret poruncea protopopului Preda să se îngrijească de trimiterea banilor pentru școli, iar la 24 iulie 1782, ierarhul cerea egumenului de la Bistrița să se grăbească cu predarea banilor tot pentru școli. BAR, Manuscrise—Carte Rară, Doc. Ist., CMLXXIX/158; 157.

МУЖИ
ЗРИТЕ
СГОЖЕ
ІРИНОС
ИМНІА
НА ІРНАЕ
СРЕХЪ

Sf. Teodor Studitul
(759–826)

Despre mulțumire. Învățătură despre închinarea la icoana lui Hristos și despre mărturisirea fratelui nostru Tadeu

CATEHEZA A XXIX-a

a Sfântului Părintelui nostru și Mărturisorului Teodor,
starețul de la Studion, către ucenicii lui

Traducere din limba elină de Octavian Gordon

Frați și părinți, multe căi ne-a arătat Dumnezeu în care să lucrăm la mântuirea noastră. Una și cea mai de seamă cale este mulțumirea; căci zice Apostolul: „Mai întâi, mulțumesc Dumnezeului meu, prin Iisus Hristos, pentru voi toți, căci credința voastră se vestește în toată lumea” (Romani I, 8). Și pretutindeni [Apostolul] se arată mulțumitor. Spune și [Sfântul Ioan] în Scara că mulțumirea trebuie să aibă întâietate în fața rugăciunii. Să-l mulțumim, dar, lui Dumnezeu, mai întâi că ne-a adus dintru neființă întru ființă și „ne-a plămădit ca să facem lucrurile bune, pe care le-a gătit mai dinainte, ca să umblăm întru ele” (Efeseni II, 10); să-l mulțumim Lui, că ne-a adus pe noi la înfiere prin Sfântul Botez. Căci zice: „Toți câți L-au primit, le-a dat lor putere să se facă fii ai lui Dumnezeu, care nu din sânge, nici din voie a trupului, nici din voie a bărbatului, ci din Dumnezeu s-au născut” (Ioan I, 12-13). Să-l mulțumim Lui, că ne-a adus la desăvârșirea călugărească, căci zice: „De vrei să fii desăvârșit, vinde-ți averea și dă-o săracilor – și ia-ți crucea ta – și vino, urmează Mie!” (Matei XIX, 21); să-l mulțumim Lui, că, după mărturisirea de dinainte, ne-a adus la mărturisirea de acum. Și nu suntem înșelați, nici rătăciți; și știm că Unul-Născut Fiul lui Dumnezeu, Trup făcându-Se, după cum strigă Ioan, Se hotărniceste¹ în trup și are o icoană, ba chiar este închinat în icoană. Căci câți oameni, în afara Evangheliei, se găsesc în rătăcirea necredinței? Iar alții, înăuntrul Evangheliei, sunt rătăciți în cele ale credinței, cu corăbiile sfărâmate, precum iconomahii², care nu vor să mărturisească faptul că Hristos este înfățișat [în icoană], nici că are icoană, nici că poate fi închinat în icoană și care, spre păgubirea lor, se îndepărtează de iconomia

¹ Adică Se așază, se circumscrie în hotarele unui trup. Acceptă, El, nemărginit fiind, să fie mărginit de trup.

² Cei care luptau împotriva Sfintelor Icoane.

Lui mântuitoare. Înțelegând acestea, fraților, să ne ascuțim simțirea și să-l mulțumim Domnului, iar prin mulțumire să ne străpungem la inimă, prin străpungerea inimii să plângem, prin plâns să ne luminăm, prin luminare să ne dobândim mântuirea, după cum ne-a făgăduit Cuvântul. Să nu socotim, pur și simplu, că avem credința; ea este una, ce-i drept, dar, cu toate acestea, sporește și se micșorează, prin înțelegere sau prin lipsa înțelegerii. Căci zice: „Puțin credinciosule, pentru ce te-ai îndoit?” (Matei XIV, 31) și, în altă parte: „Mare îți este credința, fie ție după cum ai crezut!” (Matei XV, 28), și iarăși: „Nici în Israel nu am găsit atâta credință!” (Matei VIII, 10). Iată deci cum sporește și se micșorează. Să nu spună cineva: Eu sunt un om nepriceput; cum aș putea înțelege eu credința? Bunul Dumnezeu își întinde spre toți razele bunătății Sale. Ce zice Apostolul? „Vedeți, fraților, chemarea voastră, că nu mulți sunt înțelepți după trup, nu mulți sunt puternici, nu mulți sunt de neam bun; ci pe cele nebune ale lumii le-a ales Dumnezeu, ca pe cei înțelepți să-i rușineze, și pe cele slabe ale lumii le-a ales Dumnezeu, ca să le rușineze pe cele tari, și pe cele de neam jos ale lumii și pe cele disprețuite le-a ales Dumnezeu, și pe cele ce nu sunt, ca pe cele ce sunt să le zădărnicească” (I Corinteni I, 26-28).

Nu vedeți această spusă [împlinită] în voi înșivă? Nu vă aduceți aminte de fericitul fratele nostru Tadeu, ca să nu-i pomenesc și pe ceilalți? Nu era el scit? Nu-l știam cu toții rob între oameni? Și oare, după ce a fost eliberat, nu s-a călugărit? Nu ne-a luat-o înainte cu mărturisirea, și în cea de dinainte, și în cea de acum? Și, fiindcă și-a înțeles deplin credința și a fost încununat cu măreție, înaintând pe calea ei cum se cuvine, s-a învrednicit să dobândească și cununa muceniciei, mutându-se de la cele de aici după trei zile de luptă. Așadar, să ne petrecem și noi viața, fraților, în așa fel încât să nu luăm lipsa de învățătură drept pretext, ci stăruind în cercetare și în învățătură și sporind în credința noastră. Ar putea fi aceasta, dacă viața cea bună³ ar însoți îndeaproape credința; căci „credința lucrată prin iubire” (Galateni V, 6) desăvârșește mântuirea noastră. Căci în amândouă stă izbăvirea sufletului: nici credința nu poate mântui doar prin sine, nici viața [curată] doar prin sine, ci una ținând-o și mergând împreună cu cealaltă, ca și noi, astfel ținându-ne [laolaltă], să ajungem „la starea bărbatului desăvârșit, la măsura vârstei plinătății lui Hristos” (Efeseni IV, 13) și să ne învrednicim să dobândim, împreună cu Sfinții, bunătățile făgăduite întru Hristos Iisus, Domnul nostru, Căruia slava și puterea, împreună cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin!

3 Adică viața dusă în curăție.

Arhim.
Simeon Kraiopoulos*

Exteriorizarea imaginii ideale

Consecințele prăpastiei interioare și ale conflictului

Se creează o prăpastie lipsită de punți între imaginea ideală pe care o plăsmuiește omul despre sinele său și adevăratul sine. Firește, omul plăsmuiește imaginea ideală pentru a evita conflictele care-l chinuie, dar după aceea conflictul dintre imaginea ideală și adevăratul lui sine este și mai mare, iar omul încearcă să găsească diferite soluții. Soluția pe care o găsește omul care trăiește acest conflict, după psihologi, este exteriorizarea, proiecția. Am mai vorbit despre proiecție. Omul, oricât și-ar plăsmui o imagine ideală, nu-și poate neglija adevăratul sine. Există adevăratul sine, adică cel care a suferit, care are defecte, lipsuri, neputințe, care are tot răul în el. Atâta timp cât această realitate există, ea se manifestă. Oricât ar vrea cineva să idealizeze lucrurile, oricât ar vrea să le ascundă, această realitate există. Va fi mâhnit, va fi tulburat, se va înfuria. Ce-o să se întâmple? De vreme ce nu se hotărăște să părăsească imaginea ideală, iar sinele adevărat există, ce-o să se întâmple? Prăpastia există în el, conflictul există, starea neplăcută există. Va începe, fără să-și dea prea bine seama, să se exteriorizeze, să-și proiecteze sinele în ceilalți.

Adică, se îndepărtează de sinele său. Diferitele lui defecte sau diferitele stări dificile prin care trece, încetează să le mai vadă în sine, mai corect, să le atribuie sinelui său, și începe să le vadă în ceilalți, care sunt în afara sinelui său. Prin exteriorizare nu proiectează pur și simplu anumite defecte, nu exteriorizează și proiectează în celălalt doar unele greșeli, ci proiectează întregul sine și sentimentele sale. Așadar, un om care nu este liber în interior, care este legat, care este presat de o povară, pentru a se ușura puțin, pentru a scăpa puțin de starea aceasta în care se află, remarcă ceva asemănător la ceilalți. Ajunge să creadă că ceilalți sunt supărați pe el.

* Text extras din volumul *Te cunoști pe tine însuți? Viața duhovnicească și problemele psihologice*, Traducere: Cristian Spătăreanu, Editura Bizantină, București, 2008, pp. 186-195.

Suntem victime fără să ne dăm seama

Situația aceasta grea are dimensiuni și mai mari și dacă omul nu este atent, îi poate cădea victimă. Adică, se poate ca cineva să aibă grijă de un pușcăriaș, de un sărac, de un înfometat, să aibă grijă de orice om aflat în nevoi. Și nu numai să aibă grijă, dar nici să nu doarmă din pricina acesteia. Chiar și în somn este preocupat de această lucrare și merge până la capătul lumii pentru a o scoate la bun sfârșit.

Face toate acestea, pentru că lăuntru lui este bolnav, pentru că este asuprit. Are o imagine ideală, dar este asuprit de adevărul său sine, care-l face să se simtă ca în închisoare, să simtă că este înfometat, să simtă că este într-o stare jalnică, că se află în vreo nevoie. Este nevoie, așadar, de foarte mare atenție, întrebarea nu este: „Ce face omul?” întrebarea este: „De ce o face?” Când facem o faptă bună, ea va rămâne faptă bună. Nu va înceta să fie în

sine faptă bună. Însă noi, cei care facem această faptă bună – Dumnezeu cunoaște cât de bună este – dacă nu avem ca motivație dragostea, virtutea, altruismul, dacă nu facem binele spre slava lui Dumnezeu, ci îl facem din motive bolnăvicioase, dintr-o nevoie interioară nefirească, atunci ne aflăm într-o stare căzută și suntem victime, chiar dacă această stare a noastră se manifestă ca virtute. Suntem victimele unei stări bolnăvicioase, a unui conflict care există între imaginea ideală și adevărul nostru sine. Acesta este motivul pentru care Părinții – care știau mai bine decât noi – dacă cineva cerea sfat, ar fi vrut să intre sub călăuzirea lor, nu l-ar fi lăsat, atât de ușor, să înceapă o lucrare către ceilalți oameni. După Părinți, lucrul esențial și de căpătâi pentru fiecare suflet este să se curățească, să se smerească, să devină purtător de duh, să învețe să l se supună lui Dumnezeu, să învețe să-L iubească cu adevărat pe Dumnezeu și pe oameni, să învețe să lucreze pentru slava lui Dumnezeu, nu forțat, pentru a sluji vreunei nevoi interioare.

Unii oameni nu se pot liniști dacă nu se îngrijesc de ceilalți. Dar acest „nu se pot liniști”, vine, oare, din prea multă sfințenie, din prea multă virtute, din intenția de a slăvi numele lui Dumnezeu? Sau este o nevoie interioară, este conflictul care există în lăuntru lor? Este o răbufnire? Vedeți, așadar, câte poate construi omul vechi în lăuntru lui, și cum putem să fim victimele lui fără să ne dăm seama de asta. Prin urmare, cel care ajunge la exteriorizare, la proiecție, își determină întreaga viață în relație cu ceilalți, viața lui este influențată de ceilalți, starea lui interioară, mișcarea și manifestările lui depind de ceilalți. Adică, cineva poate avea dispoziție bună,

...dacă nu avem ca motivație dragostea, virtutea, altruismul, dacă nu facem binele spre slava lui Dumnezeu, ci îl facem din motive bolnăvicioase, dintr-o nevoie interioară nefirească, atunci ne aflăm într-o stare căzută și suntem victime, chiar dacă această stare a noastră se manifestă ca virtute. ❀

dacă și ceilalți au dispoziție bună față de el. Sau se poate simți rău, tocmai pentru că ceilalți se simt rău cu el. Până acolo ajung lucrurile. Există multe persoane care au pace, care au liniște, bucurie, fericire, atunci când ceilalți le zâmbesc, când ceilalți se află într-o relație bună cu ele. Când se întâmplă ca alții să scrâșnească din dinți, să facă grimase, când își dau arama pe față, atunci li se strică și lor cheful, pierd pacea exterioară pe care o aveau. Aceasta nu poate fi viață creștină. Aceasta nu se poate întâmpla unui om normal. Se întâmplă numai unui om care nu are liniște interioară, care depinde de ceilalți și proiectează asupra lor conflictele și starea neplăcută în care se află.

Golul psihologic

Exteriorizarea și proiecția creează, de regulă, un gol imens. De cele mai multe ori, se manifestă ca un simțământ de gol în stomac și de nevoia de îmbuibare, pentru a umple stomacul. Să nu vă mirați când, uneori, constatați că aveți o lăcomie nejustificată la mâncare. Și să nu spun „aveți”, ci „avem”. Golul care se creează este mai mult psihologic decât somatic. Cu toate acestea, omul se străduiește să umple golul psihologic cu mâncare. Aruncați o privire și veți vedea că de foarte multe ori omul mănâncă fără scop, simte că ceva îi lipsește și vrea să mănânce. La fel se întâmplă, în general, când cineva vrea să audă ceva, vrea să afle ceva, vrea să vadă ceva. Este golul care există în el și care-l face să se manifeste astfel. Chiar și în privința banilor. Foarte mulți oameni nu se dau în vânt după mulți bani, nici nu vor să aibă mulți bani pentru a cheltui și a se distra. Alta sunt petrecăreții, care vor să aibă mulți bani ca să-i cheltuiască. Sunt unii care nu au asemenea pofte. Cu toate acestea, au tendința de a economisi din toate părțile, pentru a-și umple golul psihologic care există în ei. Cred că în felul acesta îl vor umple.

Smerenie, pocăință, har

Imaginea ideală ne face foarte multe „treburi” și ne creează multe stări neplăcute. Nu încape îndoială că toate acestea pornesc și sunt cultivate, sunt hrănite, există și rămân, datorită faptului că omul nu se smerește, nu se hotărăște să se predea lui Dumnezeu, să se încredințeze pe de-a-n-tregul Lui. Se prinde, se agață de imaginea ideală. Unul o plăsmuiește mai arogantă, altul, poate, puțin mai moderată. Omul plăsmuiește ceva, însă, în realitate, nu încetează să fie, în adâncul lui, cel care este: încăpățânat, mândru, nervos, iute la mânie, ambițios, chiar și viclean. Oricât s-ar împotrivi cineva, vede aceste lucruri înlăuntrul său. Atunci se creează un

conflict înfricoșător între imaginea ideală și cea reală. Ce se întâmplă, atunci? Începe să vadă aceste lucruri la ceilalți. Știți câte lucruri pe care le vedem la ceilalți se află în noi? Nici nu bănuți! Am observat cu toții că, atunci când

avem o stare de euforie duhovnicească, când harul lui Dumnezeu a vizitat, oarecum, sufletul nostru, când ființa noastră se află într-o stare smerită, vedem cu alți ochi. Nu doar marea, munții, copacii, păsările, ci chiar oamenii pe care, până de curând, îi uram, îi consideram dușmanii noștri, în starea smerită îl vedem diferit. Este motivul pentru care Părinții spun – să țineți seama de aceasta – că omul smerit, omul pocăit, omul vizitat de harul lui Dumnezeu, omul care, încet-încet, apucă pe drumul lui Dumnezeu, care, încet-încet, renaște, îi vede pe toți ca pe niște sfinți. Vede lucrurile cu alți ochi.

Acest om proiectează – acum în sensul bun al cuvântului – lumea lui interioară în ceilalți. Pe când omul care este victimă a bătăliei dintre imaginea ideală și adevăratul sine, proiectează sinele său urât în ceilalți și toate defectele lui le vede la ceilalți. Cum să găsească acesta liniște, cum să intre în relație bună cu ceilalți, cum să se înțeleagă, să conlucreze și să facă ceva? Când spunem „cu ceilalți”, nu ne referim la oameni îndepărtați, la oameni necunoscuți. Înțelegem ca mama să aibă o relație bună cu copilul ei, fratele cu sora lui, tatăl cu copiii lui.

Cât de liniștită ar fi fost viața noastră, cât de calmă și de adevărată ar fi fost, dacă am fi fost izbăviți de conflictul care se creează între imaginea ideală și adevăratul sine, care ne face să ne exteriorizăm, să ne proiectăm defectele spre ceilalți. Dacă am fi fost izbăviți, viața noastră ar fi fost mult mai bună.

Omul care este victimă a bătăliei dintre imaginea ideală și adevăratul sine, proiectează sinele său urât în ceilalți și toate defectele lui le vede la ceilalți. ❧

Disprețuirea de sine

Ceva ce trăim fără să înțelegem

Vorbim despre imaginea ideală și despre distanța, despre prăpastia care există între imaginea ideală și adevăratul nostru sine. Se creează ca reacție proiecția, exteriorizarea. Omul exteriorizează o stare care este în el și o proiectează asupra altora. Această situație nu este conștientă în noi. Adică, nu suntem înștiințați că se întâmplă așa, nu avem idee, nici măcar nu pricepem, nici măcar nu bănuim. Sinele nostru reacționează din inconștient, în mod inconștient, adică fără să ne dăm seama. Această reacție inconștientă, spune psihologul Karen Horney, se manifestă prin disprețuirea de sine, prin furie și printr-un sentiment de asuprire a sinelui nostru. Cam așa se întâmplă și în latura duhovnicească. Adică, această stare neplăcută care există în noi este proiectată, exteriorizată, prin disprețuirea

de sine. Această disprețuire de sine se poate manifesta fie disprețuindu-i pe ceilalți, fie disprețuindu-ne pe noi înșine. Aceasta depinde de om. Cine este acest om? Vă aduceți aminte, am spus despre tipuri de oameni: tipul agresiv, tipul care se conformează. Un tip agresiv își va manifesta disprețuirea de sine în dauna celorlalți. Atunci când cineva îi disprețuiește pe ceilalți, în profunzime se disprețuiește pe sine. Tipul care se conformează, probabil, simte că este disprețuit de ceilalți. Dacă ar exista niște raze duhovnicești X, care să ne arate cum este fiecare dintre noi în adâncul său, ce haos am vedea, ce spectacol am descoperi în noi! Cu cât cineva a cultivat mai mult imaginea ideală și este agățat de ea și identificat cu ea, cu atât mai mult se disprețuiește pe sine. Adevăratul său sine există și, dar în mod subconștient, simte un dispreț. Doar trăiește acest sentiment, fără să înțeleagă că îl trăiește. Și cum se manifestă? Se manifestă prin a-i disprețui pe ceilalți sau prin a simți că este disprețuit de ceilalți. Când cineva simte că este disprețuit de ceilalți, am spune că nu este prea plăcut. Desigur, disprețuirea aceasta nu este disprețuirea despre care vorbesc sfinții și asceții. Aici este ceva urât. Există adevăratul nostru sine, care este păcătos. Omul trebuie să-L vadă pe Dumnezeu Sfântul și pe sine păcătosul. Aceasta este o realitate. În zilele noastre, cel care se consideră bun creștin, s-a abătut de la aceste lucruri autentice, le-a denaturat și, astfel, se prinde de imaginea ideală, care este plăsmuire, închipuire, ia atitudine negativă față de sinele său, ia atitudine disprețuitoare față de sinele său din egoism, nu din smerenie adevărată.

Omul trebuie să-L vadă pe Dumnezeu Sfântul și pe sine păcătosul. Aceasta este o realitate. În zilele noastre, cel care se consideră bun creștin, s-a abătut de la aceste lucruri autentice, le-a denaturat și, astfel, se prinde de imaginea ideală, care este plăsmuire, închipuire... ❧

Ascetul, care își pleacă capul și care se zdrobește continuu, se vede pe sine cu smerenie, vede cu ochi limpezi sfințenia lui Dumnezeu, măreția lui Dumnezeu și trăiește în această dimensiune. Pe de o parte îl vede pe Preasfântul Dumnezeu, pe de altă parte vede mizerabilul său sine. După cum spune Sfântul Nicodim Aghioritul, pe de o parte omul trebuie să nădăjduiască din pricina sinelui său, iar pe de

alta trebuie să nădăjduiască cu totul în Dumnezeu, dacă vrea să se mântuiască. Altfel nu se poate mântui. Însă, dincolo de această stare autentică, omul contemporan, datorită egoismului său, datorită mândriei, aroganței lui, datorită ipocriziei, datorită faptului că trăim într-un mod mincinos, și-a plăsmuit o imagine ideală. Se identifică cu imaginea ideală, care este mândrie satanică – însă în adânc trăiește drama adevăratului său sine. Aceasta îl face pe om rușinos, fricos, să se afle în impas, să se izoleze, să devină victima oamenilor mândri, a oamenilor egoiști, care există în această societate. Într-un cuvânt, îl face să sufere foarte mult.

Interviu realizat de
Ierom. Dionisie
de la Mănăstirea Ostrov

Interviu cu Părintele Efrem Vatopedinul, starețul Mănăstirii Vatopedu din Muntele Athos

Părinte Stareț, se cuvine întâi să vă mulțumim pentru bucuria de a oferi credincioșilor din Arhiepiscopia Râmnicului cuvânt de binecuvântare, cuvânt de învățătură mult folositor pentru mântuire.

1. Ne împărtășim din nenumărate daruri, unele primite direct de la Preamilostivul Dumnezeu, altele prin lucrarea semenilor. Din păcate, omul contemporan cere ajutorul lui Dumnezeu doar atunci când este în necaz și în suferințe, uitând de binefacerile primite, după ce a scăpat de suferință. Vorbiți-ne, vă rugăm, despre importanța gestului și a rugăciunii de mulțumire!

Iubite Părinte Dionisie, în primul rând mă bucur că ești aici împreună cu noi, iar apoi, vreau să-ți spun că îmi amintești un lucru cutremurător prin această întrebare pe care mi-ai adresat-o: odată, când m-am dus până la Sfântul Părinte Efrem Katunakiotul, mi-a spus următorul lucru: „am mers odată să slujesc Sfânta Liturghie la Chilia Sfântului Gheronda Iosif Isihastul și m-am dus să-i pun metanie lui Gheronda – era în strana lui – ca să iau vremea pentru Sfânta Liturghie. Și îmi spune Gheronda la ureche: «Părinte, sunt foarte bucuros!» Și îl întreb: «De ce, Gheronda?» «Mi-a descoperit Harul cheia tainelor lui Dumnezeu!» Și mi-am zis în sine mea: «Slavă lui Dumnezeu!» – căci nu aveam vreme atunci să continui discuția cu Gheronda – și m-am dus să iau vremea, ca să mă pregătesc să încep Sfânta Liturghie. După aceea, nu știu cum s-a făcut că nu l-am mai întrebat pe Gheronda să-mi explice care este cheia tainelor lui Dumnezeu. Am uitat, din păcate, să-l întreb și astfel nu mi-a mai spus care este această cheie a tainelor... Și după ce Sfântul Gheronda Iosif a trecut la Domnul, mi-am adus aminte și mi-am zis: «Ce prost sunt! Să nu-l întreb eu să-mi explice – că din moment ce el singur mi-a zis treaba asta, cu siguranță că avea și dispoziția, dacă îl întrebam, să îmi și explice care este cheia tainelor». Dar, din păcate, Gheronda a trecut la Domnul, iar eu am uitat și nu l-am întrebat... Și după asta, am făcut rugăciune fierbinte către Gheronda Iosif: «Gheronda, am uitat să te întreb atunci, dar te rog să-mi spui acum, după adormirea ta!» Și rugam harul să îmi descopere ce era

acel lucru despre care îmi spusese Sfântul Gheronda Iosif”. Și, după câteva zile de multă rugăciune, harul i-a descoperit: „cheia tainelor, despre care ți-a spus atunci Gheronda tău, Sfântul Iosif Isihastul, este mulțumirea cea către Dumnezeu”. De aceea, mulțumirea și recunoștința sunt mare lucru! Pentru că de multe ori noi toți cerem anumite lucruri și de îndată ce le obținem, de îndată ce ne „aranjăm” uităm să mai mulțumim. Iar Domnul, vedeți, Cuvântul lui Dumnezeu Întrupat, în Noul Testament a făcut referire la aceasta, atunci, cu cei zece leproși, când a zis: „Oare nu toți cei zece s-au curățit? Dar ceilalți nouă unde sunt?” (vezi Luca XVII, 17). Deci a atins tema recunoștinței Cuvântul lui Dumnezeu Întrupat! Așadar, mulțumirea este mare lucru. De aceea, vedeți, și noi la slujbă spunem acest lucru minunat: „Îți mulțumim Ție, Doamne, pentru slava Ta cea mare”. Mare lucru e să-I mulțumim lui Dumnezeu, mare lucru să Îl slăvim pe Dumnezeu..., de aceea Părintele Tihon, Gheronda Tihon, Starețul Sfântului Paisie Aghioritul – care și el este un sfânt, după părerea mea –, este cel care spunea așa: „Doamne, miluiește!» – 100 de drahme, «Mulțumescu-Ți Ție, Doamne!» și «Slavă Ție, Dumnezeule!» – 1000 de drahme!” Așadar, binecuvântat este omul acela care Îi mulțumește neîncetat lui Dumnezeu.

II. Constatăm, de multe ori, că deși la început arătăm mulțumire, nu reușim să rămânem constanți. Cum putem rămâne statornici în această stare?

Vom rămâne statornici în această stare de mulțumire dacă Îl rugăm pe Dumnezeu să ne dăruiască dor neîncetat de Dumnezeu, dorire neîncetată a lui Dumnezeu. Dorul neîncetat de Dumnezeu naște în suflet dispoziția de rugăciune și dispoziția de mulțumire către Dumnezeu, care trebuie să fie perma-

Dorul neîncetat de Dumnezeu naște în suflet dispoziția de rugăciune și dispoziția de mulțumire către Dumnezeu, care trebuie să fie permanentă în inima noastră. ✠

nentă în inima noastră. De aceea și Gheronda nostru, Gheronda Iosif Vatopedinul zicea neîncetat: „Slavă Ție, Hristoase, Împărate!” și „Slavă lui Dumnezeu pentru toate!”. Spunea asta neîncetat, cu toată ființa lui, din toată inima lui. Și îmi amintesc și de Sfântul Paisie Aghioritul – pe care îl vizitam adeseori, mai ales când eram cu obștea noastră, obștea lui Gheronda Iosif, în Mănăstirea Cutlumuș, unde am stat un an și jumătate, vreme în care mergeam regulat și îl vizitam pe Sfântul Paisie –, care zicea neîncetat, din toată inima lui, cu toată ființa lui: „Slavă Ție, Dumnezeule! Slavă Ție, Dumnezeule!” Și ce mult îmi plăcea să îl aud, ce mult îmi plăcea să aud acest „Slavă Ție, Dumnezeule!”, care nu era o simplă adresare către Dumnezeu, o simplă rugăciune doxologică, ci era ceva ce izvora din adâncul inimii sale. De aceea, dorul de Dumnezeu, dorirea neîncetată a lui Dumnezeu naște în suflet dispoziția neîncetată de mulțumire și de doxologie către Dumnezeu.

„Noi nu ne luptăm duhovnicește
ca să mergem în Rai, ci ducem
lupta duhovnicească ca să gustăm
încă de aici Raiul!” ❧

*III. Mulțumirea, recunoștința, sădesc în
sufletele oamenilor daruri alese. Vorbiți-ne
despre acestea, vă rugăm!*

Primul dar pe care îl primește omul care
are această dispoziție mulțumitoare că-

tre Dumnezeu este simțirea harului. Și trebuie să știm că Sfinții Părinți spun că un mare și permanent și de căpătâi dar pe care îl primim de la Dumnezeu ca urmare a luptei noastre duhovnicești este simțirea harului. Căci ce au spus Sfinții? Sfinții Părinți ne-au spus că omul care este corect încadrat duhovnicește în Biserică trebuie negreșit să facă experiența harului într-un mod ontologic. Și îmi amintesc iarăși de Sfântul Paisie care îmi spunea: „Cât de mult greșesc anumiți predicatori și duhovnici care le spun oamenilor: «Să venim în Biserică, să păzim poruncile lui Dumnezeu, ca să mergem în Rai!» Este greșit! Noi nu avem un mod de gândire și de abordare musulman, dar ce? Noi nu ne luptăm duhovnicește ca să mergem în Rai, ci ducem lupta duhovnicească ca să gustăm încă de aici Raiul!” Deci, cum spuneam – simțirea harului! De aceea și fericitul întru adormire Gheronda nostru Iosif Vatopedinul, a cărui viață este tradusă acum de maicile de la Mănăstirea Diaconești – și cred că poporul român mult se va folosi duhovnicește când va face cunoștință cu noi Stareți virtuoși și sfinți, contemporani –, totdeauna ne spunea că obiectivul omului duhovnicesc este experiența simțirii dumnezeiești (experiența simțirii lui Dumnezeu, n.trad.).

IV. În același timp, nerecunoștința aproapelui față de noi poate constitui motiv de suferință, de cădere chiar, atunci când așteptăm mulțumirea celui alt. Cum se poate feri de această cădere omul contemporan dornic de a avea o imagine impecabilă, obișnuit cu tot mai multe aprecieri, în special în social media (facebook, Instagram, whatsapp)?

În esență, Părinte Dionisie, prin faptul că dorim recunoștință din partea celorlalți, poate că nu ne dăm seama, dar în esență slujim patimii de a fi plăcuți (pe placul) oamenilor. Sfinții Părinți ne-au dat un duh, ne-au transmis o conștiință duhovnicească. Și care este această conștiință duhovnicească? A iubi fără a aștepta absolut nimic în schimb! Dacă cineva ar fi așteptat ceva din partea aproapelui iubit, în schimbul acestei dragoste, ce-i răspundeau Părinții? „Primești cele bune ale tale în viața ta” (vezi Luca XVI, 25). Sfinții Părinți nu-și doreau niciodată răsplătiri. „Dacă cineva vrea să răsplătească dragostea, pentru că așa îi dictează conștiința, să o răsplătească! Însă noi, noi nu vrem, nu așteptăm răsplătiri!” De ce? Pentru că Părinții aveau doar o singură „problemă”, și anume: dacă ei iubesc, nu dacă sunt iubiți. Nu doreau, nu căutau asta (să fie iubiți, n.trad.). De ce?

Nu pentru că desconsiderau dragostea semenilor și a fraților lor, ci pentru că primind dragostea lui Dumnezeu – iar dragostea lui Dumnezeu reprezintă plenitudinea dragostei – nu-și mai doreau, nu mai căutau dragostea omenească. De ce? Pentru că Părinții își doreau mângâierea dumnezeiască. Și, așa cum spunea Sfântul Paisie Aghioritul, „un suflet care gustă” – și subliniez „gustă”, căci are importanță lucrul acesta – „mângâierea dumnezeiască, nu (mai) are nevoie de mângâierea omenească”. De aceea Sfinții Părinți ne sfătuiesc și ne învață – și mai ales pe noi, monahii – să căutăm și să aflăm mângâierea dumnezeiască. Dragul meu, Părinte Dionisie, oamenii – dacă așteptăm de la oameni (mângâierea, n.trad.) – ne vor răni foarte mult, ne vor dezamăgi... De ce? Pentru că e (vorba de) nedesăvârșirea omenească... Și, așa cum spunea Sfântul Teodor Studitul – căci ne aflăm într-o mănăstire –, nu există vreodată pe lumea asta o chinovie (o obște monahală, n.trad.) desăvârșită. De ce? Pentru că membrii chinoviei au venit într-adevăr să ajungă din păcătoși drepti și au fost trași spre aceasta (vezi Ioan VI, 44) de harul lui Hristos. Însă, până să ajungă drepti, vor avea căderi, vor avea dispoziții sufletești schimbătoare, vor avea alunecări, vor săvârși călcări de poruncă, vor face păcate... De aceea, Sfinții noștri îl iubeau pe fratele lor așa cum este el! Îl primeau în inima lor așa cum este el, nu așa cum ar vrea ei să fie! De ce? Pentru că acest om – chiar și păcătos, chiar și depărtat de la calea cea dreaptă, chiar și călcător de poruncă, chiar și, chiar și, chiar și... – este omul acela pentru care Hristos a murit și a înviat.

v. Mulți dintre părinții cu viață sfântă, deși căutați de mulțime de oameni, au preferat discreția, lucru neobișnuit, cum spuneam înainte. Deși mulți spun astăzi că părinții ar trebui să iasă din starea smerită spre a fi populari, cunoscuți, de a fi activi pe rețelele de socializare, cum este apreciată această discreție duhovnicească?

Acum îmi amintești iarăși – aceste întrebări ale tale îmi amintesc – de niște întâmplări din împreună-petrecerea mea cu sfinții aceștia aghioriți contemporani... M-am dus odată la Sfântul Paisie și era așa, fără chef... Era fără chef și îi spun: „Gheronda, vă văd așa, parcă ați fi trist...” A dat așa din cap... „Ah” – îmi spune –, „copilul meu, cel mai mare vrăjmaș al meu este numele meu!” Avea o așa de mare problemă cu faptul că era cunoscut, încât nu putea suferi lucrul acesta și se întrista... Și îmi zice: „Știi ce cruce este pentru mine să spun să fie puse indicatoare «către Gheronda Paisie»?...” – dacă îți amintești că erau astfel de indicatoare puse acolo pe cărare. „Și de ce crezi că am făcut asta? Pentru că veneau pelerinii și nu știau drumul și-i deranjau la amiază, când se odihneau, pe diverși Părinți vecini, care au început să vocifereze, să cârtească și să aibe plângeri împotriva mea, că din

cauza mea sunt ei deranjați, din cauză că vreau eu să fiu cunoscut, pe când eu nu caut și nu-mi doresc asta!... Da' ce să fac?... Fac răbdare... Chilia mea a devenit cafenea” – îmi spune –, „dar eu sunt un isihast! De aceea, chiar Sfinții Apostoli de ar veni acum să îmi spună: «mergi la obște!», o să le pun metanie, dar nu o să îi ascult”. Și m-a impresionat cum Dumnezeu, Bunul Dumnezeu, din dragoste pentru membrii Bisericii, pentru care El a murit și a înviat, de multe ori taie voia oamenilor duhovnicești care își doresc isihia, liniștirea în rugăciune, singurătatea, nearătarea... Și asta am observat-o și la Sfântul Gheronda Efrem Katunakiotul – care avea și el același duh de isihie ca și Sfântul Gheronda Paisie. Odată, când m-am dus la el, îmi zice: „cu «binecuvântarea» diavolului și cu «blestemul» lui Hristos am dobândit faimă”. Și mi-am adus aminte imediat de ceea ce îmi spusese cu mult timp înainte Sfântul Gheronda Paisie. Și am slăvit pe Dumnezeu că Sfinții Părinți au același duh – acel „consensus patrum”, cum spunem noi în Teologie. Pentru că Sfinții Părinți, Părinte Dionisie, nu sunt ei mântuitori ai Bisericii, ci sunt niște smeriți slujitori care vor să ajute lumea întreagă, poporul, omenirea. Și care este principalul ajutor pe care îl oferă lumii Părinții? Rugăciunea lor! De aceea și Sfântul Siluan

...câteodată, Bunul nostru Părinte, Hristos, face cunoscuți lumii anumiți Părinți (...), dar pentru ei lucrul acesta, care se face cu ei de către pronia divină, reprezintă o încercare (o cruce) deosebită, însă fac răbdare, suspină, plâng și se străduiesc, atât cât ține de ei, să trăiască întru nearătate, să trăiască o viață ascunsă în Duh. ✠

Athonitul ce spunea? – după cum ne prezintă viața sa Sfântul Sofronie Athonitul (de la Essex, n.trad.), care a fost și el de curând canonizat. Spunea că adevăratul monah este cel care se roagă cu durere pentru întreaga lume. Așadar, Părinții nu erau indiferenți față de lume în această ascundere a virtuților lor. Dar Părinții, mai mult decât dobândirea virtuților considerau a fi o lucrare mai anevoioasă ascunderea virtuților. De aceea, totdeauna își doreau nearătarea. Însă câteodată, Bunul nostru Părinte, Hristos, face cunoscuți lumii

anumiți Părinți – fără însă ca aceștia să își dorească acest lucru, fără ca ei să urmărească asta –, dar pentru ei lucrul acesta, care se face cu ei de către pronia divină, reprezintă o încercare (o cruce) deosebită, însă fac răbdare, suspină, plâng și se străduiesc, atât cât ține de ei, să trăiască întru nearătate, să trăiască o viață ascunsă în Duh. Așadar, acesta este duhul Părinților, și eu mă întristez acum că vorbesc despre aceste lucruri, iar eu, din păcate, am acceptat acum ca să îmi iei acest interviu... Dar fac ascultare de Arhiepiscopul Varsanufie, pe care îl iubim foarte mult.

vi. Deși puțin apreciate, „remediile” propuse de părinți: postirea, priveghearea, rugăciunea, depărtarea de mediul nepotrivit mântuirii tale se dovedesc a fi cu mult mai eficiente decât leacurile „ambalate” publicitar. De ce totuși, deși experiența Bisericii oferă nenumărate exemple de tămăduiri, sunt acceptate cu ușurință remedii de multe ori necunoscute, care, pe lângă faptul că se dovedesc inefficiente, sunt și dăunătoare omului?

Din păcate, Părinte Dionisie, ne-am plecat cu toții modernizării, duhului modern. Unde, în ce anume? Ne-am plecat modului rațional, cerebral de a face misiune. În treaba asta, știi cine ne-a rușinat pe toți? Vrednicul de pomenire Gheronda Efrem Filoteitul, din Arizona. S-a dus un omuleț scund, și până la urmă și un neînvățat – căci doar până la a doua clasă de gimnaziu absolvise –, și acolo, în inima Occidentului și a duhului apusean, a reușit să-i rușineze pe misionarii de acolo – care făceau colecte pentru săraci, evenimente filantropice, adunări de fonduri în scopuri caritabile –, căci acest omuleț, dar care era virtuos și sfânt, a făcut acolo, în America și în Canada, un al doilea Sfânt Munte – a fondat nouăsprezece mănăstiri! –, reușind omulețul acesta sfânt să aducă schimbarea dreptei Celui Preaînalt, să schimbe duhul Bisericii Ortodoxe locale, insuflându-i duhul ascetic – care acesta este adevăratul duh al Bisericii Ortodoxe! Și cum a reușit acestea? Urmând cu credință, și nu doar urmând, ci și trăind duhul Sfinților Părinți și oferind semenilor săi cuvântul cel izvorât din experiență. Pentru că noi avem nevoie de misionari care să ofere oamenilor cuvântul cel izvorât din experiență și atunci aceștia îi vor inspira, îi vor însufleți pe oameni. De aceștia avem nevoie astăzi. Pe aceștia trebuie să căutăm să-i aflăm și cu aceștia să avem părtășie, pentru că în acest chip trăim autenticitatea vieții și tradiției ortodoxe.

...noi avem nevoie de misionari care să ofere oamenilor cuvântul cel izvorât din experiență și atunci aceștia îi vor inspira, îi vor însufleți pe oameni. ❧

vii. În vremurile actuale, datorită pandemiei Coronavirus, se vorbește foarte de mult de frică. Sentimentul fricii ține, în mod cert, de temerile fiecăruia dintre noi. De ce trebuie, de fapt, să ne fie frică? Ce este frica?

Astăzi omul se teme ușor, cu toate că vrea să arate că este atotputernic. Eu pot spune că acest virus, ce are forma coroanei – cum spunem și în rugăciune (este vorba despre rugăciunea compusă special pentru această pandemie și care se citește în Sfântul Munte la sfârșitul fiecărei Sfinte Liturghii, n.trad.) –, este cel care a rușinat știința medicală. Vedeți, a trecut atâta vreme de când a apărut acest virus și știința și cercetarea medicală s-au arătat neputincioase în a găsi antidotul, medicamentul necesar pentru a putea fi distrus virusul acesta. Așadar, vine occidentalul, care

crede că el pe toate le știe, și rămâne în fața acestei situații un îndatorat (un datornic) și un neputincios în a răspunde acestei nevoi pe care o are o întreagă planetă... De ce ne temem? Cine se teme? Puțin-credinciosul! Cel care nu are credința cea din vedere (credința care se naște în sufletul omului din vederea – trăirea, experiența – lui Dumnezeu în propria viață, n.trad.), ca să poată să se sprijine, să se bazeze pe prezența Atotputernicului Dumnezeu și astfel să meargă înainte – așa cum spune Sfântul Apostol Pavel: „toate le pot întru Hristos, Cel Care mă întărește” (vezi Filipeni IV, 13).

VIII. Foarte mulți oameni caută ajutor în depășirea fricii la psihologi, la diferiți așa ziși „îndrumători spirituali”, motivând că se află în situații de criză. Cum priviți însă paternitatea duhovnicească în depășirea fricii?

Cine urmează psihologului, copilul meu, acesta trăiește o viață antropocentrică. Cine urmează duhovnicului, acesta trăiește și face experiența unei vieți hristocentrice. Eu cred că prezența duhovnicului și întâlnirea cu duhovnicul în Taina Sfintei Spovedanii aduce harul Duhului Sfânt. Iar ca să se risipească frica și să fie depășită fobia trebuie să fie prezent harul Duhului Sfânt în inima omului. De aceea, cred că vom depăși frica, vom depăși îndoielile, vom depăși anxietățile și neliniștile noastre numai prin prezența atotputernicului har dumnezeiesc în inima noastră.

IX. Am amintit de criză. În limbajul curent întâlnim deseori amintirea acestui cuvânt, fie că este vorba de criză economică, criză alimentară, criză organizațională, criză politică, criză spirituală. Apare sentimentul de a fi în primejdie aproape continuu. Noi trăim, bineînțeles, într-un timp istoric, cu realități concrete (social, economic, politic), dar cum poți scăpa de sentimentul de a fi în criză?

Noi trebuie să căutăm siguranța duhovnicească. Și cum se dobândește această siguranță duhovnicească? Atunci când avem „ochii ațintiți asupra lui Iisus, începătorul și plinitorul credinței” (vezi Evrei XII, 2). Astăzi există în lume o stare de nesiguranță, cu toate că societățile de asigurări de viață s-au înmulțit! De ce? Pentru că oamenii trăiesc o viață antropocentrică și nu Îl (mai) trăiesc pe Hristos, nu mai fac experiența lui Hristos în viața lor. Căci când se întregeste omul? Doar cu Hristos! De aceea este necesară încadrarea noastră duhovnicească corectă în Biserică și în acest fel vom putea depăși toate problemele și vom trăi, prin credința cea din vedere, într-o siguranță deplină iar scopul nostru va fi să fim bineplăcuți lui Dumnezeu, să trăim și să gustăm harul Său cel dumnezeiesc.

x. Care sunt remediile duhovnicești pentru omul aflat în criză? Oamenii doresc mai mult o stare de confort decât asumarea crucii.

Din păcate, noi, oamenii de astăzi – și este unul dintre semnele vremurilor acest lucru – avem o mare iubire de sine. Și de ce avem iubire de sine? Pentru că nu (mai) avem iubire de Dumnezeu. Pentru că nu mai avem iubire de osteneală. Pentru că nu mai avem asceză. Caracteristica spiritualității ortodoxe este asceza, înfrânarea. De aceea, în Biserică, trebuie să ducem o viață ascetică. Vedem de exemplu astăzi, în pericopa evanghelică a zilei, că scrie acolo Sfântul Evanghelist Marcu că Hristos, după ce a vindecat-o pe soacra lui Petru, care era cuprinsă de friguri, îndată S-a retras în munte, deosebi, ca să Se roage. Ce ne arată acest lucru? Modul de viață ascetic! Și viața monahală! Căci Hristos, Dumnezeu-Omul a fost primul dintre monahi. Iar Maica Domnului, așa cum spune Sfântul Grigorie Palama, a fost prima monahie după Primul Monah. Ce arată aceste lucruri? Că în miezul spiritualității ortodoxe stă asceza. De aceea și Hristos, după ce a fost botezat în râul Iordan, așa cum ne spune evanghelistul, îndată a fost dus de Duhul în pustie, postind patruzeci de zile și patruzeci de nopți. De ce? Pentru a ne spune că așa cum pustia reprezintă retragerea, asceza, silirea sinelui, tot astfel trebuie ca omul să își găsească timp pentru a fi singur cu Singurul Dumnezeu. Ca să poată dobândi harul și să se unească cu Hristos.

Caracteristica spiritualității ortodoxe este asceza, înfrânarea. (...)

Hristos, Dumnezeu-Omul a fost primul dintre monahi. Iar Maica Domnului, așa cum spune Sfântul Grigorie Palama, a fost prima monahie după Primul Monah. ✠

xi. Este nevoie în viața noastră, în mod cert, de mult discernământ. Cum determinăm în orice împrejurare și situație cine este adevăratul stăpân al inimii și cugetului nostru?

De acest lucru o să ne dăm seama și prin trăirea (experierea) harului. Dar dacă avem dificultăți în a înțelege acest lucru noi înșine, trebuie negreșit să avem un Părinte duhovnic, căruia să îi încredințăm toată viața și starea noastră duhovnicească. Căci atunci când inima noastră se dezvelește înaintea Părintelui duhovnic, atunci nu ne aflăm în pericolul înșelării. Pentru că totdeauna, în spiritualitatea ortodoxă, un loc central îl are raportarea noastră duhovnicească la un Părinte duhovnic. Iar Sfântul Iosif Isihastul, care este bunicul nostru duhovnicesc, ce zice? „Cel ce se supune multora, în final nesupus se va afla”. Pentru aceasta avem nevoie de un singur Părinte duhovnic, căruia să îi încredințăm cu sinceritate viața și starea noastră duhovnicească, așteptând de la el călăuzirea duhovnicească și fă-

...totdeauna, în spiritualitatea ortodoxă, un loc central îl are raportarea noastră duhovnicească la un Părinte duhovnic. ✠

cându-i ascultare, așa încât, prin tăierea propriilor noastre voi, să înaintăm spre sfințenie.

xii. Pentru aceasta este nevoie de un simț rafinat, nobil, profund. Împărtășiți-ne un cuvânt prin care să putem privi Ortodoxia drept forma cea mai nobilă, profundă, autentică și generoasă a vieții noastre.

Viața ortodoxă este viața cea adevărată. Viața ortodoxă este aceea care îl «repară» pe om. De ce zic că îl «repară» pe om? Pentru că îl vindecă, îl tămăduiește! Sfinții Părinți ne-au prezentat imaginea omului căzut, a firii omenești căzute, pentru care a venit Hristos, făcându-Se din Cuvânt Dumnezeiesc neîntrupat întrupat, ca să învieze firea omenească cea căzută. Așadar noi, în Biserică, aflăm harul dumnezeiesc și-l trăim pe noul Adam, cel zidit după Dumnezeu, și-atunci trăim sfințenia, după cum spunem, în mod ontologic, și-atunci ne împlinim (ne desăvârșim) și ne îndumnezeim și, astfel, reușim – după cum spunea Sfântul Cosma Etolul – să dobândim Raiul și să ne bucurăm totdeauna.

Ο ΘΑΝΑΤΩ ΤΧΔΙΚ'Χ'

